

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів

Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:
**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33
Телефон/факс: (044) 458-10-73
www.agrosvit.info
E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 11 червень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Вініченко І. І., Лапа В. О.

Напрями підвищення якості людського капіталу в аграрній сфері 3

Мармуль А. О.

Визначення ефективності функціонування рекреаційних підприємств та відтворення їх ресурсів на засадах системно-структурного аналізу і синтезу 10

Луценко Ю. О., Патики Н. І.

Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності України на світових ринках сільськогосподарської продукції 16

Пілявський В. І.

Інвестиційні джерела та механізми розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств 24

Саєнко О. Р.

Податкове навантаження як оцінка ефективності системи оподаткування в Україні 30

Галат А. М.

Особливості ринку свіжих овочів в Україні 35

Іванова А. С.

Організаційно-економічні засади підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств 45

Горобець Н. М., Чорна І. А.

Оптимізація виробничої програми в системі менеджменту аграрних підприємств 52

Аббасзаде М. Т.

Роль государства в стимулировании экономического роста 59

Ню Лічен

Організаційно-економічні аспекти використання земель в сільському господарстві Китаю 65

Помазан А. М.

Теоретичні аспекти формування методики визначення показників ефективності виробництва і реалізації зерна 74

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ (постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 13.06.2019 р.

Підписано до друку 13.06.19 р.
Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 10,3. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 1306/2
© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Vinichenko I., Lapa V. DIRECTION FOR INCREASING THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL IN AGRARIAN SPHERE	3
Marmul L. DETERMINATION OF THE EFFICIENCY OF THE FUNCTIONING OF RECREATIONAL ENTERPRISES AND THE REPRODUCTION OF THEIR RESOURCES ON THE BASIS OF SYSTEM-STRUCTURAL ANALYSIS AND SYNTHESIS	10
Lupenko Yu., Patyka N. THE ROLE OF INNOVATIONS IN ENSURING UKRAINE'S COMPETITIVENESS ON WORLD AGRARIAN MARKETS	16
Piliavskyi V. INVESTMENT SOURCES AND MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF PRODUCTION POTENTIAL OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES	24
Saienko O. THE TAX BURDEN AS AN ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF THE TAX SYSTEM IN UKRAINE	30
Galat L. PERCUILIARITIES OF MARKET OF FRESH VEGETABLES IN UKRAINE	35
Ivanova L. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	45
Gorobets N., Chorna I. OPTIMIZATION OF THE MANUFACTURING PROGRAM IN MANAGEMENT SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	52
Abbaszade M. THE ROLE OF GOVERNMENT IN STIMULATING OF ECONOMIC GROWTH	59
Niu Lichen ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF LAND USE IN AGRICULTURE OF CHINA	65
Pomazan L. THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF A METHOD FOR DETERMINING THE INDICATORS OF THE EFFICIENCY OF PRODUCTION AND SALE OF GRAIN	74

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 331.101.3:005.336.1

І. І. Вініченко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID:0000-0002-9527-1625
В. О. Лапа,
аспірант кафедри економіки
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-5488-509X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

I. Vinichenko,
Doctor of Economic Sciences, Head of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University
V. Lapa,
Postgraduate Student at the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

DIRECTION FOR INCREASING THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL IN AGRARIAN SPHERE

У статті розглянуто підходи до підвищення якості людського капіталу в аграрній сфері. Проаналізовано сучасний стан та особливості використання персоналу сільськогосподарських підприємств в умовах кризи. Вивчено сутність формування кадрового потенціалу агропідприємств, що забезпечує отримання конкурентних переваг на ринку за рахунок ефективної кадрової стратегії. Наведено основні напрями підвищення якості персоналу сільськогосподарських підприємств у кризових умовах. Зауважено на проведенні оцінки людського капіталу за рахунок розвитку та навчання працівників. Розглянуто економічний зміст відтворення людського капіталу в аграрній сфері, що ґрунтується на стадіях формування, розподілу або обміну та використання. Визначено окремі дестабілізуючі чинники, що впливають на якість людського капіталу в системі відтворення сільськогосподарського виробництва. Запропоновано напрями вдосконалення відтворювального процесу якісного людського капіталу в аграрній сфері шляхом створення регіонального єдиного аграрного освітнього простору, що є стратегічним завданням щодо формування та використання персоналу в аграрній сфері.

The article considers approaches to improving the quality of human capital in the agrarian sector. The current state and peculiarities of the use of staff of agricultural enterprises in the conditions of crisis are analyzed. The essence of forming of personnel potential of agro enterprises is studied, which provides obtaining competitive advantages in the market at the expense of the developed effective personnel strategy. The main directions of improving the quality of the personnel of agricultural enterprises are given, namely: organization of continuous training of employees; optimal selection and placement of personnel; formation of corporate spirit of the enterprise; creation of preconditions and factors of career growth; stimulation of the constant orientation of employees to professional development. The basic measures for improving the use of the personnel of agricultural enterprises by providing the necessary educational qualification level of personnel, formation and improvement of the system of motivation of labor, ensuring functioning of the system of estimation of results of work, social protection of workers, implementation of measures for raising the level of innovation orientation of work, implementation of measures for protection, is substantiated. labor and raising the level of work capacity, ensuring the system of raising the educational and qualification level through staff development programs. It was noted on the evaluation of human capital of agricultural enterprises in order to improve its quality through the development and training of employees.

The economic content of reproduction of human capital in the agrarian sector, based on the stages of formation, distribution or exchange and use, is considered. Certain destabilizing and motivational factors that influence the quality

of human capital in the system of reproduction of agricultural production are determined. The directions of perfection of the reproductive process of qualitative human capital in the agrarian sphere are proposed by creating a regional single agricultural educational space, which is a strategic task for the formation and use of personnel in the agrarian sector in crisis conditions of management.

Ключові слова: людський капітал, кадровий потенціал, персонал, якість, аграрна сфера, сільськогосподарські підприємства, відтворення.

Key words: human capital, human resources, staff, quality, agrarian sector, agricultural enterprises, reproduction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна економічна ситуація в країні змушує аграрний сектор використовувати кадровий потенціал із найбільшою ефективністю. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю удосконалення соціально-економічного механізму використання кадрового потенціалу на підставі пошуку напрямів відтворення людського капіталу в аграрній сфері за умов фінансового та матеріального обмеження ресурсів. Такий механізм повинен враховувати специфіку галузі, комплексно вирішувати проблему економічного зростання АПК, сприяти підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Кадровий потенціал сільського господарства має низку проблем, серед яких — низька оплата праці робітників галузі, високий рівень безробіття у селах та відтік робочої сили як до міст країни, так і за кордон, суттєве скорочення чисельності об'єктів сільської соціальної інфраструктури, що призводить до вимирання сіл. Таким чином створюються реальні загрози щодо розвитку сільськогосподарських підприємств, які є основним форвардом соціально-економічного розвитку сільських територій та національної економіки країни. В зв'язку з цим потребує нагального вирішення проблема щодо виявлення загроз розвитку підприємств стосовно несприятливої динаміки людського капіталу та окреслення шляхів його відтворення в аграрній сфері. Саме тому формування стратегічних напрямків щодо підвищення якості людського капіталу в діяльності аграрних підприємств є складним і актуальним завданням, яке розглядається у статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вивченню теорії та практики використання людського капіталу присвячені праці іноземних вчених, як-от: Г. Беккер, Т., Шульц, Дж. Мінсер, М. Фрідман, Ш. Розен та інші, а також вітчиз-

няних провідних вчених, серед них: Д.П. Богиця, О.А. Богуцький, В.В. Вітвіцький, В.С. Дієсперов, А.М. Колот, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, Л.П. Червінська, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишин та ін. Дослідження окремої проблематики щодо відтворення людського капіталу в аграрній сфері зустрічаються у публікаціях Н.А. Ільїної, О.О. Клокар, С.О. Корецької, Н.О. Петренко, О. Стахів, Г.Т. Шкуріна, В.А. Юдіної, О.В. Ядранської та ін.

Разом з тим, певні теоретичні та методологічні аспекти питань щодо оцінки впливу окремих чинників на підвищення якості людського капіталу в системі відтворення сільськогосподарського виробництва залишаються недостатньо вивченими та потребують проведення більш поглиблених досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у виявленні загроз для економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, пов'язаних із несприятливими тенденціями щодо зниження якості людського капіталу, та обґрунтуванні шляхів його відтворення в аграрній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Людський капітал більшість вчених розуміє як сукупність якісних власних та набутих характеристик людини (здоров'я, природні здібності, освіта, професіоналізм, мобільність, компетенції тощо), які формуються в результаті інвестицій та можуть стати джерелом доходу для самої людини, підприємства та суспільства в цілому [2].

Отже, людський капітал досліджується як цінність, що приносить дохід, в основі якої знаходяться якісні параметри та властивості людини.

Формування якісного людського капіталу в аграрній сфері є одним із головних векторів

успіху в розвитку сільськогосподарських підприємств. Кризові явища, що мають місце в аграрному секторі, внесли негативні зміни в структуру кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Спостерігається стійка негативна тенденція відтоку населення з сільської місцевості. Обумовлена така ситуація низкою чинників, а саме: це низький рівень мотивації трудової діяльності на селі; зміна структури виробництва; відсутність стабільної зайнятості; зниження витрат на розвиток персоналу; відсутність програм соціального захисту; ставлення керівників до працівника, як до частини технології виробництва; безправність та правова безграмотність працівника-селянина. На сьогодні через невиконання заробітною платою стимулюючої функції, відсутність реальних можливостей поліпшення соціально-економічного стану сільськогосподарських працівників, значну питому вагу некваліфікованої ручної праці та надзвичайно низький статус зайнятих у сільському господарстві стає практично неможливим швидка активізація мотиваційних основ кадрового забезпечення аграрних підприємств.

Однією з причин неефективної зайнятості і безробіття селян є недостатнє врахування важливості політики зайнятості та соціальної політики на селі. Так, Горобець Н.М. вважає, що соціальні перетворення необхідно спрямовувати на створення сприятливого соціально-культурного та економічного середовища для підвищення престижності та мотивації аграрної праці, насамперед у молоді, привабливих умов для проживання у сільській місцевості, призупинення руйнації об'єктів соціальної інфраструктури. При цьому головним соціальним пріоритетом має бути реальна державна допомога селу. Разом з цим, у процесі здійснення аграрних перетворень, становлення ринкових відносин у деякій частині сільської молоді останнім часом з'являється зацікавленість до самостійного господарювання, підприємницької діяльності, так зване "відчуття господаря" на власній землі. При створенні відповідних умов значно зменшилася б плінність молодих і кваліфікованих кадрів із сільської місцевості та можливо було б сподіватися на швидке відтворення сільських територій [1].

Петришин А.П. зазначає, що базою для формування трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств країни є сільські жителі, які відповідним чином підготовлені для такого виду діяльності. У селах залишилася дуже обмежена кількість кваліфікованих агрономів, зоотехніків, шоферів, трактористів, ком-

байнерів тощо. Це вкрай негативно впливає на якість внутрішнього середовища розвитку сільськогосподарських підприємств.

До основних напрямів підвищення якості персоналу сільськогосподарських підприємств належать:

1. Організація безперервного навчання працівників.
2. Оптимальний добір і розстановка кадрів.
3. Формування корпоративного духу підприємства.
4. Створення передумов і чинників кар'єрного зростання.
5. Стимулювання постійної спрямованості працівників на професійний розвиток [3].

Оптимальним варіантом є наявність потенційних працівників з необхідними якостями і укладання з ними трудових угод на погоджених умовах. Але частіше трапляється ситуація, коли необхідно довозити таких працівників до місця праці на значні відстані. Традиційно упорядовж десятиліть сільськогосподарські підприємства наймали працівників за наявності документів, які засвідчували їхню освіту та рівень кваліфікації. В сучасних умовах на практиці сформувалися дещо інші підходи. Для раціонального використання трудових ресурсів все частіше використовують метод моделювання компетенцій. Це можна пояснити його перевагами над традиційно використовуваним методом опису виробничої поведінки — посадовою інструкцією. На відміну від посадової інструкції, де описується, які функції повинен виконувати працівник (складати річні звіти, брати участь у нарадах), карта компетенцій визначає, яким має бути працівник для успішної роботи у певній сфері. Дедалі більшого поширення набувають системи плати за знання і компетенцію, за яких розмір винагороди працівника визначається не місцем його посади в ієрархії, а ступенем володіння ключовими для підприємства компетенціями (знаннями).

Так, до карти компетенцій сільськогосподарських працівників відносять такі складові: загальний рівень інтелекту; загальна ерудиція та рівень знань; професійна компетенція: наявність спеціальної освіти, володіння сучасними технологіями виробництва продукції рослинництва і тваринництва; особистісні компетенції: допитливість, організованість, комунікабельність, працелюбність, лідерські якості, наполегливість; психофізіологічні якості: врівноваженість, стан здоров'я, акуратність, витривалість, сумлінність; позафахові компетенції: знання іноземних мов, бажання займатися спортом, комунікабельність тощо.

Для кожного робочого місця розробляється своя карта компетенцій, відповідно до якої повинен здійснюватися підбір кадрів. На відміну від посадових інструкцій, які надто переобтяжені багатьма деталями посадових обов'язків, така карта представляється у значно простішій формі з чіткішим виділенням основних необхідних компетенцій найманих працівників.

З огляду на вищевикладене шляхи підвищення ефективності використання трудового потенціалу агропідприємств мають ґрунтуватися на створенні саморегульованих робочих груп в межах колективу; розробці довгострокових програм розвитку трудового потенціалу підприємства; широкому залученні співробітників до процесів керівництва та прийняття рішень, їх навчання цьому; впровадженні пропозицій співробітників; прямої залежності оплати від рівня продуктивності; використанні практики наставництва; широкому обміні інформацією між співробітниками; чітких, детально розроблених процедурах відбору та прийому працівників тощо. Впровадження цих напрямків дозволить аграрному підприємству краще використовувати інтелектуальний потенціал своїх співробітників, що сприятиме підвищенню його продуктивності та якості виробленої продукції.

Отже, до основних заходів з покращення використання персоналу сільськогосподарських підприємств за рахунок підвищення якості людського капіталу слід віднести:

1. Забезпечення необхідного освітньо-кваліфікаційного рівня персоналу.
2. Формування і вдосконалення системи мотивації праці.
3. Забезпечення функціонування системи оцінки результатів праці.
4. Соціальний захист працівників.
5. Здійснення заходів з підвищення рівня інноваційної спрямованості праці.
6. Здійснення заходів з охорони праці та підвищення рівня працездатності.
7. Забезпечення системи підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня за рахунок програм розвитку персоналу.

Одним із резервів підвищення ефективності використання трудових ресурсів в аграрній сфері виступає кваліфікаційний рівень і надання відповідних стимулів за нього. Швидка зміна тенденцій і напрямів розвитку на ринку праці потребує не лише висококваліфікованих працівників, але й можливості їх подальшого розвитку, в тому числі перекваліфікації в рамках вимог ринку.

Розглянемо економічний зміст відтворення людського капіталу в аграрній сфері, що ґрунтується на стадіях формування (виробництво), розподілу або обміну (перерозподіл) та використання (споживання).

Стадія формування людського капіталу в аграрній сфері включає:

1) природне відтворення населення переважно в сільській місцевості (народження людини, досягнення працездатного віку);

2) набуття людиною здатності до праці через системи загальної, спеціальної та вищої освіти, професійної підготовки, перепідготовки та системи підвищення кваліфікації;

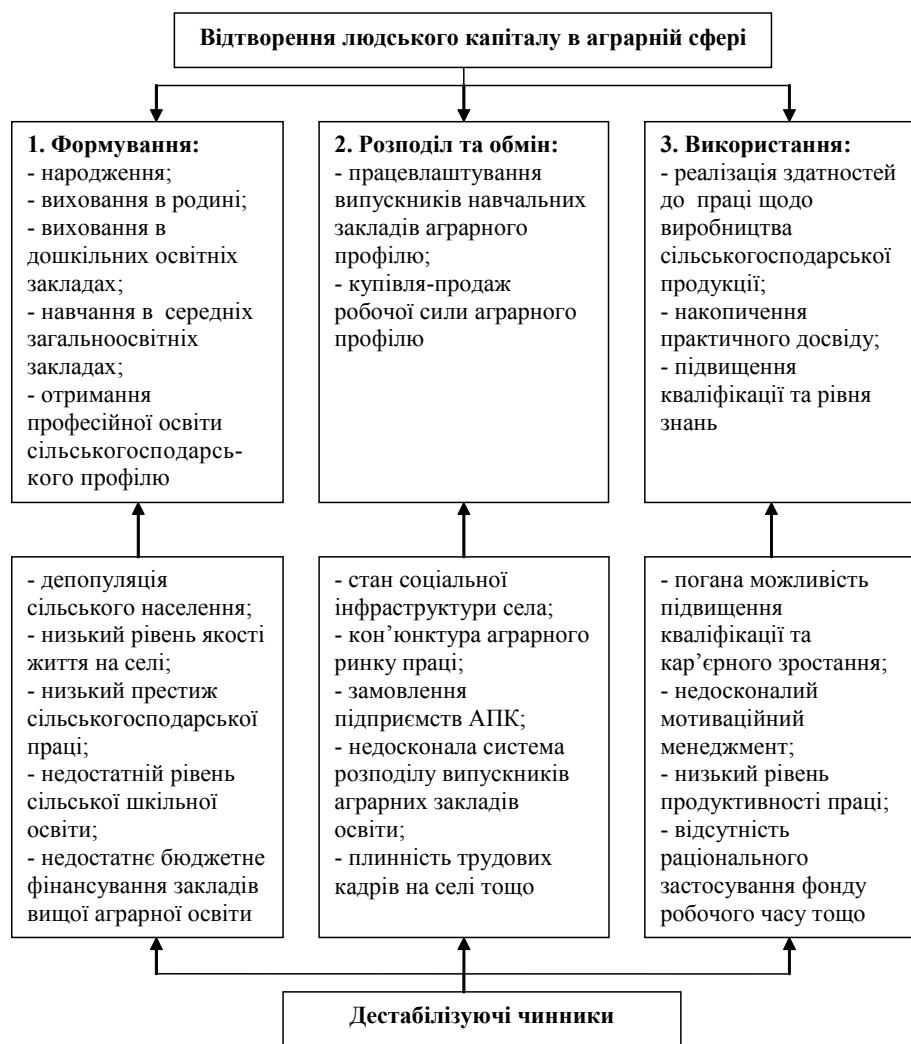
3) розвиток здатності до праці (організація системи оплати праці в сільському господарстві, гарантія мінімального доходу, надання безкоштовних послуг в сфері освіти та медичного обслуговування; насичення ринку споживчих товарів та послуг; розвиток сільської соціальної інфраструктури тощо).

Стадія розподілу та обміну людського капіталу в аграрній сфері складається з працевлаштування випускників закладів професійної освіти сільськогосподарського профілю та стадії купівлі-продажу вивільнених працівників підприємств сфери АПК.

Стадія використання людського капіталу в аграрній сфері включає трудову діяльність в організаціях сільськогосподарського профілю, в процесі якої безпосередньо реалізується робоча сила як сукупність інтелектуальних та фізичних здатностей до праці; забезпечується зайнятість у аграрній сфері працездатного населення, яке бажає реалізувати власний трудовий потенціал в суспільно корисній праці, що приносить дохід працівнику та членам його родини; здійснюється правове забезпечення сфери соціально-трудових відносин, розробка законодавчих норм, які регулюють цю сферу. Ця стадія складається з реалізації накопиченого людського капіталу та самовдосконалення ресурсів праці накопичення практичного досвіду, підвищення освіти та кваліфікації.

Всі стадії відтворення людського капіталу в аграрній сфері, а також чинники, які здійснюють вплив на них досить чітко характеризуються особливостями сільської місцевості, сільськогосподарського виробництва, а також специфікою функціонування аграрного ринку праці. Тому під час аналізу відтворювального процесу якісного людського капіталу потрібно враховувати наступні характерні риси сільськогосподарського виробництва:

— головною продукцією залишається сировина, напівфабрикати або засоби виробництва для сільського господарства;

Рис. 1. Вплив дестабілізуючих чинників на відтворення людського капіталу в аграрній сфері

Джерело: розроблено авторами.

— виробництво розосереджено, в зв'язку з чим витрати на підтримку виробничої інфраструктури у порівнянні з прибутком сільськогосподарських підприємств занадто великі, а рівень окупності витрат на їх підтримку досить низький;

— попит на кінцеву продукцію сільськогосподарських підприємств формується, як правило, в місцях та районних центрах;

— за рівнем соціально-економічного розвитку сільські території відстають від міст;

— сільськогосподарська праця на відміну від праці в промисловості характеризується значно більшою універсальністю, складністю та важкістю, потребує специфічних знань, вмінь, досвіду, міцного здоров'я, але разом з цим аграрна праця продовжує залишатись не привабливою та низькооплачуваною.

В зв'язку з цим, з метою вдосконалення відтворювального процесу щодо формування якісного людського капіталу для сільського

господарство виокремлюємо дестабілізуючі чинники, що впливають на стадії формування, розподілу, обміну та використання (рис. 1).

Таким чином, під відтворенням людського капіталу в аграрній сфері потрібно розуміти складний соціально-економічний процес забезпечення сільськогосподарських підприємств керівниками, спеціалістами та виконавцями, якісні характеристики та властивості яких відповідають об'єктивним вимогам аграрного виробництва. Слід зауважити на тому, що відтворення якісного людського капіталу сприяє зростанню продуктивності праці та впливає на зростання доходів людини та економіки України. Відтворення, передусім, стосується самої людини, при цьому обов'язковим є постійне набуття знань та вмінь, розширення компетенції та творчого потенціалу. Саме за рахунок освіти забезпечується конкурентоспроможність як фахівця так і сільськогосподарського підприємства.

Зауважимо на недосконалому механізмі співпраці інституцій аграрного ринку праці, який негативно позначається на якісному складі спеціалістів та робочих кадрів сільськогосподарських підприємств, що призводить до зростання управлінських витрат на навчання та перенавчання працівників, що насамперед негативно відображається на їх роботі. Тому формування механізмів ефективної взаємодії суб'єктів аграрного ринку праці, які направлені на забезпечення відтворення якісного людського капіталу неможливе без державного управління щодо підтримки та результативної концепції розвитку.

На рівні регіону доцільно розробити стратегічний підхід до процесу формування та використання людського капіталу, який має бути направлений на вирішення таких завдань:

- підвищення ефективності функціонування сільськогосподарської галузі в регіоні: за рахунок забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства, можливості застосування високотехнологічних виробництв;

- підвищення рівня знань, навичок та професійної майстерності спеціалістів та робітників аграрного профілю з інноваційної орієнтацією, з метою застосування сільськогосподарськими підприємствами новітніх технологій;

- підвищення якості освіти за професіями аграрного профілю: шляхом концентрації сучасних матеріально-технічних та навчально-методичних ресурсів освітніх установ та сільськогосподарських підприємств регіону;

- інтеграція аграрних закладів вищої освіти, наукових та науково-виробничих сільськогосподарських установ перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, провідних господарств: з метою формування єдиного освітнього простору, встановлення конструктивних зв'язків між рівнями освіти та виробництва.

Формування регіонального єдиного аграрного освітнього простору дозволить забезпечити:

- якісне освоєння безперервної освіти та навчання професіям аграрного профілю;

- ефективне використання науково-педагогічного кадрового потенціалу, матеріально-технічної бази, фінансового інвестування;

- інтеграцію процесу підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів та робітників з наукою та сільськогосподарським виробництвом;

- створення нових умов для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для АПК регіону.

Отже, створення регіонального єдиного аграрного освітнього простору є стратегічним завданням щодо формування та використання людського капіталу в аграрній сфері особливо в кризових умовах господарювання.

З метою визначення реальних шляхів підвищення якості людського капіталу в сільському господарстві потрібна ефективна співпраця регіональних органів державної влади та сільськогосподарських роботодавців. При розробці регіональними органами державної влади програмних заходів, потрібно враховувати наведені чинники, які дестабілізують відтворювальний процес якісного людського капіталу в аграрній сфері.

Першочерговими завданнями співпраці регіональних органів державної влади щодо здійснення політики в сфері формування та використання якісного людського капіталу мають стати:

- 1) формування єдиного освітнього простору щодо організації ефективного навчання, проходження виробничої практики, перенавчання, підвищення кваліфікації та стажування із застосуванням сучасної високотехнологічної техніки;

- 2) створення комплексних цільових програм щодо забезпечення якості людського капіталу сільськогосподарського профілю;

- 3) моніторинг потреб регіональних АПК стосовно перспектив у спеціалістах і робочих кадрах масових професій, якості підготовки кадрів та необхідності їх перепідготовки;

- 4) забезпечення інформованості керівників та спеціалістів сільськогосподарських підприємств щодо ситуації на ринку аграрної праці регіону;

- 5) розвиток профорієнтаційної роботи в сільських школах;

- 6) розвиток мережі установ, які здійснюють перепідготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів і працівників сільськогосподарського профілю;

- 7) фінансування заходів щодо перепідготовки та перекваліфікації кадрів АПК регіону.

Таким чином, першочерговими завданнями сільськогосподарських підприємств щодо здійснення політики в сфері формування та використання якісного людського капіталу повинні стати: спільна участь освітніх установ, які здійснюють підготовку кадрів за професіями сільського господарства, в профорієнтаційній роботі з сільськими школярами; цільова підготовка випускників сільських шкіл за професіями сільського господарства в закладах вищої освіти; участь у розробці навчальних

типових програм виробничої практики, яка організована освітніми установами, що здійснюють підготовку робочих кадрів та спеціалістів; оцінка людського капіталу сільськогосподарських підприємств, з метою підвищення його якості; підвищення якості людського капіталу підприємств за рахунок розвитку та навчання працівників.

ВИСНОВКИ

Зростання ролі людського капіталу в АПК обумовлюється використанням нових підходів до управління сільськогосподарським виробництвом впровадженням нової високопродуктивної техніки та провідних технологій. З метою визначення реальних шляхів підвищення якості людського капіталу в сільському господарстві необхідна тісна співпраця регіональних органів державної влади та сільськогосподарських роботодавців. При розробці регіональними органами державної влади програмних заходів, потрібно враховувати наведені чинники, які дестабілізують відтворювальний процес якісного людського капіталу в аграрній сфері. Отже, створення регіонального єдиного аграрного освітнього простору є стратегічним завданням щодо формування та використання людського капіталу в аграрній сфері особливо в кризових умовах господарювання.

Подальші дослідження полягатимуть у розробці напрямів розширеного відтворення людського капіталу, яке передбачає відновлення у працівника нових якостей, з об'єктивною необхідною загальноосвітньою та професійною підготовкою, для чого потрібно розробити відповідний витратний механізм.

Література:

1. Горобець Н.М. Вплив мотивації на підвищення ефективності використання трудових ресурсів в аграрних підприємствах / Н.М. Горобець // Вісник Хмельницького національного університету. — № 2. — Т. 2. — Хмельницький: ХНУ. — 2015. — С. 256—260.
2. Литвинов А.І. Людський капітал в системі відтворення сільськогосподарських підприємств / А.І. Литвинов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2016. — Вип. 8, Ч. 2. — С. 5—8.
3. Петришин А.П. Удосконалення процесів формування і використання персоналу сільськогосподарських підприємств як чинника їхньої економічної поведінки / А.П. Петришин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2017. — Вип. 16, Ч. 2. — С. 65—68.

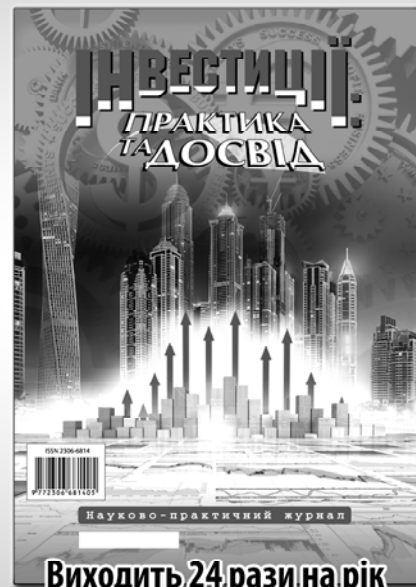
References:

1. Gorobetz, N.M. (2015), "Influence of motivation on increase of efficiency of use of labor resources in agrarian enterprises", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, vol. 2, pp. 256—260.
2. Lytvynov, A.I. (2016), "Human capital in the system of reproduction of agricultural enterprises", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol. 8, pp. 5—8.
3. Petryshyn, L.P. (2017), "Improvement of processes of formation and use of personnel of agricultural enterprises as a factor of their economic behavior", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol. 16, pp. 65—68.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ. ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 338.48.003

Л. О. Мармуль,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки, ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди", м. Переяслав-Хмельницький
ORCID ID: 0000-0002-5589-9338

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.10

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ РЕСУРСІВ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМО- СТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ І СИНТЕЗУ

L. Marmul,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University, Pereiaslav-Khmelnytsky

DETERMINATION OF THE EFFICIENCY OF THE FUNCTIONING OF RECREATIONAL ENTERPRISES AND THE REPRODUCTION OF THEIR RESOURCES ON THE BASIS OF SYSTEM-STRUCTURAL ANALYSIS AND SYNTHESIS

У статті визначено особливості діяльності рекреаційних підприємств та її важливість для національної економіки. Виявлено складники та специфіку їх ресурсного потенціалу. Визначено, що підприємствам рекреаційної діяльності притаманні властивості соціальної направленості, тобто основне їх завдання — забезпечення соціальної комфортності перебування, оздоровлення й відпочинку населення шляхом задоволення туристично-рекреаційних потреб; проблемної орієнтованості, тобто вони повинні раціонально й ефективно використовувати наявний потенціал та органічно вписуватись у коло вирішення пріоритетних напрямків розвитку регіону і держави в цілому. Обґрунтовано системно-структурний аналіз і синтез як найбільш результативний підхід до оцінки ефективності рекреаційної діяльності й відтворення її ресурсного потенціалу. На його основі виявлено складники потенціалу. Розроблено етапи оцінювання ефективності діяльності рекреаційних підприємств та використання їх ресурсів.

The article outlines the peculiarities of the activity of recreational enterprises and its importance for the national economy. The components and specifics of their resource potential are revealed. Today, recreational enterprises are one of the most profitable branches of the world economy, which are dynamically developing, and one of the most important factors of social and cultural development, international exchange and even popular diplomacy. It is determined that recreational activity enterprises have inherent features of social orientation, that is, their main task is to ensure the social comfort of stay, improvement and rest of the population by satisfying tourist and recreational needs; problem orientation, that is, they should efficiently and effectively use existing potential and integrate into the range of priority directions of development of the region and the state as a whole. The indicators of evaluation of the resource component of the tourist-

recreational potential are determined. The system-structural analysis and synthesis as the most effective approach to the estimation of the efficiency of recreational activities and the reproduction of its resource potential are substantiated. It is the system analysis, based on the consideration of the influence of internal and external factors, to study the recreational enterprise in its completeness of its structure, to identify the contradictions and problems of functioning as a system. On its basis, potential components were identified. It is substantiated that during the evaluation stage preliminary estimation of the recreational suitability of the resource or their aggregate and the final assessment of the possibilities of using the resource for the formation of a particular recreational product can be identified. Among the objects of assessment from the standpoint of recreational perspectives can be attributed as an existing hotel, sanatorium, boarding house, tourist base, camping, historical monument, museum, national natural park, as well as a separate land plot, building, shore reservoirs and / and resources a certain administrative territorial unit, destinations that can be converted into activities of a recreational enterprise. Stages of the evaluation of the activity of recreational enterprises and the use of their resources are developed.

Ключові слова: рекреаційні підприємства, діяльність, ефективність, ресурсний потенціал, системно-структурний аналіз і синтез, удосконалення, управління.

Key words: recreational enterprises, activity, efficiency, resource potential, system-structural analysis and synthesis, improvement, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вирішення проблем та обґрунтування перспектив функціонування підприємств рекреаційної діяльності на сучасному етапі розвитку суспільства набуває все більшого значення для науковців, управлінців і практиків господарювання. Адже цей вид діяльності для багатьох країн та регіонів є стратегічним, знаходиться в сфері пріоритетного розвитку багатьох територій, в тому числі й для України. При цьому вживаються терміни туристично-рекреаційна, туристична, рекреаційна діяльність. У найбільш широкому розумінні їх можна вважати тотожними, тому що рекреація означає сукупність всіх видів відпочинку, а туризм є найпоширенішим її видом.

Підприємства туристично-рекреаційної сфери вважаються одними з найприбутковіших у світі. Тому важливим є виявлення компонентів туристично-рекреаційного потенціалу території їх розміщення та взаємозв'язків між ними, а також ступеню їх впливу на ефективність рекреаційної діяльності. На основі представленої інформації можлива подальша розробка комплексних програм розвитку рекреаційних підприємств на відповідній території, раціональне використання та відтворення туристично-рекреаційних ресурсів.

Проте в багатьох випадках використовується лише формальне визначення туристично-рекреаційного потенціалу, без глибокого аналізу сутності й специфіки взаємозв'язків, що

виникають між різнорідними елементами, які входять до складу потенціалу, — культурно-історичними, соціально-економічними, природничо-екологічними. Тобто при проведенні аналізу туристично-рекреаційного потенціалу, яке правило, враховуються далеко не всі важливі структурні складові й особливості їх прояву та відтворення. Це призводить до неповної та неточної кількісної і якісної оцінки, діагностики, аналізу та моделювання й вимагає поглиблених розробок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематиці визначення ефективності підприємств рекреаційної діяльності, формування й використання сукупного туристично-рекреаційного потенціалу територій їх розміщення приділена значна увага вітчизняними та закордонними дослідниками. Зокрема це О. Бейдик, В. Євдокименко, М. Ігнатенко, О. Марченко, І. Романюк, О. Сарапіна, Д. Стеченко, В. Яровий та інші. Однак всі вони розглядали рекреаційну діяльність та її ресурсний потенціал або з точки зору територіальної організації, або з позиції конкурентних переваг окремих видів відпочинку (наприклад, екологічного туризму, сільського зеленого туризму, санаторно-курортного відпочинку), що викликає багато дискусійних питань та протиріч. Тому вказана проблематика потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення ефективності функціонування рекреаційних підприємств та формування й використання їх ресурсного потенціалу на засадах системно-структурного аналізу і синтезу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах дигіталізації всіх сфер сучасної життєдіяльності значних трансформацій зазнають підприємства рекреаційного сектору національної економіки. При цьому забезпечується раціоналізація господарської структури окремих регіонів країни, які мають реальні ресурси й умови для масштабного й інтенсивного розвитку рекреації та туризму.

І навіть більш принципово й важливо — за своєю прибутковістю підприємства рекреаційної діяльності є не тільки повністю конкурентоспроможними, але й своєрідними каталізаторами економічного розвитку [1, с. 167]. Сьогодні рекреаційні підприємства є одними з високоприбуткових галузей світової економіки, що динамічно розвиваються, та одними із найважливіших чинників соціально-культурного розвитку, міжнародного обміну й навіть народної дипломатії.

Вивчення рекреації й туризму здійснюється за допомогою різних підходів і методів, при виборі яких серед науковців не має одностайності. Як правило, вивчення підприємств рекреаційної й туристично-рекреаційної діяльності ґрунтується на застосуванні таких підходів: системний, регіонально-цілісний, соціально-економічний та історико-монографічний. Для вирішення питань, пов'язаних із ефективним використанням туристично-рекреаційного потенціалу та розвитком підприємств рекреаційної діяльності доцільно використовувати підхід системно-структурного аналізу і синтезу та проблемно-цільовий.

На думку М. Ігнатенка, саме системно-структурний аналіз і синтез інтегрує інші підходи в єдиний комплексний підхід, за допомогою якого можливо вивчати, узагальнювати й прогнозувати особливості наявних природних та антропо-техногенних ресурсів певної території для забезпечення ефективної діяльності рекреаційних підприємств у конкурентному середовищі [2, с. 254]. Він дозволяє також оцінити рівень розвитку інфраструктури, а також їх взаємодію з іншими системами, такими, як політична, правова, економічна й соціальна.

Цей підхід, виходячи з контексту дослідження, є найбільш прийнятним. Виходячи з си-

стемно-структурного аналізу й синтезу, можливо: проаналізувати територію розміщення, де утворився значний туристично-рекреаційний потенціал; виявити проблеми та розробити принципи регулювання туристично-рекреаційних процесів у регіоні; обґрунтувати необхідність запровадження нових організаційних форм, інструментів і методів регулювання та управління розвитку підприємств туристично-рекреаційної діяльності.

Системно-структурний аналіз і синтез у дослідженні реалізується через застосування сукупності економіко-статистичних методів, прийомів, засобів і показників та програмних технологій. Саме системний аналіз на основі врахування впливу внутрішніх та зовнішніх факторів дозволяє вивчати рекреаційне підприємство у його повноті його структури, визначити протиріччя та проблеми функціонування як системи. Під системою у загальному вигляді розуміють множину елементів з відносинами і зв'язками між ними, що утворюють певну цілісність [3, с. 34]. Однак системно-структурний аналіз рекреації та її потенціалу отримав розвиток порівняно недавно, починаючи з 70-х років минулого століття.

Визначено, що підприємствам рекреаційної діяльності притаманні властивості соціальної направленості, тобто основне їх завдання — забезпечення соціальної комфортності перебування, оздоровлення й відпочинку населення шляхом задоволення туристично-рекреаційних потреб; проблемної орієнтованості, тобто вони повинні раціонально й ефективно використовувати наявний потенціал та органічно вписуватись у коло вирішення пріоритетних напрямів розвитку регіону і держави в цілому.

Принциповим моментом у дослідженні складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу є аналіз його також як системи із певною структурою або упорядкованою будовою. І. Романюк вважає, що туристично-рекреаційна система формується на стику трьох окремих підсистем — природи, населення, виробництва й надання послуг — й містить у собі компоненти вказаних підсистем: природні туристично-рекреаційні ресурси; туристи й рекреанти (формальна тимчасова суспільна група) й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично-рекреаційної системи); туристично-рекреаційні матеріально-технічні, енергетичні й інформаційні засоби [4, с. 26].

Під час моделювання розвитку підприємств рекреаційної діяльності досліджувана система може розглядатись у вигляді двох блоків: "туристи" та "забезпечення". Блок "забезпечення"

складається, в свою чергу, з сукупності підсистем [5, с. 338]. Так, підсистема атрактивного забезпечення виступає в якості підґрунтя розвитку системи й являє собою сукупність властивостей природних і культурних комплексів, засобів розміщення, підприємств обслуговування та організації дозвілля; підсистема технічного обслуговування — це споруди й технології рекреаційних підприємств, інфраструктура території їх розміщення.

Підсистема управління оптимізує взаємозв'язок підсистем та керує розвитком підприємства як системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансово-інвестиційні, мотиваційні й організаційно-економічні механізми. В цілому, наявність цієї підсистеми свідчить про їх здатність до саморегулювання і саморозвитку. Вона складається з внутрішніх та зовнішніх механізмів, органів та інститутів. Саме ця підсистема забезпечує інтеграцію всіх компонент туристично-рекреаційного потенціалу, їх узгоджене використання й розширене відтворення. Підсистема трудових ресурсів та персоналу забезпечує на професійному рівні ефективність та якість оздоровлення й відпочинку.

О. Марченко пропонує для дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу виділяти дві основні компоненти: 1) природно-екологічні й культурні ландшафти; 2) засоби та умови здійснення туристично-рекреаційної діяльності [6, с. 179]. Однак, на наш погляд, така методика не розкриває в повному обсязі сутність туристично-рекреаційного потенціалу, не враховуючи стан та рівень розвитку інфраструктури сфери туризму та рекреації, особливості економічного розвитку території, кадрове забезпечення туристично-рекреаційної діяльності, її соціальну складову й орієнтованість. Натомість, позитивним є превалювання природно-екологічної компоненти.

Ми вважаємо найбільш обґрунтованим тлумачення М. Ігнатенка, Л. Мармуль, О. Сарапіної, за яким туристично-рекреаційний потенціал території розглядається як сукупність чотирьох основних компонентів — природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою [7, с. 35]. Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території розміщення рекреаційних підприємств необхідно визначити перелік показників, що характеризують його компоненти, за якими може здійснюватись оцінювання.

До показників оцінювання ресурсної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу відносяться: потенціал природних ресурсів рек-

реації за окремими категоріями, ступінь їх освоєння; рекреаційна місткість території; норми припустимого рекреаційного навантаження на території; стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження; насиченість території історико-культурними пам'ятками; рівень значущості історико-культурних пам'яток; кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей; історична, культурна, інша цінність пам'яток; сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів; можливість доступу до користування ресурсами та безпечність [8, с. 119].

Для оцінювання всіх елементів економічної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу виділимо такі показники: забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів; кількість місць, коефіцієнт завантаження, прибуток із розрахунку на 1 місце у засобах розміщення і оздоровлення та відпочинку; кількість працівників підприємств означеної галузі; середня площа засобів розміщення з розрахунку на 1 місце; кількість підприємств та кількість посадкових місць підприємств ресторанного господарства з розрахунку на тисячу жителів регіону.

Також це товарообіг підприємств ресторанного господарства; кількість засобів масової інформації в регіоні; рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій; державні дотації або їх відсутність у сфері туризму та рекреації; кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів; фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються; обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у підприємства рекреаційної діяльності [9, с. 64].

Нарешті, йдеться про кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію рекреаційних підприємств; кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств рекреаційної інфраструктури; кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності; нормативно-правові акти, що регулюють функціонування туристично-рекреаційної сфери; показники ефективності управлінської праці та маркетингу послуг.

Щодо проведення оцінювання соціальної компоненти, пропонується використовувати такі основні показники: кількість працівників рекреаційних підприємств; кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристично-рекреаційного

профілю; ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів з підготовки спеціалістів туристичного профілю, кількість відпочивальників, їх структура, витрати, вартість відпочинку [10, с. 241]. На думку І. Романюк та Ю. Гринчук, вибір методу оцінювання туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта оцінювання [11, с. 103].

За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей рекреаційної придатності ресурсу або їх сукупність та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного рекреаційного продукту. До числа об'єктів оцінювання з позиції рекреаційних перспектив можна віднести як діючий готель, санаторій, пансіонат, туристичну базу, кемпінг, історичну пам'ятку, музей, національний природний парк, так і окрему земельну ділянку, будівлю, берег водойми та/і ресурси певної адміністративної територіальної одиниці, дестинації, які можна перепрофілювати під діяльність рекреаційного підприємства.

На наше переконання, оцінювання рекреаційного потенціалу підприємств доцільно здійснювати в три етапи: попередній етап ідентифікації й моніторингу; етап упорядкування даних і власне оцінки; етап аналізу результатів, отримання висновків та їх подальшої інтерпретації. Отримавши відповідь на питання, хто і з якою метою здійснюватиме оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території, потрібно провести інвентаризацію (попередній етап) наявних туристично-рекреаційних ресурсів, як природних, так і антропогенних, окремих історичних та культурних об'єктів; оцінити наявний стан та перспективи формування туристичної інфраструктури, подієвих заходів, які можуть зацікавити потенційних рекреантів та здійснювати їх моніторинг за попередньо визначеними показниками й індикаторами.

Другий етап оцінювання ресурсного забезпечення передбачає кінцеву вартісну оцінку ресурсів, встановлення їх достатності та комплектності для формування визначеного переліку нових перспективних або розширення вже освоєних рекреаційних продуктів. Етап упорядкування — це, насамперед, оцінювання важливості і значення кожного складника туристично-рекреаційного потенціалу із застосуванням обраних способів і методів дослідження.

На третьому етапі проводиться виявлення найбільш привабливих чинників, властивостей і фрагментів досліджуваної території, особли-

во перспективних для розвитку конкретних форм рекреаційної активності й створення туристично-рекреаційних дестинацій. При цьому визначаються обсяги існуючих і перспективних туристично-рекреаційних та грошових потоків від формування та реалізації прогнозних обсягів тих або інших туристично-рекреаційних послуг, як для окремих господарських суб'єктів, так і в межах певних територій. У відповідності з цим розробляються маркетингові стратегії розвитку підприємств рекреаційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Системно-структурний аналіз і синтез діяльності рекреаційних підприємств, оцінювання їх ресурсного потенціалу є одним з важливих складників механізмів управління розвитком туризму і рекреації в країні, контролю за його економічними, соціальними, екологічними наслідками. Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу, а саме: природна, економічна та соціальна, є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційних систем і дестинацій.

При визначенні підходів та методів оцінювання діючих або потенційних рекреаційних об'єктів або ресурсів потрібно, насамперед, визначити, мету оцінювання і для вирішення яких завдань воно здійснюється. Очевидно, що належна оцінка та отримані результати є основою для розробки стратегічних програм розвитку рекреаційних підприємств, раціонального використання наявних ресурсів, їх охорони і розвитку, залучення інвесторів у розвиток рекреаційної діяльності.

Література:

1. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
2. Ігнатенко М.М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Серія "Економічні науки". Т. 12, № 1 (43). Львів, 2010. С. 252—255.
3. Святохо Н.В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона. Экономика и управление. 2007. № 2. С. 30—36.
4. Романюк І.А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних

підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 24—27.

5. Теребух А.А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу DESTINATION. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 7(181). С. 335—343.

6. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. Херсон: Айлант, 2014. 362 с.

7. Ігнатенко М.М., Мармоль Л.О., Сарапіна О.А. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. Економіка і менеджмент культури. № 2. 2016. С. 32—38.

8. Михайліченко Г.І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. Проблеми економіки. 2013. № 1. С. 115—123.

9. Карпенко Ю.В. Особливості розвитку відносин власності у сфері туризму в умовах глобалізації. Вісник економічної науки України. 2017. № 2. С. 59—67.

10. Яровий В.Ф. Розвиток підприємств туризму та сільського зеленого туризму в умовах євроінтеграції та глобалізації: монографія. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.

11. Romaniuk I., Grynychuk Ju. Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 4, No. 4. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2018. С. 100—105.

References:

1. Herasymenko, V.H. (2016), Otsinka turystychno-rekreatsiynoho potentsialu rehionu [Assessment of the tourist-recreational potential of the region], ONEU, Odesa, Ukraine.

2. Ihnatenko, M.M. (2010), "Problems and prospects of rural tourism development in Ukraine", Naukovyy visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Hzhys'koho. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 1 (43), pp. 252—255.

3. Svyatokho, N.V. (2007), "Conceptual bases of research of tourist potential of the region", Ekonomyka u upravlenye, vol. 2, pp. 30—36.

4. Romanyuk, I.A. (2016), "Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises", Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (34), pp. 24—27.

5. Terebukh, A.A. and Moroz, O.I. (2016), "Estimation of the tourist potential of the destinations", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 7(181), pp. 335—343.

6. Marchenko, O.A. (2014), Transformatsiyi ta udoskonalennya rehional'noyi struktury turystychnoyi haluzi [Transformation and improvement of the regional structure of the tourism industry], Aylant, Kherson, Ukraine.

7. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Sarapina, O.A. (2016), "Socio-economic potential of rural territories as the basis for the development of rural green tourism enterprises on the basis of innovation", Ekonomika i menedzhment kul'tury, vol. 2, pp. 32—38.

8. Mykhaichenko, H.I. (2013), "Tourist potential: evaluation methods and innovative development", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 115—123.

9. Karpenko, Yu.V. (2017), "Features of development of property relations in the field of tourism in the conditions of globalization", Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy, vol. 2, pp. 59—67.

10. Yarovyy, V.F. (2017), Rozvytok pidpryemstv turizmu ta sil's'koho zelenoho turizmu v umovakh yevrointehratsiyi ta hlobalizatsiyi [Development of tourism enterprises and rural green tourism in conditions of European integration and globalization], Aylant, Kherson, Ukraine.

11. Romaniuk, I. and Grynychuk, Ju. (2018), "Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration", Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 4, no. 4, pp. 100—105.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 339.56.055:631/635

Ю. О. Лупенко,

д. е. н., професор, академік НААН,

директор, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: 0000-0001-6846-0300

Н. І. Патика,

к. е. н., доцент, докторант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: 0000-0003-0062-7631

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.16

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА СВІТОВИХ РИНКАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Yu. Lupenko,

doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS,

director of National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

N. Patyka,

candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor

for doctor's degree, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

THE ROLE OF INNOVATIONS IN ENSURING UKRAINE'S COMPETITIVENESS ON WORLD AGRARIAN MARKETS

У статті оцінено позиції України на світовому аграрному ринку, визначено роль інновацій у їх посиленні та підвищенні конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства. За результатами проведеного аналізу динаміки українського експорту сільськогосподарської продукції зроблено висновок, що спостерігається тенденція до його зростання — у 2018 р. обсяги експорту перевищували у понад 15 разів аналогічний показник 2000 р., а його частка у сукупному експорті за цей час зросла понад чотири рази до рівня в 23,4%. Україна увійшла до топ-5 найбільших країн-експортерів основних зернових культур, однак залишається нереалізованим значний потенціал щодо збільшення виробництва і експорту інших рослинницьких продуктів, зокрема овочів та продуктів тваринного походження. Визначено, що провідними гравцями міжнародної торгівлі на сьогодні стають не стільки ті країни, що забезпечені природно-кліматичними, ґрунтовими, людськими ресурсами, скільки ті, що активно розвивають і впроваджують у практику інноваційні технології вирощування, первинної та вторинної обробки, зберігання та транспортування продукції, засоби захисту, добрива, прогресивні технічні засоби тощо. Визначено основні напрями посилення українських позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції, а саме: впровадження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, поліпшення технічного оснащення галузей рослинництва й тваринництва з метою підвищення продуктивності, забезпечення високої якості виробленої продукції з дотриманням вимог світових стандартів; збільшення капіталовкладень, спрямованих на оновлення й модернізацію основного виробничих фондів; підвищення ефективності використання ресурсів; диверсифікація експорту; удосконалення логістики просування українських сільськогосподарських продуктів на світовий ринок тощо.

In the article Ukraine's positions in the world agrarian market were assessed, the role of innovations in their strengthening and increasing the competitiveness of Ukrainian agriculture was identified. According to the analysis of Ukrainian agricultural products exports dynamics, it was concluded that from 2000 to the present there is a trend towards its growth: in 2018 the export volume exceeded by more than 15 times the same indicator in 2000, and its share in total exports during this period has increased by more than four times to the level of 23.4%. Ukraine entered the top 5 largest exporting countries of main grain crops. The most significant export products became corn, barley, wheat, buckwheat. However, significant potential for increasing production and exports of other plant products, in particular vegetables,

and also livestock products, is unrealized. It is determined that today the leading players in international trade are not those countries that are provided with natural, climatic, soil and human resources, but those, that actively developing and introducing innovative technologies of cultivation, primary and secondary processing, storage and transportation of products, fertilizers, progressive technical tools, etc. The main directions of Ukraine's positions strengthening on the world agrarian market are determined, namely, providing state support for agricultural development, ensuring innovation activity, improvement of crop and livestock industries technical equipment in order to increase productivity, increasing of capital investments aimed at upgrading and modernizing the main productive assets, stimulating private entrepreneurial activity, increasing resource efficiency; diversification of exports, improvement of transport and logistics infrastructure, ensuring the high quality of the produced agricultural products taking into account world standards, etc.

Ключові слова: конкурентоспроможність, продуктивність, інновації, сільське господарство, світовий аграрний ринок, напрями державної політики.

Key words: competitiveness, productivity, innovations, agriculture, global agrarian market, directions of state policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство відіграє важливу роль у розвитку національної економіки. За останні роки посилюється і його роль на міжнародних товарних ринках, що забезпечує нашу державу притоком валютних коштів, зміцнює її політико-економічні позиції у глобалізованому світовому просторі, сприяє загальному економічному піднесенню. Багато підприємств галузі вже зарекомендували себе конкурентоспроможними суб'єктами внутрішнього та зовнішнього ринку. Проте, враховуючи внутрішні соціально-економічні проблеми, коливання кон'юнктури світового аграрного ринку, жорстку на ньому конкуренцію, їх позиції не стабільні і потребують постійної уваги й зусиль по утриманню. Їй основним чинником забезпечення конкурентоспроможності в таких умовах виступають інновації, які дозволяють країнам, що володіють інноваційними конкурентними перевагами, займати лідируючі позиції на світових товарних ринках.

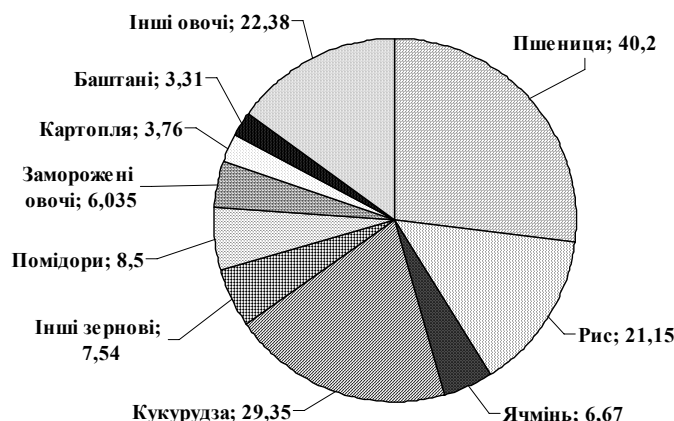
Важливість зазначених питань для практичної реалізації державної політики стосовно підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства й зумовили необхідність проведення такого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням конкурентоспроможності, виходу українських товаровиробників на зовнішні ринки, чинникам забезпечення конкурентних

переваг на світових ринках в науковій літературі та практиці присвячується достатня увага. Зокрема вони розкриті у роботах С.Ю. Боліли [1], К.М. Биковської [2], В. Битова, А.І. Борисової [2], Є.В. Гавази [3], С.А. Ганначенко [4], Н.Є. Голомші [7], Н.М. Гуржій [5], О.В. Захарчука [6], С.М. Кваші [7], А.В. Ключника [8], О.В. Кругляка [9], К.М. Куліша [13], Г.Є. Мазнева [10], В.Я. Месель-Веселяка [11], В.І. Мілюського [1], М.І. Пугачова [12], А.С. Свєрчкової [5], А.Л. Солохонок [13], М.Ю. Терешкової [8], Г.С. Тимофієвої [14], Т.В. Федорової [1] та інших. В багатьох наукових публікаціях розкриваються особливості участі України у світовому ринку аграрної продукції, мотиви, способи та стратегічні напрями виходу вітчизняних підприємств на зовнішні ринки тощо [2; 4; 7; 8; 11; 12; 14]. Чисельні наукові дослідження присвячені вивченню окремих продуктових ринків. Так, найбільш вивченими є ринки зерна, молока та молокопродуктів, у тому числі з точки зору формування експортних товарних потоків [3; 5; 13]. Серед усіх досліджень доцільно виділити напрацювання О.В. Захарчука [6], в яких висвітлено не лише проблеми виходу України на ринок овочів, а й запропоновано шляхи їх вирішення. Багато дослідників основним чинником забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України визначають інноваційну діяльність [1; 9; 10].

Водночас значна частина проблемних питань вимагає більш детального вивчення. Зокрема, це питання, пов'язані з обґрунтуванням ролі інновацій в підвищенні конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства на світових ринках сільськогосподарських

Рис. 1. Усереднена структура світового ринку рослинницької продукції

Джерело: складено автором за даними COT [17] та The Observatory of Economic Complexity [18].

продуктів як у цілому, так і в окремих його сегментах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення ролі інновацій як одного з чинників підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках сільськогосподарських продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи експортну діяльність сільськогосподарства, варто відмітити, що його питома вага в загальній структурі експорту товарів з України в 2018 р. збільшилась до 23,4% проти 10,2% в 1996 р. [15], тобто майже чверть українського експорту на сьогодні складається саме зі сільськогосподарських продуктів. Проте експортна орієнтованість притаманна лише рослинницьким галузям. В останнє десятиліття Україна упевнено посилює власні по-

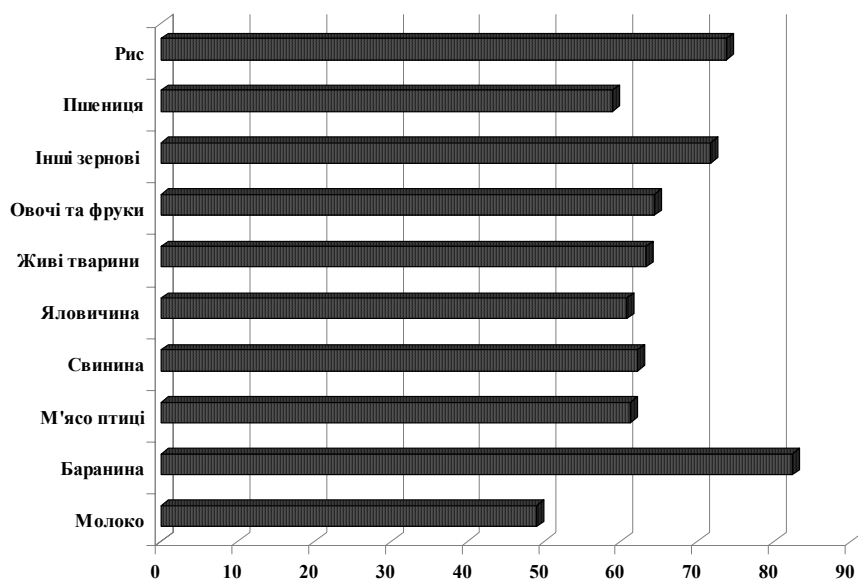
зиції на світовому ринку продукції рослинного походження й навіть увійшла до топ-5 найбільших країн-експортерів основних зернових культур. Значимими експортними продуктами стали: пшениця, кукурудза, соєві боби, ячмінь, ріпак, гречка. Україна посідає 3-тє місце на світовому аграрному ринку за експортом ріпаку, 4-тє — за експортом кукурудзи та ячменю, 5-тє — з торгівлі пшеницею, 7-ме — за експортом сої. Зокрема її частка в світовій торгівлі кукурудзою сягає 7,7%, ячменю — 6,8, пшениці — 6,1, гречки — 3,4, вівса — 1,2% [16, с. 4]. Це свідчить про низький ступінь товарної диверсифікації експорту, що у свою чергу перетворює економіку сільського господарства України на уразливу, чутливу до негативних змін зовнішнього середовища, кон'юнктури світових товарних ринків, внутрішньої політики і стану країн-імпортерів української продукції.

Цілий ряд сільськогосподарської продукції, зокрема овочі, фрукти, плоди і ягоди, баштанні

Таблиця 1. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції України

Показник	Рік							2017 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Сукупний експорт товарів, млн дол. США	14573	342288	51405	38127	36362	43265	47335	324,8
Сільськогосподарська продукція (група 1-14), усього, млн дол. США	734	2427	4747	8794	8870	10235	11097	1511,9
Частка с.-г. продукції у сукупних обсягах експорту, %	5,04	0,71	9,23	23,07	24,39	23,66	23,44	465,1
I. Живі тварини; продукти тваринного походження, млн дол. США	366	732	771	823	775	1109	1211	330,9
частка продуктів тваринного походження у сукупному експорті, %	2,51	0,21	1,50	2,16	2,13	2,56	2,56	102,0
частка продуктів тваринного походження в експорті с.-г. продуктів, %	49,86	30,16	16,24	9,36	8,74	10,84	10,91	21,9
II. Продукти рослинного походження, млн дол. США	368	1695	3976	7971	8095	9216	9886	2686,4
частка продуктів рослинного походження у сукупному експорті, %	2,53	0,50	7,73	20,91	22,26	21,30	20,89	825,7
частка продуктів рослинного походження в експорті с.-г. продуктів, %	50,14	69,84	83,76	90,64	91,26	89,16	89,09	177,7

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [15].

Рис. 2. Частки топ-5 країн-експортерів на світових сільськогосподарських ринках, %

Джерело: сформовано авторами за даними Світової організації торгівлі [17] та The Observatory of Economic Complexity [18].

культури, у вирощуванні яких Україна має беззаперечні переваги, залишаються майже нездійнятими у міжнародній торгівлі. І це в той час, коли понад 8,5% світового ринку рослинницької продукції займають помідори, 6,0 — заморожені овочі, 3,8 — картопля, 3,3% — баштанні культури (рис. 1).

На цих продуктових ринках Україна поки що не досягла значних конкурентних переваг та не посіла вагомого місця. Частки України в товарних потоках на світових ринках по таких рослинницьких продуктах здебільшого не перевищують 0,3%. Для прикладу, частка України на світовому ринку помідорів становить лише 0,29%, огірків — 0,14, баштанних — 0,1, заморожених овочів — 0,089, коренеплодів — 0,061, картоплі — 0,037, капусти — 0,028% [17]. Хоча для вирощування багатьох овочевих культур в Україні існують доволі сприятливі природно-кліматичні, ґрунтові й інші умови. Однак світовий досвід показує, що нині для розвитку багатьох аграрних галузей, у тому числі овочівництва, домінуючими стають не стільки при-

родні, скільки інноваційно-технологічні чинники. Це свідчить про значні резерви експорту та недостатньо ефективно використаний потенціал вирощування зазначених культур в Україні.

Крім того, на фоні зростання експорту продуктів рослинного походження (частка яких становить понад 89% у експортній виручці сільськогосподарських товарів, або понад 20% у сукупних обсягах експорту з України) [15], обсяги експорту продуктів тваринного походження стабільно знижувалися і тільки в 2017 р. започаткувався підвищувальний тренд. Загалом їх частка у експортній виручці сільськогосподарських товарів ледве перевищує 10%, а у сукупних обсягах українського експорту займає 2,56% (табл. 1).

З цих причин частка України на світовому ринку продуктів тваринного походження залишається низькою та по основних його сегментах не перевищує 0,1—1,0% [17]. Така ситуація стала наслідком не вирішення низки системних проблем розвитку тваринницьких галузей, а

Таблиця 2. Урожайність окремих сільськогосподарських культур, ц з га

Показник	Рік							2018 р. до 1990 р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Пшениця	19,8	28,5	26,8	38,8	42,1	41,1	37,3	188,4
Ячмінь	18,6	20,6	19,7	29,5	33,0	33,1	29,6	159,1
Жито	15,2	17,3	16,8	25,9	27,3	29,6	26,6	175,0
Соя	10,6	14,5	16,2	18,4	23,0	19,7	25,8	243,4
Соняшник	12,2	12,8	15,0	21,6	22,4	20,2	23,0	188,5
Ріпак	8,4	14,6	17,0	25,9	25,7	27,9	26,5	315,5
Кукурудза на зерно	30,1	43,2	45,1	57,1	66,0	55,1	78,4	260,5
Буряк цукровий фабричний	176,7	248,2	279,5	435,8	481,5	474,9	508,5	287,8

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [15].

Таблиця 3. Продуктивність сільськогосподарських тварин

Показник	Рік							2018 р. до 1990 р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	2359	3487	4082	4508	4644	4735	4820	204,3
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	3,0	3,5	3,4	3,0	2,9	2,8	2,8	93,3

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [15].

саме використання застарілих технологій вирощування тварин, що стримує збільшення продуктивності та спричинює порівняно високу собівартість виробництва продукції, низької концентрації виробництва, що ускладнює зростання експортних потоків, незадовільний рівень логістики українських продуктів на світовому ринку, високі ризики епізоотій тощо.

Варто зазначити, що упродовж останніх десятиліть на більшості світових товарних ринків спостерігається посилення конкуренції та зміцнення позицій провідних країн-постачальників відповідних товарів чи послуг, а для ринків сільськогосподарської продукції ця тенденція стає особливо стабільною й виразною (рис. 2).

Зокрема, майже половину обороту (49,1%) молока на світовому ринку забезпечують п'ять основних країн-постачальників — Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія-Люксембург та Австрія. При цьому частки топ-5 країн на інших аграрних ринках ще більш значні. Так, на ринку пшениці вони сягають 58,9%, інших зернових та рису — 71,8% та 73,8% відповідно, овочів та фруктів — 64,5%. Не менш концентрованими є подібні частки на ринках продуктів тваринного походження, зокрема яловичини — 60,8%, м'яса птиці — 61,3, свинини — 62,2, живих тварин — 63,4, баранини — 82,4%.

Потрібно відзначити, що лідируючі позиції серед країн-експортерів сільськогосподарських продуктів на багатьох ринках займають США, Канада, Німеччина, Франція, Нідерланди, Іспанія, Австралія, Великобританія та деякі інші. Тобто провідними гравцями міжнародної торгівлі на сьогодні стають не стільки ті країни, що забезпечені природно-кліматичними, ґрунтовими, людськими ресурсами, скільки ті, що активно розвивають і впроваджують у практику високопродуктивні сорти рослин та породи тварин, інноваційні технології вирощування, первинної та вторинної обробки, зберігання та транспортування продукції, засоби захисту, добрива, прогресивні технічні засоби тощо. Сукупно це забезпечує їм високий рівень продуктивності в сільському господарстві та уможливорює виробництво широкого спектру

якісних продуктів за порівняно низькою собівартістю, що стають конкурентоспроможними на світових аграрних ринках за позиціями асортименту, ціни і якості.

Взагалі продуктивність, на нашу думку, є найвагомим показником конкурентоспроможності сільського господарства. В останні роки в Україні зазначений показник підвищився. Зокрема зросла урожайність сільськогосподарських культур (табл. 2).

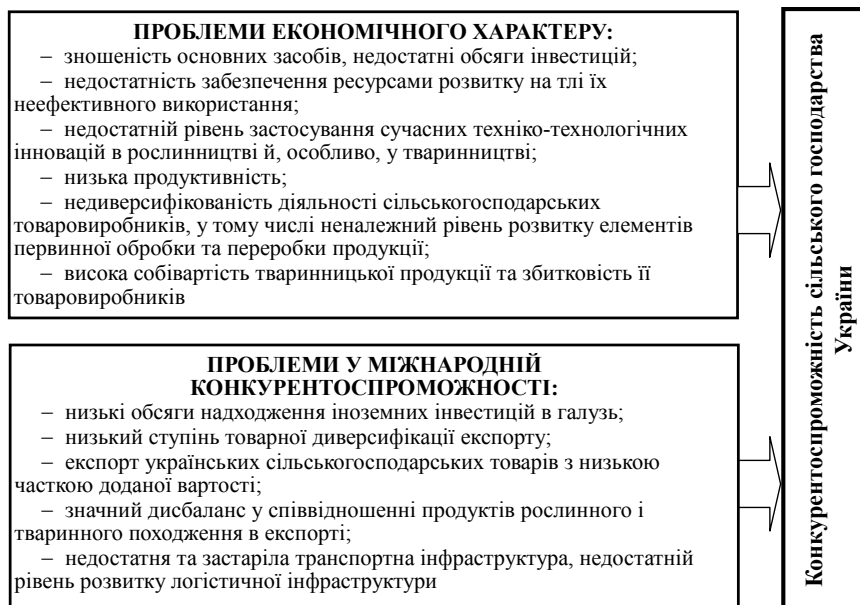
Проте, незважаючи на таке зростання урожайності, нинішній її рівень все одно поки суттєво відстає від аналогічного показника окремих країн світу, які досягли значно кращих результатів. Так, згідно з даними ФАО [19] станом на 2017 р. найвищі показники продуктивності вирощування пшениці демонстрували Ірландія — 101,7 ц/га, Нова Зеландія — 98,6, Нідерланди — 90,9, Бельгія — 86,2, Великобританія — 82,8, Данія — 82,4 і Німеччина — 76,4 ц/га. Серед усіх країн світу лідерами за урожайністю вирощування ячменю були Бельгія — 84,2 ц/га, Ірландія — 83,6, Об'єднані Арабські Емірати — 79,8, Швейцарія — 72,9 й Нова Зеландія — 70,9 ц/га. Найвищі показники з вирощування сої були притаманні Туреччині — 44,2 ц/га, Бразилії — 33,8, Грузії — 33,6, Швейцарії — 33,3, США — 33,0, Німеччині — 32,1 ц/га.

Середня урожайність соняшнику в Ізраїлі становила 70,9 ц/га, в Узбекистані — 34,9, Єгипті — 33,3, Швейцарії — 31,3 і Хорватії — 31,2 ц/га. Максимальна врожайність вирощування ріпаку була отримана у Бельгії — 42,6 ц/га, Норвегії — 42,2, Данії — 41,8, Ірландії — 41,3 та Нідерландах — 40,7 ц/га.

Найвища середня урожайність вирощування цукрових буряків спостерігалася у Чилі — 1080,7 ц/га, Бельгії — 951,1, Нідерландах — 928,5, Іспанії — 897,9, Франції — 886,4, Німеччині — 837,5 і Швейцарії — 807,3 ц/га [20].

Аналогічна ситуація притаманна й вітчизняному тваринництву. Так, середньорічний надій від корови за період 2000—2018 рр. зріс вдвічі (табл. 3), проте залишається значно нижче рівня інших країн світу.

Лідерами по продуктивності тварин, зокрема по середньорічному надою від корови, є

Рис. 3. Базові блоки проблем, що визначають особливості конкурентоспроможності сільського господарства України

Джерело: розроблено авторами.

Ізраїль — 13182 кг, Корея — 10184, США — 10457, Данія — 9749, Естонія — 9176, Канада — 8811, Фінляндія — 8750, Швеція — 8628, Чехія — 8103, Польща — 6357 кг. Середній річний настриг вовни від однієї вівці в Україні навпаки за аналізований період знизився на 6,7%.

Це свідчить про значний наявний і ще недостатньо ефективно використаний потенціал підвищення продуктивності та відповідно конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарства, що є стратегічним резервом зростання його прибутковості та експортних можливостей. Саме тому одним з найважливіших стратегічних пріоритетів забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України на світових ринках має стати запровадження інноваційного укладу господарювання.

Наявні дані підтверджують, що товаровиробники надають перевагу вирощуванню тих сільськогосподарських культур, які забезпечують високу рентабельність і швидку окупність вкладених у виробництво та реалізацію витрат. Вітчизняні аграрії здебільшого націлені на отримання швидких прибутків і не приділяють належної уваги питанню виснаження природних ресурсів, некладають кошти у новітні технології, створення переробних потужностей й отримання продуктів з високим вмістом доданої вартості. Зокрема, темп зростання капіталовкладень у середньому 2010—2018 рр. сягав 109,2% [15], що забезпечить їх подвоєння лише упродовж 11—12 років і в сучасних умовах до-

сить повільний. Крім того, доволі незначна частка капіталовкладень спрямовується на оновлення й модернізацію основних виробничих засобів, що ускладнює впровадження сучасних прогресивних технологій, інноваційної техніки та інших засобів виробництва. Означена тенденція негативно відбивається на рівні конкурентоспроможності сільського господарства.

Поряд із цим, темпи приросту виробництва продукції сільського господарства та валової доданої вартості були ще повільнішими й не досягали 105% [15]. Це свідчить про порушення ключового правила економічного розвитку, за якого темп приросту результативних ознак господарювання (обсягів виробництва продукції та валової доданої вартості) мають перевищувати темпи проросту факторних ознак (капіталовкладень). Отже, можна стверджувати, що наряду з низьким рівнем впровадження інновацій значимими чинниками, які перешкоджають посиленню конкурентоспроможності сільського господарства України, є недостатність забезпечення ресурсами розвитку на тлі їх неефективного використання.

За результатами проведеного аналізу конкурентоспроможності сільського господарства та його позицій на світовому аграрному ринку ідентифіковано особливості через визначення проблем, які згруповано в економічні та проблеми міжнародної конкурентоспроможності (рис. 3).

Вказані проблеми призводять до зниження рівня конкурентоспроможності галузі, на-

слідком яких є втрата позицій на світовому аграрному ринку.

Це вимагає розробки й реалізації ефективної стратегії посилення власної конкурентоспроможності, зорієнтованої передусім на впровадження прогресивних інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, забезпечення замкнених циклів вирощування і переробки сільськогосподарської сировини і продуктів, усунення експортного дисбалансу у структурі продуктів рослинного і тваринного походження тощо.

ВИСНОВКИ

Україна упевнено посилює власні конкурентні позиції на світовому аграрному ринку. Однак залишається нереалізованим значний потенціал щодо збільшення виробництва і виходу на традиційні й інші, ще повною мірою не освоєні, ринки, передусім ринок овочів та ринок продуктів тваринного походження. Тому необхідно забезпечувати державну підтримку розвитку сільського господарства; впровадження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, поліпшення технічного оснащення галузей рослинництва й тваринництва з метою підвищення продуктивності, забезпечення високої якості виробленої продукції з дотриманням вимог світових стандартів; збільшення капіталовкладень, спрямованих насамперед на оновлення й модернізацію основного виробничих фондів; підвищення ефективності використання ресурсів, зокрема ресурсу праці, основних засобів, оборотних активів; диверсифікація експорту; удосконалення логістики просування українських продуктів рослинного і тваринного походження на світовий ринок з метою уникнення втрат за ціною та якістю тощо.

Дотримання визначених напрямів дозволить українським товаровиробникам закріпити набуті позиції на світовому аграрному ринку, упевнено долучатися до світових лідерів торгівлі, розширити ринки збуту як серед країн і регіонів, так і по окремих товарах, а також у цілому посилить вектор зовнішньоекономічної інтеграції у світове господарство.

Література:

1. Боліла С.Ю., Федорова Т.В., Мілюський В.І. Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України на основі інноваційних факторів. URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75187.doc.htm (дата звернення: 10.05.2018).

2. Борисова А.І., Биковська К.М. Формування конкурентної позиції аграрних підприємств при виході на зовнішній ринок. Бізнес-навігатор. 2014. № 2. С. 98—102.

3. Гаваза Є.В. Світовий ринок молока і молокопродуктів: тенденції та перспективи для України. Економіка АПК. 2015. № 7. С. 106—113.

4. Ганначенко С.А. Світовий ринок агропродовольства на сучасному етапі розвитку: перспективи для України. Економіка і прогнозування. 2010. № 1. С. 142—153.

5. Гуржій Н.М., Сверчкова А.С. Світовий ринок зернових: тенденції та перспективи. Сталій розвиток економіки. 2013. № 4. С. 303—307.

6. Захарчук О.В. Світовий ринок овочів та місце України. Агросвіт. 2018. № 3. С. 3—7.

7. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. Економіка АПК. 2006. № 5. С. 99—104.

8. Ключник А.В., Терешкова М.Ю. Мотиви і способи виходу аграрних підприємств на зовнішній ринок. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Випуск 8 (7). С. 94—97.

9. Кругляк О.В. Інноваційні фактори та конкурентоспроможність галузі молочного скотарства. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 76—86.

10. Мазнев Г.Є. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агропромисловості. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2016. № 2. С. 36—47.

11. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 7—14.

12. Пугачов М.І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 6—13.

13. Соломонов А.А., Куліш К.М. Національні та світові тенденції розвитку ринку молока і молочних продуктів. Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 113—123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_24_19 (дата звернення: 17.11.2018).

14. Тимофієва Г.С. Світовий ринок аграрної продукції: особливості участі України. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Економічні науки. 2014. № 1. С. 56—61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_1_11 (дата звернення: 25.05.2019).

15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.05.2019).

16. Агробізнес у 2017/18 МР: інфографічний довідник. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2018/> (дата звернення: 31.05.2019).

17. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (дата звернення: 27.05.2019).

18. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ (дата звернення: 21.11.2018).

19. Статистичні дані щодо виробництва та продуктивності сільськогосподарських культур і тварин. Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй ФАО. URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data> (дата звернення: 26.05.2019).

20. Глобальні лідери агропродуктивності. Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/13811-hlobalni-lidery-ahroproduktivnosti.html> (дата звернення: 26.05.2019).

References:

1. Bolila, S. Yu. Fedorova, T. V. and Miliuskiy V. I. (2010), "Increasing the agriculture competitiveness in Ukraine based on innovation factors", available at: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75187.doc.htm (Accessed 10 May 2019).

2. Borysova, A. I. and Bykovska, K. M. (2014), "Formation of competitive position of agrarian enterprises when entering the foreign market", *Biznes-navihator*, vol. 2, pp. 98—102.

3. Havaza, Ye. V. (2015), "World market of milk and dairy products: trends and prospects for Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 106—113.

4. Hannachenko, S. L. (2010), "The agrofood world market at the present stage of development: prospects for Ukraine", *Ekonomika i prohnovuvannya*, vol. 1, pp. 142—153.

5. Hurzhii, N. M. and Svierchkova, A. S. (2013), "The world grain market: trends and prospects", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, vol. 4, pp. 303—307.

6. Zakharchuk, O. V. (2018), "World vegetable market and Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 3—7.

7. Kvasha, S. M. and Holomsha, N. Je. (2006), "Competitiveness of domestic agricultural products in the world agrarian market", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 99—104.

8. Kliuchnyk, A. V. and Tereshkova, M. Yu. (2014), "Motives and ways out of agrarian enterprises to foreign market", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 8 (7), pp. 94—97.

9. Kruhliak, O. V. (2018), "Innovative factors and competitiveness of the dairy cattle industry", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 76—86.

10. Mazniev, H. Ye. (2016), "Innovative activities as a factor improving the efficiency of agricultural production", *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, vol. 2, pp. 36—47.

11. Mesel-Veseliak, V. Ya. (2009), "Directions of ensuring the agrarian production competitiveness", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 7—14.

12. Puhachov, M. I. (2019), "Development of foreign trade in agricultural products", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 6—13.

13. Soloshonok, A. L. and Kulish, K. M. (2013), "National and world trends in milk and dairy market development", *Produktyvnist' ahropromyslovoho vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, vol. 24, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_24_19 (Accessed 10 May 2019).

14. Tymofieva, H. S. (2014), "World market for agrarian products: features of Ukraine's participation", *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_1_11 (Accessed 10 May 2019).

15. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 29 May 2019).

16. Agribusiness of Ukraine (2018), "Agribusiness in 2017/18 MY: Infographics Directory", available at: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2018> (Accessed 31 May 2019).

17. World Trade Organization (2019), "Statistical data on the volume of world trade in terms of countries and sectors", available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (Accessed 27 May 2019).

18. The Observatory of Economic Complexity (2019), "Total world export", available at: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ (Accessed 21 November 2018).

19. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2019), "Statistical data on the production and productivity of crops and animals", available at: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data> (Accessed 26 May 2019).

20. Ahrobiznes sohodni (2019), "Global leaders in agro-productivity", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/13811-hlobalni-lidery-ahroproduktivnosti.html> (Accessed 26 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 03.06.2019 р.

УДК 330.322.2:631

В. І. Пілявський,

к. е. н., докторант, Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

ORCID ID: 0000-0003-3311-0559

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.24

ІНВЕСТИЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Piliavskyi,

PhD in Economics, Doctoral Student, International University of Business and Law, Kherson

INVESTMENT SOURCES AND MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF PRODUCTION POTENTIAL OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті висвітлено проблеми інвестиційного забезпечення відтворення та розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств. Здійснено оцінку його динаміки, проблем і тенденцій розвитку. Визначено, що ефективний розвиток виробничого потенціалу, економіки агропромислових підприємств можливий лише на основі активізації інвестиційної діяльності, істотного збільшення обсягу інвестицій, а також консолідації всіх джерел інвестування. Особлива увага приділена визначенню джерел та механізмів інвестування. Серед них особливе значення відведено власним джерелам, а також іноземним надходженням. При цьому виявлено переваги й недоліки іноземних інвестицій та необхідність їх державного регулювання із збереженням інтересів вітчизняних агропромислових підприємств. Визначено, що вибір конкретної країни для здійснення інвестицій стає непростим завданням топ-менеджерів транснаціональних корпорацій та інвестиційних фондів, які користуються рейтинговими оцінками авторитетних міжнародних інституцій як основи для обрання тієї чи іншої країни об'єктом для капіталовкладень.

The article deals with the problems of investment support for reproduction and development of production potential of agro-industrial enterprises. Assessed its dynamics, problems and development trends. It is determined that effective development of production potential, economy of agroindustrial enterprises is possible only on the basis of intensification of investment activity, substantial increase of investments volume, as well as consolidation of all sources of investment. Particular attention is paid to determining the sources and mechanisms of investment (basis and should act at all levels of making management decisions on financing, including state and regional). Among them, special attention is devoted to their own sources, as well as to foreign income. The advantages and disadvantages of foreign investments and the necessity of their state regulation with the preservation of interests of domestic agro-industrial enterprises are revealed. It is noted that micro- and macroeconomic levers of the state's influence on the investment attractiveness of agrarian enterprises are of major importance for the large-scale attraction of domestic and foreign investments. It is substantiated that the investment support of the production potential of agrarian and agro-industrial enterprises should be a system that should promote dynamic socio-economic development and increase the level of competitiveness of agrarian products, and take into account conditions that include international, socio-economic, ecological peculiarities of the functioning of agricultural production; the achievement of the goals of a large-scale modernization of the national economy, the introduction of resource and energy conservation, the growth of labor productivity, strengthening the competitive position of the domestic producer is possible on the basis of widespread use of investment and innovation model of development of production and resource potential. It is determined that the choice of a specific country for investment becomes a complicated task of top managers of multinational corporations and investment funds that use rating ratings of reputable international institutions as the basis for the election of an object of investment for a particular country.

Ключові слова: інвестиції, виробничий потенціал, агропромислові підприємства, джерела, механізми, розвиток, забезпечення, відтворення, державне регулювання.

Key words: investments, production potential, agro-industrial enterprises, sources, mechanisms, development, provision, reproduction, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відповідно до ринкових механізмів господарювання, формування, розвиток та відтворення виробничого потенціалу аграрних й агро-

промислових підприємств залежить від очікуваних фінансово-економічних результатів, одержання прибутку, окупності коштів, які вкладаються, у короткий термін. У зв'язку з

Таблиця 1. Джерела фінансування науково-дослідних і науково-технічних робіт та їх динаміка (у фактичних цінах)

Джерело коштів	тис. грн				
	2000 р.	2002 р.	2007 р.	2012 р.	2017 р.
Всього	1729700,7	651962,0	1554098,4	2046339,0	2432520,2
У тому числі за рахунок: держбюджету	66500,7	244896,1	428190,0	614513,5	751611,9
коштів місцевих бюджетів	...	...	...	...	18081,2
позабюджетних фондів	...	25632,5	9569,7	18582,4	30187,9
власних коштів	...	14582,5	62010,5	61294,6	210360,1
коштів замовників: підприємств, організацій України	239100,3	233376,0	597633,7	785788,4	789544,7
іноземних держав	352100,1	101916,2	359746,7	477079,1	555321,4
Інші джерела	51900,6	31558,7	96947,7	89081,0	77413,0

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

цим, інвестиційні джерела та механізми формування й використання виробничого потенціалу є основою й мають діяти на всіх рівнях прийняття управлінських рішень щодо здійснення фінансування, включаючи державний і регіональний. Також це стосується тактичного й стратегічного управління розвитком виробничого потенціалу. Тому дослідження інвестиційних джерел і механізмів його забезпечення є актуальним, має теоретичне й практичне значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування й розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств, раціонального використання природних і трудових ресурсів аграрних підприємств відображені у наукових дослідженнях відомих економістів-аграрників: І. Боярко, М. Ігнатенка, М. Коденської, М. Литовченка, А. Мармуль, І. Романюк, Н. Рунчевої та ін. Проте проблеми інвестиційного забезпечення виробничо-ресурсного потенціалу, джерела й механізми його здійснення потребують поглиблених розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей інвестиційного забезпечення відтворення й використання виробничого потенціалу агропромислових підприємств, виявлення його проблеми й тенденції, обґрунтування джерел й механізмів розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з провідних конкурентних переваг вітчизняних аграрних і агропромислових під-

приємств є наявність потужного і навіть унікального у національному, європейському та світовому вимірах за обсягом та різноманітністю структури виробничо-ресурсного потенціалу території [1, с. 66]. Тому інвестиційне забезпечення та фінансування його відтворення є важливим теоретичним і практичним завданням. Необхідно зазначити, що в умовах цифрової економіки воно спирається та має враховувати інноваційні розробки й продукти. Визначено, що загальний обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт у 2017 р. порівняно з 2012 р. збільшився на 9,3% і становив 243,28 млн грн (табл. 1).

Частка бюджетних асигнувань у загальному обсязі фінансування за останні роки поступово збільшується після різкого зменшення на початку століття, — на 1,8% порівняно з 2012 р. і на 4,2% — з 2007 р. Частка фінансування наукової діяльності за рахунок замовників зменшилася на 6,5%, хоча питома вага коштів замовників (вітчизняних та іноземних) становить більше половини обсягу фінансування витрат на виконання науково-технічних робіт (2017 р. — 55,2%, 2012 р. — 61,7%). Частка фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП), як і в 2012 р., становила 1,2%, у тому числі за рахунок держбюджету 0,37% (у 2012 р. — 0,36%). У розвинених країнах світу частка державних витрат на НДДКР у структурі ВВП становить: 0,95% — у Фінляндії, 0,87% — у Японії, 0,86% — у Швеції, 0,56% — у США.

Витрати підприємств і організацій на виконання наукових і науково-технічних робіт у 2017 р. становили 2089,5 млн грн, що на 17,4%

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм інвестиційного забезпечення розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств

більше, ніж у 2017 р. З них 888,8 млн грн, або 42,5 % від їх загального обсягу становили витрати на оплату праці, 551,5 млн грн (26,4 %) — матеріальні витрати, 78,7 млн грн (3,8 %) — капітальні інвестиції, з яких три чверті було направлено на устаткування й обладнання. Видатки на виконання науково-дослідних робіт профінансовано, в основному, за рахунок бюджетних коштів (88,5 % витрат на виконання фундаментальних робіт і 60,0 % витрат на виконання прикладних робіт). Видатки на науково-технічні розробки профінансовано за кошти вітчизняних замовників на 38,0 % і 34,2 % — за кошти з іноземних джерел.

Як свідчить світовий і вітчизняний досвід, ефективний розвиток виробничого потенціалу, економіки агропромислових підприємств можливий лише на основі активізації інвестиційної діяльності, істотного збільшення обсягу інвестицій, а також консолідації всіх джерел інвестування [2, с. 95]. Тільки тоді можлива модернізація виробництва, раціональне й продуктивне ресурсокористування, впровадження нових технологій на основі сучасних наукових досліджень.

Абсолютна більшість інвестицій у агропромислові підприємства надходить з недержавних джерел. Їх питома вага у загальних обсягах інвестицій у основний капітал галузі становить 95,0—97,0%. Частка коштів державних (3,0—4,0%) і комунальних підприємств незначна (менше, ніж 1,0%) і потребує збільшення до рівня, який забезпечуватиме виконання державних завдань щодо підтримки та регулювання інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери та сільській місцевості загалом.

Причинами інвестиційної кризи, що зумовлювала депресивний характер розвитку вироб-

ничого потенціалу підприємств аграрної сфери, можна вважати також макроекономічні фактори: скорочення власних інвестиційних джерел товаровиробників через посилення диспаритету цін та знецінення інвестиційних ресурсів в умовах інфляції, зменшення обсягів прямої державної інвестиційної підтримки, не компенсоване власними та залученими джерелами фінансування інвестицій; різке погіршення умов доступу до кредитних ресурсів, криза фінансово-кредитної банківської системи на початку 90-х рр., зростання неплатежів, порушення господарських зв'язків, руйнування системи матеріально-технічного постачання тощо [3, с. 176].

Побудова інвестиційної стратегії управління розвитком виробничого потенціалу агропромислових підприємств базується на організаційно-економічних механізмах управління інвестиційними потоками, який представлено на рисунку 1.

Оцінка виробничого потенціалу розвитку агропромислових підприємств довела її значущість для національного господарства [4, с. 72]. Виробництво продукції у підприємствах аграрної сфери є одним з традиційних у спеціалізації країни. На його частку припадає 26,0% обсягу валової продукції, більше 30,0% вартості основних засобів, тут працює 25,0% працівників, зайнятих у галузях національного господарства країни.

Основним напрямом державного регулювання інвестиційної політики для розвитку виробничого потенціалу підприємств аграрної сфери має бути визначення пріоритетних галузей виробництва, тобто об'єктів першочергового вітчизняного й іноземного інвестування. Одним з провідних критеріїв доцільності тако-

го вибору повинна бути можливість досягти ланцюгової реакції господарської активності та зростання розширеного відтворення виробничих ресурсів у всій аграрній сфері як наслідку первинної ін'єкції капіталів в агробізнес. Залучення як вітчизняних, так й іноземних інвестицій залишається на сьогодні актуальним у розв'язанні першочергових завдань зростання економіки й ресурсного потенціалу аграрних підприємств і є важливою складовою їх входження до світових господарських, продовольчих та ресурсних ринків.

Загалом слід зазначити, що для широкомасштабного залучення вітчизняних й іноземних інвестицій найважливіше значення мають мікро- та макроекономічні важелі впливу держави на реалізацію інвестиційної привабливості аграрних підприємств [5, с. 29]. Вони покликані компенсувати недоліки загальноєкономічної кон'юнктури й посилити інвестиційну привабливість аграрної галузі. Ефективна національна політика в сфері залучення інвестицій повинна включати низку стимулюючих важелів, зокрема для сільського господарства — державну (в тому числі бюджетну) підтримку.

Таким чином, інвестиційне забезпечення виробничого потенціалу аграрних й агропромислових підприємств має бути системою, яка повинна сприяти динамічному соціально-економічному розвитку та підвищенню рівня конкурентоспроможності аграрної продукції та потребує врахування умов, які включають міжнародні, соціально-економічні, екологічні особливості функціонування сільськогосподарського виробництва. Отже, досягнення цілей масштабної модернізації національного господарства, впровадження ресурсо- та енергозбереження, зростання продуктивності праці, зміцнення конкурентних позицій вітчизняного виробника можливе на основі широкого застосування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку виробничо-ресурсного потенціалу.

З іншої сторони, на думку Романюк І.А., одним із напрямів кардинального збільшення інвестицій мають бути суттєві зміни технологічної структури сільськогосподарського виробництва на основі його екологізації й підвищення ресурсовіддачі [6, с. 14]. Така перебудова можлива за умови фінансування інвесторами запровадження сучасних екологічно чистих агротехнологій. Проте часто інвестиційні проекти, у т. ч. з боку закордонних партнерів передбачають нарощування техногенного навантаження на навколишнє середовище.

Тому варто відпрацювати єдині правила інвестування розвитку виробництва в аграрній сфері, яких би дотримувалися іноземні інвестори, і закріпити їх у міжнародних договорах. У зв'язку з цим необхідно переорієнтувати державну інвестиційну та податкову політику щодо вдосконалення механізму залучення екологічних ресурсних інвестицій. Також законодавча база має створювати передумови підвищення частки довгострокових вкладень, що дозволить здійснити структурну і технологічну перебудову сільськогосподарського виробництва.

На сучасному етапі ринкового господарювання в аграрній сфері сільськогосподарська й продовольча продукція набула статусу однієї з основних у стратегії експорту України [7, с. 25]. У такій ситуації просування національної економіки країни до світового ринку без відповідних виробничо-ресурсних перетворень, які стосуються аграрної сфери, приречене на невдачу. Особливою мірою це стосується наявності джерел фінансування, необхідних для здійснення таких перетворень, та можливості їх ефективного використання.

Більшість проблем сталого соціально-економічного розвитку в країні в цілому та в окремих сферах, зокрема, в аграрній, — взаємозалежні. Так, результативність виробництва залежить від фінансово-кредитного забезпечення, яким визначається можливість формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських виробництв; згадане забезпечення, у свою чергу, — від результативності аграрного виробництва. Визначальною серед них є проблема, обумовлена відсутністю чітких стратегічних й тактичних пріоритетів соціально-економічного розвитку в цілому, аграрної сфери та її складових підприємств.

Формування та функціонування згаданого механізму в цілому та його частини, відповідальної за інвестування розвитку виробничого потенціалу підприємств аграрної сфери, не уявляється можливим без наявності та ефективного використання можливостей джерел фінансування — як зовнішніх, так і внутрішніх [8, с. 72]. Відносячи до зовнішніх джерел фінансування інвесторів зарубіжних країн, перш за все, слід зазначити, що в умовах сповільнення інвестиційної активності у світі в цілому, їх увагу все більш приковують Центральні та Східні Європейські країни.

Щорічні обсяги іноземних інвестицій у цей регіон залишаються стабільними на рівні 27,0—30,0 млрд дол. США, їх вектор набуває чіткого спрямування на Схід. Західноєвропейські інве-

стори шукають місце для розміщення нового виробництва та базу для експансії на динамічні ринки Східної Європи, підприємці з країн СНД прагнуть виходу на Європейський та світовий ринок. За цих умов Україна, що межує з економічними культурами як Заходу, так і Сходу, виокремлюється привабливим самостійним середовищем для ведення бізнесу, ідеальним плацдармом для виробництва товарів та послуг, орієнтованих на обидва ринки.

Причин інвестувати розвиток виробничо-ресурсного потенціалу економіки країни в цілому та, зокрема, аграрної сфери, для інших країн декілька, це: динамічна економіка, значні ринки збуту, дешева і якісна робоча сила, стратегічне розміщення, різноманіття ресурсів. Спостерігаються позитивні тенденції щодо зростання доходів населення, розширення середнього класу, підвищення попиту, розширення старих та формування нових ринків збуту. Законодавче встановлена мінімальна заробітна плата в Україні одна з нижчих у Центральній та Східній Європі: у галузі сільськогосподарства середня зарплата — менше 90 дол. США. При невисокій ціні на людські ресурси, робоча сила є традиційно освіченою: понад 65,0% населення віком старше 10 років має загальну середню освіту, понад 31,0% — вищу.

Україна межує, з одного боку, з чинними та майбутніми членами Європейського Союзу. Таке розміщення відкриває для компаній, що працюють в Україні, доступ на ринки із загальним населенням близько 200 млн осіб. Через Україну проходить більшість наземних транспортних шляхів з Центральної до Східної Європи та Азії, країна має вихід до морів, річкових магістралей, має розгалужену систему аеропортів. Завдяки такому географічному розташуванню та системи двосторонніх економічних домовленостей, вона є ідеальною базою як для підприємств, що орієнтуються на Західно- та Центрально-європейські ринки збуту, так і для компаній, що планують реалізувати продукцію в інших країнах. Крім того, значна кількість інвесторів використовують таку позицію країни для залучення ресурсів Східної Європи у виробництві продукції для Західної Європи.

Не менш важливо, що Україна є традиційно багатою на ресурси не лише для аграрної сфери, але й для промисловості в цілому. Країна, на думку Мармуль А.О. та Петренко В.С., має одні з найкращих в Європі масиви чорноземів, що дозволяють їй бути основним постачальником сільськогосподарської продукції [9, с. 45]. Завдячуючи зазначеним обставинам, за умов

функціонування діючого механізму регулювання інвестиційного розвитку аграрної сфери за роки незалежності залучено для розвитку прямих іноземних інвестицій на суму 1167,7 млн дол. США, що становить 17,5 % від їхнього загального обсягу в економіці країни. З них 84,6% вкладено у підприємства харчової промисловості та переробних галузей, 15,4% отримали сільськогосподарські підприємства. На кінець 2017 р. прямі іноземні інвестиції в сільське господарство України склали 552,7 тис. дол. США по структурі інвестицій в галузі склали 1,9%, що на 123,5% більше ніж на аналогічну дату минулого року, коли цей обсяг становив 399,8 млн дол. США. Понад 70,0% інвестицій в аграрну сферу України здійснено у вигляді фінансових інвестицій, насамперед внесків до статутного капіталу.

Прямі іноземні інвестиції залучалися у 812 підприємств по виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів на загальну суму 1655,5 млн дол. США (4,6% від залучених в економіку України та 67,4 % від залучених в аграрну сферу). У сільське господарство та мисливство за цей період було вкладено 799 млн дол. США прямих іноземних інвестицій (відповідно 2,2 та 32,6 %) у 655 сільськогосподарських підприємств. Протягом 2017 р. приріст іноземного капіталу становив 340,4 млн дол. США (на 23,0 % менше, ніж за 2016 р.). Іноземними інвесторами в сільське господарство вкладено 246,1 млн дол. США (в 1,6 разів більше, ніж у 2016 р.), у харчову промисловість — 94,3 млн дол. США (в 3 разів менше). Основний відтік інвестицій — 186,8 млн дол. США спостерігався у IV кварталі 2014 р.

Основними інвесторами в підприємства аграрної сфери України є фірми Нідерландів, Кіпру, Великобританії, Швеції, США, Німеччини, Франції, Австрії. У даній ситуації вибір конкретної країни для здійснення інвестицій стає непростим завданням топ-менеджерів транснаціональних корпорацій та інвестиційних фондів, які користуються рейтинговими оцінками авторитетних міжнародних інституцій як основи для обрання тієї чи іншої країни об'єктом для капіталовкладень [10, с. 64].

ВИСНОВКИ

Актуальність дослідження інвестиційного забезпечення розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств України зумовлена необхідністю його модернізації, здійснення раціонального ресурсокористування, становлення й зміцнення їх конкурентних позицій в умовах інтеграції країни в євро-

пейську та світову економічну систему. Вітчизняні агропромислові підприємства, особливо малі та середні, значною мірою характеризуються великим ступенем зношеності основних фондів, низьким рівнем оснащеності виробництва інноваційним обладнанням і технологіями.

Вказане вимагає залучення значних обсягів інвестицій для можливості впровадження високотехнологічних процесів, орієнтованих на виробництво якісної сільськогосподарської сировини й продовольчої продукції. Це дозволить сформуванню експортний потенціал України і перейти до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки й відтворення виробничого потенціалу агропромислових підприємств. Проте вирішення цих завдань має здійснюватися не тільки на рівні власне підприємств, а й з обов'язковою інституційною та організаційно-економічною підтримкою держави.

Література:

1. Смолій А. Інвестиційне забезпечення аграрних підприємств регіону. Економіка АПК. 2009. № 9. С. 65—67.

2. Боярко І. Оцінка інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 7. С. 90—99.

3. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 470 с.

4. Жила І.В. Організація обліку інвестиційної діяльності інститутів спільного інвестування. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 11. С. 71—73.

5. Крупка М.І., Демчишак Н.Б. Аналіз формування й використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні. Фінанси України. 2012. № 2. С. 26—37.

6. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному сектор. Агросвіт. № 11. 2016. С. 12—15.

7. Литовченко М.В. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням активізації процесів злиття і поглинання підприємств в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 24. С. 24—27.

8. Резнік Н.П. Особливості лізингового інвестування сільського господарства. Вісник аграрної науки. 2011. № 11. С. 72—73.

9. Мармуль А.О., Петренко В.С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними

інвестиціями в аграрній сфері економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4 (40). С. 43—48.

10. Коденська М.Ю. Мотиваційні чинники інвестиційного забезпечення розвитку аграрно-промислового виробництва. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2013. № 2. С. 62—66.

References:

1. Smoliy, L. (2009), "Investment provision of agrarian enterprises of the region", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 65—67.

2. Boyarko, I. (2008), "Evaluation of investment attractiveness of business entities", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 7, pp. 90—99.

3. Ihnatenko, M.M. (2015), *Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy], Aylant, Kherson, Ukraine.

4. Zhyla, I.V. (2012), "Organization of accounting of investment activity of joint investment institutions", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 71—73.

5. Krupka, M.I. and Demchyshak, N.B. (2012), "Analysis of formation and use of financial potential of investment activity in Ukraine", *Finansy Ukrayiny*, vol. 2, pp. 26—37.

6. Romanyuk, I.A. (2016), "Features of the reproduction process in the agrarian sector", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 12—15.

7. Lytovchenko, M.V. (2011), "Improvement of state regulation of investment activity of business entities taking into account the activation of mergers and acquisitions of enterprises in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 24—27.

8. Reznik, N.P. (2011), "Features of leasing investment in agriculture", *Visnyk ahrarnoyi nauky*, vol. 11, pp. 72—73.

9. Marmul', L.O. and Petrenko, V.S. (2017), "Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agrarian sector of the economy", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 43—48.

10. Kodens'ka, M.YU. (2013), "Motivational factors of investment support for the development of agro-industrial production", *Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrayiny*, vol. 2, pp. 62—66.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

УДК 336.22: 005.336.1(477)

О. Р. Саєнко,
к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний університет
ORCID ID:0000-0001-8979-9354

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.30

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЯК ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

O. Saienko,
PhD in Economics, assistant professor, department of accounting and taxing, Zaporizhzhii National University

THE TAX BURDEN AS AN ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF THE TAX SYSTEM IN UKRAINE

У статті узагальнено зміст визначення "податкове навантаження" на макrorівні та визначено, що ефективність податкової системи залежить від його оптимальної величини. Тому дослідження податкового навантаження як елемента податкової системи є надзвичайно актуальним. Обґрунтовано, що податкове навантаження значно впливає на економічне середовище країни, ділову активність суб'єктів господарювання, інвестиційну привабливість, формує умови соціального, фінансового й економічного розвитку. У рамках поставленої мети проаналізовано рівень податкового навантаження в Україні за 2016—2018 рр., досліджено індекс економічної свободи України в динаміці та його вплив на розвиток підприємницької діяльності. Надано рекомендації щодо шляхів оптимізації податкового навантаження на умовах зарубіжного досвіду. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є пошук шляхів оптимізації податкового навантаження з метою досягнення соціальної справедливості.

In the article generalized maintenance of determination of "Tax burden" on a macro level. Efficiency of the tax system depends on optimum tax burden. Therefore research of tax burden as an element of the tax system is extremely relevant. Grounded, that estimation of level of tax burden is the instrument of research of influence of taxes on the economic environment of country, financially economic activity of business entities, them business activity, investment attractiveness and forms the terms of social, financial and economic development on a macro level. By adjusting of level of tax the burden state can both stimulate and restrain development of separate types of production. Within the framework of the put purpose the level of tax is analysed burden in Ukraine for 2016-2018, investigational index of economic freedom of Ukraine in a dynamics and his influence on development of entrepreneurial activity, certainly level of shadow economy, the possible ways of unshadowing of the Ukrainian economy are considered. Certainly, that an index of economic freedom is the index of estimation of freedom of country from point of ownership and freedom rights from government control. Experience of the world countries is studied in relation to forming of effective tax policy and the level of tax of burden Ukraine is appraised. Determination of directions of legislative settlement of contradictory questions of the operating system of taxation and formulated tasks optimization of the tax system is offered subject to conditions and the use of foreign experience unshadowing of economy on the basis of his adaptation to the specific and terms of development of domestic economy. Recommendations are grounded in relation to optimization of tax burden at macroeconomic level with the purpose of determination of directions of reformation of the domestic tax system. On the basis of the conducted research certainly the desired effects of influence of taxes are on a macro level: increase of production in general and separate products in particular; a change of pattern of production is in the direction desired for society; increase of efficiency of the use of resources; an increase of profits is in a budget; increase of level of employment and on this basis of increase of profits of population; a decline of standard of prices is on food stuffs; increase of production of organic goods; a decline of negative influence is on circumferential. The prospect of further research in this direction is to optimize the tax burden in order to achieve social justice.

Ключові слова: податкове навантаження, система оподаткування, податкова політика, валовий внутрішній продукт, оптимізація податкового навантаження.

Key words: tax burden, tax system, tax policy, gross domestic product, optimization of tax burden.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система оподаткування є основою економічного середовища країни. Податки є одним із головних важелів впливу на процеси виробництва, інноваційні процеси, розвиток галузей

економіки, залучення інвестицій, рівень життя населення. Рівень податкового навантаження в країні є важливим чинником щодо визначення ефективності бізнесу для власників та подальшого розвитку економіки загалом. По-

трібно пам'ятати, що неефективне адміністрування податків, посилення контролю з боку фіскальних органів або надмірне податкове навантаження є причинами використання суб'єктами господарювання операцій для ведення тіньового бізнесу, тобто платниками може обиратися шлях ухилення від оподаткування, що, в свою чергу, негативно позначається на формуванні доходів бюджету. Регулювання податкового навантаження на макrorівні можна здійснювати такими шляхами, як зміна діючих ставок оподаткування та надання податкових пільг. Усі визначені проблеми підтверджують необхідність дослідження рівня податкового навантаження на макrorівні та пошук шляхів його оптимізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розуміння податкового навантаження та можливі шляхи його оптимізації є надзвичайно актуальними і широко висвітлюються у науковій літературі. Над цими питаннями працювало багато провідних зарубіжних науковців, а саме: Д. Вілдасін, Дж. Вілсон, О.М. Лібман, Д. Мітчел, О.І. Погорлецький, О.М. Пузін та ін.

Також зазначені питання щодо дослідження впливу податків на економічний розвиток у своїх працях розглядали наступні вітчизняні науковці: Ю.Б. Іванов, В.М. Кміть, А.І. Крисоватий, С.В. Леонов, Д.М. Серебрянський, О.О. Сунцова та ін. Згаданими науковцями зроблено значний внесок у розвиток науки про оптимальне оподаткування, однак на сьогодні є необхідність дослідження проблем податкового навантаження на макrorівні та шляхів його оптимізації.

МЕТА ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є проведення оцінки ефективності податкової системи України на підставі дослідження податкового навантаження на макrorівні та пошук шляхів його оптимізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних ринкових умовах податки є одним з найбільш впливових чинників державного впливу на економіку країни. Завдяки податкам відбувається акумулювання коштів для забезпечення виконання державою своїх першочергових функцій. Величину податкового навантаження на макrorівні визначає сума усіх податків у країні на різних рівнях. Саме цей показник впливає на загальний економічний

розвиток, ділову активність, інвестиційну прихильність, а також формує умови соціального, фінансового та економічного розвитку.

Для визначення напрямів оптимізації державного податкового навантаження необхідно дослідити сутність цього поняття. В цілому під загальноекономічним податковим навантаженням необхідно розуміти частку податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни в цілому, тобто фактично є показником ефективності державної податкової політики [1].

Економічний зміст податкового навантаження можна визначити як частку доходу суб'єкта господарювання, що вилучається державою через систему податків до бюджету або як ступінь впливу системи оподаткування на результати їхньої діяльності.

У міжнародній статистиці для виміру загальноекономічного рівня податкового навантаження застосовується податковий коефіцієнт, що розраховується як відношення суми сплачених податків, з урахуванням обов'язкових соціальних відрахувань, до валового внутрішнього продукту у ринкових цінах.

Визначення податкового навантаження на макrorівні складається з таких етапів:

- аналіз чинного законодавства щодо суб'єктів та об'єктів оподаткування та їх систематизація;
- аналіз та класифікація податків із визначенням їх платників;
- класифікація суми сплачених податків за суб'єктами оподаткування;
- аналіз та визначення загальної суми податкових платежів, що сплачуються різними суб'єктами оподаткування;
- аналіз і визначення рівня податкового навантаження на економіку [2].

Для проведення розрахунку податкового навантаження розглянемо наступні макроекономічні показники України:

- податкові надходження до бюджету;
- ВВП.

За період 2016—2018 рр. розмір податкового надходження до державного бюджету України становив:

- 2016 рік — 650782 млн грн;
- 2017 рік — 828159 млн грн;
- 2018 рік — 979977 млн грн [3].

Таким чином, за аналізований період загальний обсяг податкових надходжень до бюджету зріс на 329 195 млн грн або 50,6 %.

При аналізі розміру ВВП в Україні за визначений період також спостерігаємо тенден-

Таблиця 1. Рівень загальноекономічного податкового навантаження України

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Порівняння 2018 р. з 2016 р.	
				Δ	Тр, %
Податкові надходження до бюджету (млн грн)	650 782	828159	979977	329195	150,58
ВВП (млн грн)	2 383 182	2 982 920	3 558 706	1175524	149,33
Рівень податкового навантаження (%)	27,31	27,76	28,54	1,23	104,50

цію зростання:

- 2016 рік — 2383182 млн грн;
- 2017 рік — 2982920 млн грн;
- 2018 рік — 3558706 [4].

Тобто за три роки тобто зростання ВВП становить 49,3% або 1175524 млн грн

На підставі визначених макроекономічних показників розрахуємо рівень з податкового навантаження за аналізований період за методом визначення податкового коефіцієнта (табл. 1).

Коефіцієнт загальноекономічного податкового навантаження за період 2016—2018 рр. має такі значення: 2016 р. — 27,3%, 2017 р. — 27,76%, 2018 р. — 28,54%. Всього за аналізований період відбулося зростання даного показника на 1,24%. Аналіз бюджетів України за 2017—2019 рр. дає можливість зробити висновок, що зростання

Таблиця 2. Податкові ставки у країнах ЄС та в Україні за 2018 р.

Країна	ПДВ (базова)	Податок на прибуток (базова)	ПДФО (максимальна)
Австрія	20	25,0	50,0
Бельгія	21	34,0	53,2
Болгарія	20	10,0	10,0
Великобританія	20	19,0	45,0
Греція	24	29,0	55,0
Данія	25	22,0	55,8
Ірландія	23	12,5	48,0
Іспанія	21	25,0	43,5
Італія	22	27,8	47,2
Кіпр	19	12,5	35,0
Латвія	21	15,0	23,0
Литва	21	15,0	15,0
Люксембург	17	27,1	45,8
Мальта	18	35,0	35,0
Нідерланди	21	25,0	52,0
Німеччина	19	30,2	47,5
Польща	23	19,0	32,0
Португалія	23	29,5	56,2
Румунія	19	16,0	16,0
Словенія	22	19,0	50,0
Словаччина	20	21,0	25,0
Угорщина	27	10,8	15,0
Фінляндія	24	20,0	51,4
Франція	20	34,4	50,2
Хорватія	25	18,0	42,4
Чеська республіка	21	19,0	15,0
Швеція	25	22,0	57,1
Естонія	20	20,0	20,0
Середня ставка по країнах ЄС	21,5	21,89	39,98
Україна	20	18,0	18,0

коефіцієнта податкового навантаження відбулося за рахунок посилення контролю з боку фіскальних органів.

Метод податкового коефіцієнта залишається найбільш розповсюдженим при спробах визначення податкового навантаження на макроекономічному рівні. Наступний метод, що застосовується для визначення податкового навантаження є метод визна-

чення ефективної податкової ставки, методику розрахунку якої запропонували Е. Мендоза, А. Разін та А. Тезар [5].

Ефективна податкова ставка (далі — ЕПС) або імпліцитна — це рівень щорічного податкового навантаження на різні види економічних доходів або діяльності, як-от: праця, споживання і капітал. ЕПС відображає агреговані податкові надходження у вигляді процентного співвідношення до потенційної бази оподаткування по кожному виду. Даний показник є офіційним у ЄС, на його основі здійснюється аналіз ефективності податкової політики держави, рівень її розвитку, приймаються рішення щодо необхідності покращання податкового режиму тощо.

Методологія обрахунку цього індексу включає аналіз трьох складових: ставки прибуткового податку з громадян, ставки корпоративного податку і співвідношення загальної суми податкових надходжень до ВВП.

З огляду рівня ставок основних бюджетонаповнюючих податків в Україні (ПДВ, податок на прибуток та ПДФО), то у порівнянні з країнами ЄС Україну можна віднести до групи помірного оподаткування (табл. 2). Особливо це стосується ПДФО, максимальна ставка якого є значно нижчою середнього значення по країнах ЄС.

Окрім офіційної методики визначення податкового навантаження у ЄС шляхом обчислення ефективних ставок оподаткування, існують ще й методики, які можна охарактеризувати як рейтингові, тобто такі, які дають інформацію про місцезнаходження у рейтингу держав світу щодо певних умов оподаткування. Так, вже 25 років поспіль компанією Heritage Foundation спільно з Wall Street Journal здійснюється підрахунок "Індексу економічної свободи" (Index of Economic Freedom). Необхідно відмітити, що до 2017 року цей індекс формувався з десяти індексів, а з 2017 року було додано ще два індекси:

— "Індекс фіскального здоров'я";

— "Індекс ефективності судової діяльності".

Таблиця 3. Індекс економічної свободи України за 2006–2019 рр.

Роки	Загалом (overall score)	Захист прав власності (property rights)	Свобода від корупції (government integrity)	Ефективність судової діяльності (judicial effectiveness)	Податкове навантаження (tax burden)	Державні витрати (government spending)	Фіскальне здоров'я (fiscal health)	Свобода бізнесу (business freedom)	Свобода праці (labor freedom)	Грошова свобода (monetary freedom)	Свобода торгівлі (trade freedom)	Свобода інвестицій (investment freedom)	Фінансова свобода (financial freedom)
2019	52,3	43,9	29,6	31,5	81,8	46,9	82,6	66,1	46,7	58,6	75,0	35,0	30,0
2018	51,9	41,0	29,0	29,5	80,2	45,0	75,9	62,7	52,8	60,1	81,1	35,0	30,0
2017	48,1	41,4	29,2	22,6	78,6	38,2	67,9	62,1	48,8	47,4	85,9	25,0	30,0
2016	46,8	25,0	26,0	-	78,6	30,6	-	56,8	47,9	66,9	85,8	20,0	30,0
2015	46,9	20,0	25,0	-	78,7	28,0	-	59,3	48,2	78,6	85,8	15,0	30,0
2014	49,3	30,0	21,9	-	79,1	37,5	-	59,8	49,8	78,7	86,2	20,0	30,0
2013	46,3	30,0	23,0	-	78,2	29,4	-	47,6	49,9	71,0	84,4	20,0	30,0
2012	46,1	30,0	24,0	-	78,2	29,4	-	46,2	51,2	67,7	84,4	20,0	30,0
2011	45,8	30,0	22,0	-	77,3	32,9	-	47,1	50,0	63,2	85,2	20,0	30,0
2010	46,4	30,0	25,0	-	77,9	41,1	-	38,7	57,7	61,2	82,6	20,0	30,0
2009	48,8	30,0	27,0	-	77,0	39,0	-	40,5	52,4	68,1	84,0	30,0	40,0
2008	51,0	30,0	28,0	-	79,0	43,0	-	44,4	53,1	69,9	82,2	30,0	50,0
2007	51,5	30,0	26,0	-	83,6	53,2	-	43,6	52,8	68,4	77,2	30,0	50,0
2006	54,4	30,0	22,0	-	90,2	75,8	-	43,1	53,2	72,9	77,2	30,0	50,0
2005	55,8	30,0	23,0	-	83,0	78,6	-	55,0	55,8	76,2	76,2	30,0	50,0

Таким чином, за останні три роки серед 12-и позицій "Індексу економічної свободи" є два показники, що відображають ефективність податкової системи України — "Індекс фіскального здоров'я" та "Індекс податкового навантаження" [6] (табл. 3).

12 індексів оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі. Вага кожного з 12 факторів вважається однаковою, через це загальний індекс являє собою середнє арифметичне від показників.

У відповідності до значення "Індексу економічної свободи" усі країни згруповані наступним чином:

- від 80 до 100 — вільні;
- від 70 до 79,9 — в основному вільні;
- від 60 до 69,9 — помірно вільні;
- від 50 до 59,9 — в основному не вільні;
- від 0 до 49,9 — деспотичні.

У 2019 році Україна з позначкою "52,3 % свободи" належить до групи "в основному не вільні". Цікаво, що з 2009 року по 2017 рік Україна відносилась до групи "деспотичні".

Проте саме два індекси, що характеризують ефективність податкової системи України ("Індекс фіскального здоров'я" та "Індекс податкового навантаження") вважаються загалом добрими і займають перші два місця серед інших 12-и факторів і складають 82,6 та 81,8 відповідно.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що Україна є відносно вільною у податковому сенсі державою, однак рівень тіньової економіки залишається надзвичайно високим.

Основною метою детінізації економіки України є створення необхідних умов для:

- покращення інвестиційного клімату;
- захисту прав власності;
- захисту трудових відносин;
- подолання корупції й фінансової залежності;
- підвищення ефективності судової діяльності;
- отримання прозорої інформації щодо формування бюджетних витрат.

Такі реформи дадуть поштовх забезпеченню економічного розвитку країни, що за умов високих показників тіньової економіки є неможливим.

Виділимо такі завдання оптимізації податкового навантаження в Україні як елемента системи оподаткування:

— удосконалити адміністрування податків за рахунок підвищення рівня обслуговування платників, прозорості дій податкових органів та підвищення ефективності їх управління;

— удосконалити інструменти податкового регулювання, зокрема податкові пільги, з метою створення умов для активізації інвестиційних та інноваційних процесів вітчизняної економіки та сприяти розвитку наукомістких галузей;

— запровадити інноваційні методи боротьби з ухиленням від сплати податків, що повинні забезпечити, з одного боку, зменшення втручання фіскальних органів у діяльність підприємств, з іншого — гарантувати належний рівень податкової дисципліни;

— посилити відповідальність платників за використання схем, що призводять до умисної мінімізації податкових зобов'язань та дозволяють уникнути сплати податків.

Що стосується оптимізації податкового навантаження на мікрорівні, то підприємства можуть удосконалити власну податкову політику шляхом здійснення наступних заходів:

— аналіз всіх можливих форм договорів щодо ведення фінансово-господарської діяльності;

— визначення ризику здійснення податкових правопорушень;

— приведення обліку та звітності у відповідність до діючих норм законодавства;

— складання податкового календаря та контроль його за виконанням;

— проведення поточного та стратегічного податкового планування;

— аналіз ефективності діючої податкової політики.

ВИСНОВКИ

Рівень податкового навантаження — один із найбільш вагомих зовнішніх чинників, що впливає на діяльність підприємств і тому потребує детального вивчення в умовах реформування фінансової системи України.

При недостатньому рівні податкового навантаження державний бюджет може недоотримати кошти і у цьому випадку уряд держави не може ефективно та в повному обсязі виконувати свої функції. Тому визначення оптимального рівня податкового навантаження — досить складна проблема, що є актуальною в умовах реформування фінансової системи України.

Проаналізувавши чинну податкову систему в Україні, можна зробити висновок, що вона має ряд недоліків. У зв'язку з чим, для вирішення проблеми оптимізації податкового навантаження потрібно розв'язати задачі, що поставлені перед вітчизняною економікою. До можливих шляхів оптимізації податкового навантаження можна віднести наступні: підвищення ефективності адміністрування податків, впровадження податкових пільг для стимулювання інвестиційно-інноваційного розвитку, виключення можливості ухилення від сплати податків та підвищення відповідальності платників.

Крім того, для поліпшення економічного становища та оптимізації податкового навантаження в Україні необхідно врахувати досвід зарубіжних країн на підставі його адаптуван-

ня до специфіки та умов розвитку вітчизняної економіки. Розкриття набутого позитивного практичного досвіду зарубіжних країн і теоретичних знань зарубіжних економістів щодо оптимізації податкового навантаження сприятиме покращенню макро- й мікроекономічної ситуації в нашій країні.

Література:

1. Левченко Н.М. Систематизація методик оцінки податкового навантаження на суб'єктів господарювання. Сталий розвиток економіки. 2011. №6. С. 270—275.

2. Дєєва Н.М., Редіна Н.І., Дулік Т.О. Оподаткування в Україні: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 544 с.

3. Основні показники економічного розвитку. URL: <http://costua.com/budget/revenue/pension/> (дата звернення: 29.04.2019).

4. Валовий внутрішній продукт. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp> (дата звернення: 28.04.2019).

5. Соколовська А.М. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки Економіка України. 2006. № 7. С. 4—12.

6. Індекс економічної свободи // The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year> (дата звернення: 27.04.2019).

References:

1. Levchenko, N.M. (2011), "Systematization of methods for assessing the tax burden on business entities", Sustainable development of the economy, vol. 6, pp. 270—275.

2. Dieieva, N.M. Redina, N.I. and Dulik, T.O. (2010), Opodatkuvannia v Ukraini [Taxation in Ukraine], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

3. The Price of the State (2019), "Key indicators of economic development", available at: <http://costua.com/budget/revenue/pension/> (Accessed 29 April 2019).

4. Minfin (2019), "Gross domestic product", available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp> (Accessed 29 April 2019).

5. Sokolovska, A.M. (2006), "Theoretical principles of determining the tax burden and the level of taxation of the economy", Ekonomika Ukrayiny - Economy of Ukraine, vol. 7. pp. 4-12.

6. The Heritage Foundation (2019), "Index of economic freedom", available at: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year> (Accessed 29 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 19.05.2019 р.

УДК 338.43: 635

Л. М. Галат,
к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад
"Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон, Україна
ORCID iD: 0000 0003 0075 9730

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.35

ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ СВІЖИХ ОВОЧІВ В УКРАЇНІ

L. Galat,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Finance,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson, Ukraine

PERCULIARITIES OF MARKET OF FRESH VEGETABLES IN UKRAINE

Статтю присвячено проблемам функціонування сучасного ринку свіжих овочів та оцінці стану і тенденцій розвитку галузі овочівництва, як основного постачальника цього ринку. Основну увагу приділено аргументації актуальності дослідження сучасного ринку свіжих овочів в Україні, як такого, що розвивається, мінливого та слабо прогнозованого, тісно поєданого зі станом галузі овочівництва.

Наголошується, що для ринку овочевої продукції характерна складність та сегментованість через велику різноманітність овочів, які відрізняються термінами та особливостями вирощування, територіальним розміщенням виробництва, способами використання і зберігання. Однією з важливих особливостей галузі овочівництва є та, що переважна більшість овочів — 85% виробляються у господарствах населення.

Розглянуто особливості ринку свіжих овочів в Україні шляхом аналізу чотирьох його складових: пропозиції овочів, попиту населення, тенденцій у ціноутворенні, особливостей конкуренції та стан і проблеми розвитку інфраструктури ринку та суміжних галузей.

Проаналізовано стан виробництва овочів за 17 років у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Встановлено, що в останні роки площі виробництва овочів стабілізувалися, виробництво овочевої продукції перевищує 9 млн т; урожайність овочів зросла майже в двічі, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах у 5 разів. Аналіз структури виробництва овочів показує, що валові збори окремих культур різні та пропозиція на овочевому ринку представлена в основному традиційними культурами борщового набору. Здійснено аналіз балансу овочевої продукції, складу структури пропозиції овочів на внутрішньому ринку — за їх походженням, способом виробництва, перевагами у споживанні. Розглянуто особливості формування попиту на овочеву продукцію на національному ринку; фактори, що впливають на зміни попиту; тенденції у формуванні та динаміку цін на овочі; чинники їх змін у поточний період. Встановлено, що суттєві відмінності в цінах на овочі залежать від каналів реалізації, непрозорості їх діяльності, сезонна наповнюваність ринку овочевою продукцією.

Серед головних проблем ринку свіжих овочів і галузі овочівництва є недорозвиненість інфраструктури овочевого сектору, переважно дрібнотоварний характер виробництва, занепад тепличного господарства, вузький асортимент овочів, що переважно вирощуються в Україні, низька мотивація особистих селянських господарств до кооперування, удосконалення спільної маркетингової та логістичної діяльності. Як підсумок, запропоновано деякі шляхи підвищення ефективності функціонування овочевого сектору і його розвитку.

The article is dedicated to the problems of functioning of modern market of fresh vegetables and assessment of state and tendencies of development of branch of vegetable-growing, as a basic supplier of this market. The main attention is paid to argumentation of actuality of modern market of fresh vegetables in Ukraine, as such, that develops, changeable and poorly foreseen, closely connected with the state of industry of vegetable-growing.

It is stressed that a market of vegetable production is difficult and segmented through the big variety of vegetables, that differ in terms and peculiarities of growing, territorial placing of production, by means by usage and storage. One of important peculiarities of branch of vegetable-growing is that the majority of vegetables (85%) is grown in the economies of population.

It is observed the peculiarities of market of fresh vegetables in Ukraine by the way of analysis of its four components: supply of vegetables, demand of population, tendencies in price making, peculiarities of rivalry and state and problems of development of infrastructure of market and contiguous branches.

It is analysed the state of production of vegetables for the last seventeen years in agricultural enterprises and economies of population. It is fixed that during last years the areas of production of vegetables has been stabilized, the production of vegetables exceeds nine million tonnes; the productivity of vegetables grew almost in two times, including agricultural enterprises in five times.

The analysis of structure of production of vegetables shows that gross amount of separate vegetables are different and supply at the vegetable market is presented mainly by traditional vegetables of borsch set. It is made an analysis of balance of vegetable production, component of structure supply of vegetables at the internal market after their origin, way of production, advantages in a consumption. It is examined peculiarities of forming of demand on vegetable production at the national market; factors that influence on the changes of demand; tendencies in forming and dynamics of prices of vegetables; factors of their changes in a current period. It is set that substantial differences in prices on vegetables depended on the channels of realization, opacity of their activity, seasonal filling of market by vegetable production.

Among the main problems of market of fresh vegetables in the branch of vegetable growing are underdevelopment of infrastructure of vegetable sector, mainly small-scale character of production, decline of hothouse economy, narrow assortment of vegetables that are mainly grown in Ukraine, low motivation of personal peasant economies to cooperation, perfection of joint marketing and logistic activity. As a result, some ways of increase of efficiency of functioning of vegetable sector and its development are offered.

Ключові слова: ринок свіжих овочів, овочівництво, господарства населення, виробництво овочів, урожайність овочів, економічна ефективність, пропозиція овочів, інфраструктура ринку овочів, ціни овочів, асортимент овочів.

Key words: market of fresh vegetables, vegetable-growing, economies of population, production of vegetables, productivity of vegetables, economic efficiency, supply of vegetables, infrastructure of market of vegetables, price of vegetables, assortment of vegetables.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У структурі харчування сучасної людини свіжі овочі займають чверть харчового раціону. Населення розвинених країн овочів споживає ще більше. Широкий асортимент цієї продукції та сприятливі природно-кліматичні умови для її виробництва в Україні дають можливість задовольняти потреби вітчизняних споживачів практично у повному обсязі за рахунок власних ресурсів. Незважаючи на стрімкий розвиток галузі овочівництва, в останні період понад 85% пропозиції овочів забезпечується господарствами населення. Разом з цим, недостатня розвиненість інфраструктури, нестача спеціалізованих овочесховищ, роздрібненість цієї галузі сформували внутрішній ринок овочів, як непередбачуваний, неоднорідний за регіонами, з хиткою кон'юнктурою щодо різних видів овочів та цін. У галузі овочівництва ще неподолані системні проблеми, які супроводжували галузь з часів адміністративно-командної системи управління та додалися нові, коли в результаті втрати набутих ринків збуту овочевої продукції, товаровиробникам довелося освоювати інші, пристосовуватися до нових умов господарювання мінливої ринкової кон'юнктури та тиску глобального ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різним аспектам розвитку овочівництва: його економічній ефективності, регіональним особливостям розміщення та ефективності за категоріями господарств і окремим видам продукції, стану ринку овочів, їх маркетингу та логістиці приділялася увага як вітчизняними

вченими, так і овочівниками-практиками. До цієї проблеми привертала увагу вітчизняні науковці, зокрема Пасічник В., Каленська С., Сич З., Духницький Б., Кучеренко Т., Рудь В., Хареба О., Рибак Я., Сєвідова І. та інші. Низка досліджень з овочівництва проводиться вченими Інституту овочівництва і баштанництва НААН України. Але концентрації уваги на економічних аспектах виробництва, зберігання, логістики, реалізації та регулювання ринку овочів в Україні недостатньо, передусім тому, що цей ринок дуже мінливий та слабо передбачуваний.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розгляд зазначених проблем та аналіз сучасних тенденцій розвитку галузі овочівництва і особливості ринку свіжих овочів в Україні в умовах поточної економічної кон'юнктури, сучасного соціально-економічного рівня життя населення та впливу на галузь глобального ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринку овочевої продукції притаманна надзвичайно велика різноманітність продуктів, які відносять до овочевих, включаючи заморожені овочі, овочеві консерви, ферментовані, засушені продукти та інше. На території України вирощується понад 100 видів овочевих культур, розповсюджених близько 40, а найпоширеніших — 10—12 видів. Втім, з роками асортимент розширюється за рахунок вирощування агро-виробниками так званих малопоширених або нішових овочів, чималоого різноманіття зелені.

Таблиця 1. Динаміка зібраної площі, валового збору та урожайності в галузі овочівництва України

Показники	Роки								2017 р. у % до	
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2015 р.	2016 р.
Зібрана площа, тис. га	518,6	464,4	467,8	493,8	463,8	447,1	447,1	446,3	99,8	99,8
Валове виробництво, тис. т	5821,3	7295,0	8122,4	9872,6	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	100,8	98,6
Урожайність, ц/га	112,3	157,1	173,6	199,9	207,8	206,1	210,5	207,9	185,2	98,8
У т. ч. сільськогосподарські підприємства										
Зібрана площа, тис. га	111,8	50,5	46,6	37,1	38,7	35,3	34,3	30,6	86,7	89,2
Валове виробництво, тис. т	986,3	780,7	964,6	1158,7	1340,3	1281,7	1322,9	1343,9	104,9	101,6
Урожайність, ц/га	88,3	154,5	207,0	312,3	346,4	363,4	382,7	435,3	119,8	113,7

Наприклад, уже сьогодні лише зимовий асортимент відкритого майданчику ОРСП "Шувар" налічує понад 100 видів плодоовочевої продукції. Коли починається сезон, цих позицій стає майже 250. У терміналі "Овочі і фрукти", де йде торгівля імпоротною продукцією, реалізують близько 450 товарних позицій [1, с. 148].

Овочівництво є специфічною галуззю сільськогосподарського виробництва, через низку особливостей: овочі вирощуються у відкритому і закритому ґрунті, а також комбіновано; вирощується широкий набір овочевих культур, кожній з яких притаманна особлива агротехніка; ускладнена механізація окремих виробничих процесів, що вимагає значних витрат ручної праці; потреба в працівниках певної кваліфікації та відповідній техніці, що зумовлює високі сукупні витрати; частину овочів використовують лише у свіжому вигляді, окремі овочі зберігають протягом зимового сезону або використовують у переробленому виді. Крім того, через різні терміни дозрівання та застосування інтенсивних технологій на ділянках збирають по два, три врожаї на рік, або застосовують довготривале збирання.

Овочі вирощують у всіх регіонах України. Через відмінність природно-кліматичних, унікальних місцевих умов виробництва склалася певна овочева спеціалізація за регіонами, локальними територіями, навіть селами. Виробництво овочів розподіляється переважно таким чином: теплолюбні культури (томат, цибуля, перець і огірок) в основному вирощують в зоні степу, холодостійкі (капуста) — на Поліссі, а коренеплоди (морква, буряк) — у Лісостепу. На розміщення овочевого виробництва певним чином впливає і розвиненість аграрної інфраструктури (зрошення, сховища, об'єкти переробки, оптові ринки), близькість ринків збуту та наявність і якість доріг.

Описана диференціація видів овочів, способів їх виробництва, територіального розміщення і використання, зберігання і термінів

придатності обумовлюють складність та сегментованість ринку овочевої продукції.

Розглянемо особливості ринку овочів через складові його механізму та інфраструктуру: пропозицію, попит, ціноутворення та характер конкуренції.

Пропозиція овочів на внутрішньому ринку в основному формується за рахунок власного виробництва, переважно тому, що традиційний склад харчового раціону населення складається з овочів, що вирощуються на території України. Дослідження статистичних даних дало змогу встановити, що, площі, на яких здійснюється виробництво овочевих культур в останні роки стабілізувалися. У 2017 р. площі, на яких вирощували овочі, в усіх категоріях господарств становили 446—447 тис. га (табл. 1) [2].

Статистичні дані свідчать про поступове незначне зменшення посівних площ під овочевими культурами протягом 2000—2017 рр. — від 518,6 тис. га, до 446,3 тис. га, тобто в цілому на 14%, проте суттєвих коливань з площами під овочами за 2014—2017 рр. не спостерігалось [2]. Щодо 2017 року, то аналітики ринку це скорочення пояснюють виходом фермерів з галузі через втрату очікуваної рентабельності виробництва овочів.

Виробництвом овочів також переважно займаються господарства населення, що обумовлює характер пропозиції. Питома вага сільськогосподарських підприємств у 2017 р. становила 6,86% (відповідно, на господарства населення припадає 93,14% використовуваної ріллі) — питома вага є утричі меншою, ніж у 2000 р. А щодо валового збору, то валовий збір овочів зріс у 1,6 рази, проте питома вага виробництва, яке припадає на сільськогосподарські підприємства скоротилася з 16,94% до 14,47%. Втім, порівняльна оцінка урожайності овочевих культур у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення за цей період вказує на те, що динаміка урожайності в

Таблиця 2. Виробництво сільськогосподарських культур овочевої групи в Україні у 2017 р.

Показники	Огірки	Помідори	Капуста	Буряк столовий	Морква столова	Цибуля ріпчаста	Часник	Перець	Кабачки	Баклажани	Гарбузи столові
Зібрана площа, тис. га	50,4	74,4	67,9	38,4	42,7	54,8	21,5	15,5	30,8	5,6	27,8
% до площі овочів	11,3	16,7	15,2	8,6	9,6	12,3	4,8	3,5	6,9	1,3	6,2
Виробництво господарствами усіх категорій, тис. т	896,3	2267,5	1733,2	836,2	839,0	976,7	185,8	175,1	543,4	74,8	621,3
% до загального обсягу виробництва овочів	9,7	24,4	18,7	9,0	9,0	10,5	2,0	1,9	5,9	0,8	6,7
Виробництво господарствами населення, тис. т	851,5	1531,3	1586,5	783,5	739,6	820,9	184,2	162,2	531,2	69,1	614,5
% до загального обсягу виробництва	95,0	67,5	91,5	93,7	88,2	84,0	99,1	92,6	97,8	92,4	98,9
Урожайність, ц/га	176,9	303,4	254,6	216,1	195,4	177,8	85,7	110,8	175,6	130,3	220,7
Урожайність в господарствах населення, ц/га	170,0	230,2	247,2	210,8	183,4	163,3	86,9	105,6	173,8	124,7	221,5

останніх суттєво відстає. Так, якщо урожайність овочевих культур по галузі за цей період збільшилася на 85,2% (до 207,9 ц/га), то у сільськогосподарських підприємствах у 5 разів. Максимальна урожайність овочів спостерігалася у 2016 р. (210,5 ц/га), проте найбільша урожайність овочів у сільськогосподарських підприємствах у 2017 році була на рівні 435,3 ц/га, практично вдвічі вищою.

Це свідчить про те, що загальна продуктивність галузі за досліджуваний період зростає, проте у господарствах населення за рахунок переважно екстенсивних факторів в основному інтенсивних трудовитрат, а у сільськогосподарських підприємствах за рахунок інтенсифікації виробництва, її поглибленої спеціалізації, застосування інноваційних технологій, спеціалізованої техніки, продуктивного насіння, накопичення досвіду тощо. Слід додати, що позитивна динаміка розвитку галузі відбувається навіть за умови зменшення загальних масштабів виробництва через анексію та окупацію частини території України. Зокрема валовий збір овочів за цей період зріс на 59,5%.

Отже, чітко простежується те, що сільськогосподарські підприємства мають кращі мотиви, технічні та технологічні можливості для підвищення ефективності виробництва продукції овочівництва. Дослідження рівня урожайності овочів в Україні також дало змогу дійти висновку про те, що, незважаючи на позитивну динаміку, абсолютні значення цього показника все ще нижчі порівняно з іншими країнами світу, та вказують на необхідність пошуку резервів для удосконалення та зростання.

Структуру пропозиції національного овочевого ринку все ще формують овочі переважно борщового набору, традиційні літні овочі —

томати, огірки, перець салатний, зелень. Споживачам в Україні не вистачає вітамінного різноманіття, яке представлене на відповідних ринках Європи, Америки та Азії.

Структура виробництва і пропозиції овочів у 2017 р. в Україні відображають дані таблиці 2.

Загальні посівні площі овочевих культур становили 446,3 тис. га, у т. ч. під помідорами — 74,4 тис. га, або 16,7%, капустою — 67,9 тис. га (15,2%), цибулею ріпчастою — 54,8 тис. га (12,3%), огірками — 50,4 тис. га (11,3%), морквою — 42,7 тис. га (9,6%), буряками столовими — 38,4 тис. га (8,6%), іншими овочами, у т. ч. гарбузами столовими — 27,8 тис. га (6,2%), кабачками — 30,8 тис. га (6,9%), баклажанами — 5,6 тис. га (1,3%), перцем солодким і гірким — 15,5 тис. га (3,5%) [2].

Встановлено, що частка окремих культур у загальних валових зборах, що становлять 9286,3 тис. т, різна: помідори — 24,4%, капуста — 18,7%, цибуля ріпчаста — 10,5%, морква — 9,0%, буряки столові — 9,0% та огірки — 9,7%. Розрахована питома вага виробництва господарствами населення майже по всіх культурах перевищує 85%, за виключенням помідорів — 67,5%, цибулі ріпчастої — 84%. Отже, пропозиція на овочевому ринку представлена в основному традиційними культурами борщового набору.

Частка інших культур становить лише 18,2%. На інші малопоширені культури (зелень та пряно-ароматичні) припадає тільки 1,6%, у тому числі відкритого ґрунту 1,1% (104,0 тис. т), закритого — 0,5% (46,2 тис. т). При цьому відомо, що у країнах Європи їхня частка сягає 30%, у тому числі салату — понад 10% [3, с. 33].

Дослідження складу виробників овочів вказує на те що, ще у 1990 р. питома вага сільсько-

господарських підприємств у загальному валовому виробництві овочів становила 73%, у 1995 р. — 27,3%, у 2000 р. — 16,9%, у 2017 р. — 14,5%. Сьогодні 85,5% овочів виробляється господарствами населення, 14,5% — великотоварними підприємствами (в т. ч. 3,2% — фермерськими господарствами) [2].

У господарствах населення вирощується більшість овочів: 98% картоплі, 95% огірків, 93% столових буряків, 91% капусти, 88% моркви, тобто ключовими виробниками овочів виступають господарства населення. Разом з тим урожайність овочів в господарствах населення є нижчою, ніж середня по галузі: огірків — 170 ц/га проти 176,9 ц/га, помідорів — 230,2 ц/га проти 303,4 ц/га і т. ін.

Малопоширені овочі та зелень також виробляються переважно у господарствах населення та подекуди фермерами. Незважаючи на високу харчову цінність, широкому впровадженню у виробництво зелених, пряно-смакових, пряно-ароматичних, делікатесних овочевих культур перешкоджають низька технологічність, непридатність до індустріального вирощування, значні затрати ручної праці, недостатність донедавна інформації про умови вирощування та цінні властивості багатьох овочів [3 с. 33].

На національному овочевому ринку все ще спостерігається слабе асортиментне різноманіття. Структура пропозиції представлена переважно культурами борщового набору. Україні бракує вітамінної продукції — перцю солодкого, баклажана, часнику, багатьох зеленних і салатних культур. Сумарна частка цих культур у валовому виробництві становить 6,2%, тоді як в Європі на їх частку припадає 25—35%. Аналіз балансу попиту та пропозиції за 2010—2017 рр. показав, що ємність національного овочевого ринку (загальний фонд виробництва) за цей період збільшилась на 75,5%. Водночас темпи зростання продукції на продовольство (фонд споживання) за цей самий період зросли тільки на 49%. Відтак є необхідність урізноманітнити асортиментну пропозицію, знизити собівартість виробництва, забезпечити потужності зі збереження [4, с. 36].

5—6% усієї пропозиції свіжих овочів складають овочі вирощені у захищеному ґрунті. В Україні у теплицях вирощують три основні культури закритого ґрунту:

— томати (займають 61% площ у промислових теплицях та 42% у плівкових теплицях);

— огірки (займають 36% площ у промислових теплицях, 48% у плівкових фермерських теплицях);

— перець (займає 3% площ у промислових теплицях, у плівкових фермерських теплицях — 4%);

— капуста, що вирощується у плівкових теплицях складає 6% [5, с. 143]

Усього у 2017 році валовий збір тепличних овочів склав 590,5 тис. т [3, с. 33].

Певну частину у загальному обсягу пропозиції на внутрішньому ринку становить імпорту: це переважно тепличні овочі, які поставляються у поза сезонний період, зелень, екзотичні овочі та овочі, попит на які в деякі періоди часу не покривається внутрішніми виробниками. У 2018 році Україна імпортувала овочів вагою 15,5 тис. т вартістю майже \$20 млн [6, с. 143].

Основними імпортерами овочів в Україну є Туреччина, Польща, Нідерланди, Італія, Іспанія, Македонія, Єгипет, Індія, Китай. Польща постачала в Україну широкий перелік овочів, серед яких провідні позиції займали суміші заморожених овочів та листові салати. Голландія постачала переважно цибулю, перець солодкий, картоплю, помідори, листові салати та баклажани. З Китаю Україна імпортувала переважно сушені овочі та часник, а з Іспанії — перець солодкий (болгарський), томати, баклажани, часник, селеру, огірки та гарбузи, з Македонії — молоду (рання) капусту, яку в цій країні починають збирати значно раніше, ніж в Україні, і яка користується стабільним попитом на українському ринку вже багато років поспіль. З Італії ввозили рукколу, цикорій, шпинат та інші зеленні культури і салати, а також цвітну капусту та броколі. З Єгипту імпортували картоплю, часник, сушені овочі, листовий салат, цвітну капусту та броколі і навіть помідори. Індія в Україну експортувала сушену цибулю та консервовані огірки в великих діжках, які в подальшому розфасовувалися в Україні [7]. Поточного року додалися імпортери цибулі з Узбекистану, Казахстану та Азербайджану.

Деяку частину виробленої овочевої продукції Україна експортує. За даними Всесвітньої Торгової Організації експорт українських овочів та фруктів у 2016 р. склав 532 млн дол. США, а в 2017 р. вже 688 млн дол. США, серед яких: овочі (свіжі, сушені, заморожені) — 283 млн дол. США; фрукти (свіжі, сушені, заморожені) — 240 млн дол. США; перероблені фрукти та овочі (соки, джеми, мармелад та ін.) — 165 млн дол. США. Цибуля, огірки, тепличні овочі затребувані на ринках ЄС, Великобританії. Баштанні — на ринках ЄС, Біларусі, Великобританії. Перероблені овочі (заморожені, томатна паста) постачаються переважно на

ринки ЄС, Азії, Китаю, Індії, країн Перської затоки. Фрукти та овочі — найбільший сегмент ринку свіжих продуктів України, він генерує 60% загальної виручки [8].

Проте баланс на ринку по різних видах продукції важко встановити, тому що окремі види овочів в Україні імпортують і експортують, у залежності від кон'юнктури, яка складається на внутрішньому ринку та на більш дорогому Європейському (теплинні овочі, цибуля). Так, наприклад, засуха 1918 року в країнах ЄС посприяла збільшенню попиту на українські овочі борщового набору. За перші п'ять місяців сезону (червень — жовтень 2018 р.) їх експорт з України виріс у 2,1 рази. За перші п'ять місяців сезону 2018—2019 рр. експортовано 26,3 тис. тонн цієї продукції, до якої відносимо столовий буряк, моркву, цибулю, капусту, картоплю. За аналогічний період попереднього сезону цей показник становив 12,3 тис. тонн. Ще більш показова ситуація з цибулею — експортувати її стали більше (у 7,7 разів, із 1,7 до 13,0 тис. тонн), але і ввозять також у більших обсягах. У жовтні 2018 р. імпорт цибулі в Україні взагалі перевищував експорт. Проте це позитивна тенденція, оскільки Україна закуповує дешеву цибулю в країнах Центральної Азії, а свою екпортує за порівняно вищими цінами [9].

Питома вага експорту овочевої продукції у загальному обсязі виробництва незначна (5—6%) і залишається перспективним каналом реалізації для великотоварних господарств, збутових кооперативів та фермерів. Цей канал реалізації має потенціал, тому що за поточного рівня цін вітчизняна продукція більш конкурентоспроможна, а відтак приваблива для постачальників.

Попит на овочі в Україні формують в основному три групи суб'єктів — переробники, експортери та населення. Підприємства, що належать до перших двох взаємодіють з виробниками овочів в основному на договірних засадах, частіше на довготривалій основі, або самі є виробниками, переробниками і експортерами.

Найбільш динамічний, слобопрогнозований сегмент овочевого ринку — це та його частина де свіжі овочі продаються населенню. За оцінками операторів ринку споживчий попит на овочі на 25% задовольняється через торговельні мережі, решта на міських ринках. Так, за останні 6—7 років за даними Державної служби статистики України рівень споживання овочів та продовольчих баштанних культур населенням встановився на рівні 160—164 кг на рік на одну особу, що відповідає нормам раці-

онального харчування (161 кг) [10, с. 103]. Проте, у розвинених країнах Європи овочів та зелені споживається до 285 кг на особу. Сучасні тренди у харчуванні, мода, споживчі переваги людей, що ведуть здоровий спосіб життя потребують більшого обсягу овочів, розширення їх асортименту та різноманіття овочевих продуктів. Тому сукупний попит на свіжі овочі має зростати. Овочі відносяться до важливих продуктів харчування і у раціоні людини їх питома вага складає 25%, тому ціна на них відіграє важливу роль у формуванні споживчого кошика кожного українця. Іншим фактором збільшення споживання овочів є рівень доходів, при цьому пропозиція на душу населення є найбільшою в країнах з високим рівнем доходу. Перспективи зростання попиту на овочі з боку населення України не значні — населення не зростає, а його купівельна спроможність падає. Так, за даними Державної служби статистики України, якщо у 2017 році сукупні споживчі витрати домогосподарств складали 7139,4 грн на місяць, у тому числі 47,9% — витрати на продукти харчування (3420 грн) [10, с. 93]. В овочевому споживчому наборі українця у листопаді 2017 року 25% становила капуста, 25% — буряк, 21% — цибуля, 18% — морква, 11% — тепличні овочі. Асортимент овочів у споживчому кошику українців залишається для більшості традиційним, а обсяги витрат на них збільшуються тільки через зростання цін. Так, 2016 р. кожне домогосподарство витрачало на цю групу товарів у середньому 1629 грн на місяць, а у 2017 — 1929 грн, що становить близько 15% щомісячних витрат на товари повсякденного попиту [11, с. 25].

Якщо врахувати зростання середньої заробітної плати на цей час приблизно на третину, а зростання роздрібних цін на цю групу овочів відбулося у 2—3 рази, то потенційні витрати домогосподарств на овочі на місяць можуть сягати 4—5 тис. грн. Проте власні спостереження за ринком вказують на скорочення споживання овочів українцями у зимово-весняний період, особливо тих, які дорожчали найбільше (цибуля, морква, буряк).

Зростання цін на овочі пов'язане зі зростанням витрат на їх виробництво, зберігання, маркетинг, логістику, інфляційними процесами, загальною тенденцією подорожчання продуктів харчування, а в останні роки ще й з несприятливими погодними умовами на усій території України. Значний поштовх у зростанні внутрішнього овочевого ринку може надати зростання купівельної спроможності населення або зниження роздрібних цін.

Ціноутворення на овочеву продукцію на внутрішньому ринку відбувається в залежності від балансу попиту і пропозиції та спостерігається стійка тенденція до зростання цін. На рівень цін впливає сезонна циклічність обсягів пропозиції — ціни зростають, коли запаси зменшуються і падають при збільшенні надходжень на ринок продукції нового врожаю. Найбільшого рівня ціни досягають при надходженні на ринок перших партій нового врожаю: капусти — в квітні, цибулі, буряку та моркви — у травні. Підвищуються ціни на овочі у передсвяткові та довгі вихідні дні, дешевше їх можна купити в кінці робочого дня, чи у дні з несприятливими погодними умовами. Найвищі ціни на центральних ринках міст, нижчі на локальних, куди мають більший доступ місцеві господарства населення. Найбільш дешеві ціни у тих регіонах, де ці види овочів вирощують, бо пропозиція значна, і найбільш дорожчі у віддалених від виробництва регіонах та великих містах. Найнижчі ціни на овочі довготривалого зберігання встановлюються у жовтні — листопаді, коли вони в основному закладаються у сховища. Останнім часом фактором впливу на ціни виступають імпорту та експорту з України окремих видів овочів (теплі томати, цибуля).

Рівень цін на овочі значною мірою залежить від каналів реалізації — ціни на ринках великих міст на 10—20% більші ніж у торговельних мережах, в інших містах, де є торговельні мережі — цінова ситуація протилежна, значні цінові відмінності за регіонами. Показові тенденції, що складаються у формуванні цін на овочі за різними каналами реалізації відмічає науковець Т. Кучеренко. Висока залежність цін від каналів реалізації спостерігається і при реалізації овочів безпосередньо товаровиробниками. Так, якщо середні ціни на овочі, які склалися у 2010 році у сільгосппідприємствах країни від продажів переробним підприємствам прийняти за 1, то ціни від продажу населенню складала 3,5, на ринках через власні магазини, ларька, палатки — 5,2, видані пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнові паї — 3,4, продажі за іншими каналами реалізації — 6,1 [12, с. 64]. Чим більше комерційних ланок віддаляє первинного виробника від кінцевого споживача, тим нижча буде ціна для першого і вища для останнього учасника процесу купівлі-продажу. В актуальний час, на наш погляд, дещо змінилися канали реалізації та їх наповненість, проте тенденції у формуванні цін на овочі та в перерозподілі доходів між учасниками каналів розподілу збереглися.

Значні регіональні та ситуативні відмінності в цінах на овочі та суттєві їх коливання, обумовлені не лише чисельними посередниками, їх спекулятивною поведінкою, нестачею сховищ для зберігання, та все ще не розвиненою інфраструктурою овочевого ринку.

Пропозиція овочів на ринках непередбачувана та нестабільна ще й через те, що через високу маржинальність якоїсь культури в одному сезоні чимало охочих селян починають її вирощувати в наступному, інші — через низьку рентабельність або збитковість згортають виробництво, що підсилює стихійність, непередбачуваність ринку та значне коливання цін. Українські товаровиробники на відміну від фермерів ЄС не працюють за контрактами по свіжим овочам, тому передбачити реальний попит не можуть. Європейські фермери не ризикують висаджувати овочеву культуру, якщо на неї немає хоча б 70% законтракованих обсягів. Навіть ті українські фермери, які працюють з торговельними мережами, а таких небагато, ціну встановлюють залежно від поточної ціни на ринку.

Найбільша помилка виробників овочів у оцінці ринкової ситуації полягає в тому, що вони орієнтуються на ціни минулого року, обирають на наступний сезон культуру, яка була найдорожчою. У наступному періоді надвиробництво спричиняє зниження цін. Аналогічна ситуація відбувається через очікування більш високої ціни на овочі. Ці коливання і непрогнозована поведінка фермерських господарств негативно впливають на ринкову ситуацію. Виробникам слід працювати системно і стратегічно, зосередитися на певному продукті, який найкраще вміють вирощувати, працювати над підвищенням його якості та зниженням собівартості продукції. В такому разі, навіть при критичному обвалі цін, можна забезпечити мінімальну маржу [13].

Характер конкуренції на ринку овочів дуже складний: велика кількість виробників однієї продукції, проте одні реалізують продукцію торговельним мережам, оптовикам, інші на ринках як самостійно, так і через непрозорі канали за участю численних посередників. Оптові ринки сільськогосподарської продукції, які на цей час активно діють — надають ринкові послуги, висвітлюють актуальну інформацію про наявність товару і ціни, сприяють модернізації українського ринку овочів, проте суттєво не вплинули на недосконалість та стихійність цього ринку. Чисельні посередники наближені до виробника, тому перерозподіл доходів від овочів відбувається ще до потрап-

ляння на ринок. За даними аналітичної служби одного з оптових ринків України, у квітні 2018 року капуста коштувала 4,5 грн/кг, у цей же час 2019 року її вартість становить 40 грн/кг, що дорожче, аніж на ринках Польщі чи Іспанії [6]. Таке багатократне зростання ціни не може сформуватися лише через несприятливі погодні умови. Ланцюг "виробник — оптовий продавець — роздрібний продавець — споживач" переважаний великою кількістю суб'єктів господарювання, що значною мірою підвищує ціни на овочеву продукцію. Доходи посередників перевищують доходи виробників майже у 1,5—2 рази [14].

На актуальний час ситуація не змінилася, а при несприятливих погодних умовах 2018 року для виробників вона виявилася ще більш непередбачуваною. Непрогнозована ринкова кон'юнктура стосовно наявності товару і цін, спекулятивні дії посередників, а часто і товаровиробників — характерна ознака сучасного ринку овочів в Україні продовжує зберігатися.

Певні конкурентні переваги на овочевому ринку мають товаровиробники, переважно агропідприємства і фермери, які уклали контракти на постачання продукції оптовикам, торговельним мережам чи переробникам, серед господарств населення такі переваги отримують виробники ранньої та надранньої продукції, коли на неї високі ціни на ринку.

Перевагою агровиробників є і те, що вони можуть запропонувати оптовим компаніям великі партії однотипної продукції та здійснюють виробництво, зберігання, передпродажну підготовку, доставку самостійно в межах одного бізнесу. За таких умов, уся додана вартість, яка сформувалася на етапах руху овочевої продукції від виробника до споживача залишається у виробника. Такі моделі овочевого бізнесу найбільш перспективні для сучасних українських умов господарювання в овочівництві.

Отже, стабілізації цін на овочі можна очікувати за чіткої структуризації ринку, коли будуть збалансовані обсяги необхідного виробництва, переробки, внутрішнього споживання та експорту у розрізі усіх культур.

Подолання проблем, які генерує дрібно-оптове виробництво овочів можливе шляхом кооперування підприємств, задіяних на різних етапах просування продукції від поля до споживача. Прикладів кооперування в Україні вже досить багато, зокрема в сегментах ранньої капусти, пекінської капусти, тепличних овочів, суниці садової, малини, часнику. Навіть за не-

значний термін існування СОК "Український часниковий кооператив УкрАП" учасники кооперативу змогли підвищити якість продукції завдяки обміну досвідом, збільшити партії для спільних продаж, здешевити садівний матеріал і організувати оренду техніки. Важлива перевага і в тому, що спільний вихід на ринок (як внутрішній, так і зовнішній) дає можливості зменшити ризики, пов'язані з коливаннями цін [11, с. 23].

Розповсюдження кооперування у часниківництві стало можливим завдячуючи іншій дієвій інституційній формі недержавної підтримки галузі — організаційна, фінансова допомога Українського проекту — розвитку плодоовочівництва (UHBDP), який діє на Півдні України. Завдяки допомозі цього проекту "Українська часникова компанія" маючи 10 річний досвід вирощування часнику, впровадила 100 проектів спільного вирощування на площі 100 га, організувала післязбиральну підготовку, зберігання та переробку 1000 т продукції, що дало можливість успішно виходити на зовнішній ринок [11, с. 24].

Виробництво овочів господарствами населення призводить до того, що на ринок потрапляють дрібні партії продукції різної якості, сортового складу з яких неможливо сформувати великі партії як на експорт, так і для великих покупців — торговельних мереж. Дрібнотоварність унеможливорює сертифікацію овочевої продукції, без якої глобальні ринки закриті. Зокрема переважна більшість європейських торгових мереж працює лише з постачальниками сертифікованої продукції переважно зі стандартом Global GAP.

Для українського ринку овочів характерною проблемою є нестача овочесховищ та нерозвиненість ринкової інфраструктури, які б могли регулювати пропозицію продукції на ринку та впливати на ціни. Навіть незважаючи на те, що протягом останніх років держава надавала підтримку агровиробникам у будівництві плодо- та овочесховищ, суттєвого перелому у подоланні проблеми не наступило. Не стали накопичувачами овочевої продукції і гуртові ринки, які діють у поточний період. На нашу думку, сучасні овочесховища мають бути у великих товаровиробників, які спеціалізуються на окремих культурах, тому що процес зберігання це окремий виробничий процес по утриманню овочів у належному якісному стані певний час. Овочесховище добре доповнюється цехом доробки, пакування тощо. Тільки виробник з сучасним овочесховищем може забезпе-

чити постачання продукції на постійній основі як у торговельні мережі, так і на експорт. Такий виробник у змозі отримати відповідний сертифікат якості, контролювати умови забезпечення якості овочів на всіх етапах їх виробництва, зберігання, транспортування.

Технологічні особливості функціонування сучасного сховища такі, що у ньому немає місця дрібному товаровиробнику з невеликим обсягом продукції. Так, виробники овочів можуть закласти на зберігання овочі на договірних засадах в одному з потужних овочесховищ Херсонщини ТОВ "Грін Тим". Проте, мінімальний обсяг овочів на зберігання не менше ніж 100 т [15]. На комерційних чи кооперативних засадах такі овочесховища можуть ефективно функціонувати лише в зонах переважного виробництва овочів одного або лише кількох видів з розташуванням товаровиробників від овочесховища на доступній відстані (не більше 20—30 км).

Крім того, перспективними напрямками розвитку овочевого сектору можуть бути:

- збільшення тепличного виробництва, що дозволить отримати більш високу ціну за вирощену продукцію та розширити присутність на глобальному ринку;
- виготовлення нової продукції для здорового харчування з високим рівнем готовності до вживання;
- створення брендованої овочевої продукції, чи продуктів овочевого походження без чого неможливе просування на глобальному ринку.

ВИСНОВКИ

Ринок свіжих овочів в Україні, незважаючи на різні потрясіння, розвивається, удосконалюється та поступово демонструє ознаки руху до цивілізованого глобального ринку. Овочівництво в Україні протягом багатьох років залишається прибутковою галуззю, тому що при правильному підході до виробництва, маркетингу, логістики можна отримати дохід навіть за умови перевиробництва та падіння ринку.

Господарства населення — основні виробники овочів в Україні, незважаючи на низький рівень механізації виробничих процесів у них, з більш високими витратами праці, невисоким рівнем товарності продукції через неможливість сформувати належні товарні партії продукції для реалізації будуть продовжувати забезпечувати локальні ринки, тому що таке виробництво для них є вигідним (вони можуть працювати без торгових націнок, не є

платниками ПДВ, гнучке використання праці у т.ч. молоді). Вони є мобільними, швидко пристосовуються до зміни кон'юнктури ринку, крім того, для багатьох ОСГ такий вид діяльності основне джерело доходу для утримання родини.

Водночас ефект масштабу має велике значення. Тому на овочевому ринку майбутнє за великими спеціалізованими підприємствами, які можуть вирощувати овочі з застосуванням інноваційних технологій, з більш низькою собівартістю, а отже, реалізовувати свою продукцію за більш низькими цінами та сприяти збільшенню споживання овочів населенням. В Україні вже є чимало великих підприємств та фермерських господарств, які працюють з використанням сучасних світових технологій, включаючи зберігання, доробку, збут, сертифікацію, а інколи переробку і брендування.

Шляхом поєднання зусиль органів місцевого самоврядування, державної влади, комерційних партнерів, зацікавлених спільнот через виставки, ярмарки, конференції, глобальні інформаційні ресурси та інші способи комунікації необхідно більше демонструвати та розповсюджувати для цільових користувачів напрацьований досвід вітчизняних фермерів, показувати позитивні моделі овочевого бізнесу, шляхи їх становлення, джерела росту, пропагувати ідеї кооперування та іншої співпраці за для реалізації спільних бізнесових інтересів.

Література:

1. Гетьман Т. Борщовий набір такий улюблений і... дорогий?! // Овочівництво. 2019. № 3. С. 148.
2. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 20.05.2019).
3. Хареба О.В., Рибак Я.Я. Підвищення економічної ефективності виробництва малопоширених овочевих культур // Економіка АПК. 2018. № 12. С. 31—41.
4. Баланс овочів і баштанних продовольчих культур. Державна служба статистики України. URL: http://www.cisstat.com/food_balances/Ukraine_publication.pdf (дата звернення 20.05.2019).
5. Козак Г. Тепличні господарства мають право на життя // Овочівництво. 2019. № 2. С. 142—146.
6. У 2018 році Україна імпортувала овочів майже на 20 млн дол. URL: <https://agropolit.com/news> (дата звернення 21.05.2019).

7. Україна імпортує половину всіх овочів з Туреччини. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-importue-polovinu-vsih-ovociv-z-tureccini>

8. Галашевський С. Експорт органічної продукції дає кращі можливості агровиробнику на зовнішніх ринках URL: <https://ukrainefood.org/2018/12/eksport-orhanichnoi-produktsii-daie-krashchi-mozhlyvosti-ahrovyrobnyku-na-zovnishnikh-rynkakh-serhij-alashevskiy/?fbclid=IwAR0ZBCXI5PGiVwxs4ZFCeUb1fGxhVuf09hd-GXJlNahpSxCO1k4Fn0Vl1fs> (дата звернення 12.10.2018).

9. Наші овочі активно йдуть на експорт. URL: <http://agroconf.org/content/nashi-ovochi-aktivno-ydut-na-eksport>

10. Споживання овочів і баштанних продовольчих культур. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 24.02.2019).

11. Сич З. Об'єднання заради успіху: нові вимоги споживачів до овочівництва. Овочівництво. 2018. № 1 (153). С. 20—25.

12. Кучеренко Т. Ринок овощей и бахчевых культур // Овощеводство. 2011. №9. С. 58—65.

13. Карпенко О. Фермерська стратегія: кооперация плюс якість. URL: <http://infoindustria.com.ua/fermerska-strategiya-kooperatsiya-i-robot-nad-yakistyu/> (дата звернення 05.03.2019 р.).

14. Розпорядження КМ України від 31 жовтня 2011 р. №1120-р Про схвалення Концепції розвитку овочівництва і переробної галузі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/244690528> (дата звернення 21.05.2019).

15. Охолодження та зберігання овочів. ТОВ "Грін Тім": веб-сайт. URL: <http://www.greenteam.ua/index.php/fermeram/khranenie-ovoshchej> (дата звернення 23.05.2019 р.).

References:

1. Hetman, T. (2019), "Borschovy set is so beloved and ... dear?!", *Ovochivnytstvo*. vol. 3, p. 148.

2. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical information". available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>, open document (Accessed 20 may 2018).

2. Khareba, O. V. and Rybak Ya. Ya. (2018), "An increase of economic efficiency of production of current used vegetables", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 31—41.

3. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Balance and consumption of basic food products by the population of Ukraine". available at: http://www.cisstat.com/food_balances/Ukraine_publication.pdf (Accessed 20 may 2019).

4. Kozak, H. (2019), "Hothouse economies have a right to live", *Ovochivnytstvo*, vol. 2, pp. 142—146.

5. The official site Agropolit (2019), "In 2018 year Ukraine imported vegetables almost on 20 millions of dollars", available at: <https://agropolit.com/news,open document> (Accessed 21 may 2019).

6. The official site agravery (2018), "Ukraine imports half of all vegetables from Turkey", available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-importue-polovinu-vsih-ovociv-z-tureccini,open document>, (Accessed 21 may 2019).

7. Galashevskyi, S. (2018), "The export of organic products gives better opportunities to agrarian manufacturer at external markets", available at: <https://ukrainefood.org/2018/12/eksport-orhanichnoi-produktsii-daie-krashchi-mozhlyvosti-ahrovyrobnyku-na-zovnishnikh-rynkakh-serhij-alashevskiy/?fbclid=IwAR0ZBCXI5PGiVwxs4ZFCeUb1fGxhVuf09hd-GXJlNahpSxCO1k4Fn0Vl1fs> (Accessed 21 may 2019).

9. The official site Agroconf (2018), "Our vegetables actively go to the export", available at: <http://agroconf.org/content/nashi-ovochi-aktivno-ydut-na-eksport> (Accessed 12 october 2018).

10. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Consumption of vegetables and water-melon food products", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 24 february 2019).

11. Sych, Z. (2018). "Association for the sake of success: new requirements of consumers to the vegetable-growing", *Ovochivnytstvo*. vol. 1, pp. 20—25.

12. Kucherenko, T. (2011) "Market of vegetables and water-melon products". *Ovoshchevodstvo*, vol. 9. pp. 58—65.

13. Karpenko, O. (2017), "Farmers' strategy: co-operation plus quality", available at: <http://infoindustria.com.ua/fermerska-strategiya-kooperatsiya-i-robot-nad-yakistyu/> (Accessed 21 may 2019).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Order "About approval of Conception of development of vegetable-growing and processing industry", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/244690528> (Accessed 21 may 2019).

15. The official site LLC "Green Team" (2019), "Cooling and storage of vegetables", available at: <http://www.greenteam.ua/index.php/fermeram/khranenie-ovoshchej,open document> (Accessed 21 may 2019).

Стаття надійшла до редакції 23.05.2019 р.

УДК 338.43.099.12:631.11

Л. С. Іванова,

к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID iD: 0000-0001-8405-3529

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.45

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

L. Ivanova,

PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Встановлено, що в умовах посилення кризових явищ одним із головних завдань розвитку сільськогосподарських підприємств є визначення основних стратегій підвищення їх конкурентоспроможності. У нинішніх умовах втримується на ринку суб'єкт господарювання, який постійно адаптується до умов зовнішнього середовища та формує конкурентні переваги, забезпечує системний підхід до розробки організаційно-економічних заходів, спрямованих на підтримку його конкурентоспроможності.

На нашу думку, адаптивність і конкурентні переваги — це лише потенційна сторона конкурентоспроможності, яка за певних умов може бути не реалізованою. Водночас лише результати економічної діяльності безпосередньо відображають реальні досягнення в області забезпечення конкурентоспроможності, тому їх слід використати як її оцінку. Вважаємо, що забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах посилення невизначеності має охоплювати: питання якості продукції, її формування та зберігання, ресурсозбереження, вивчення розподільчо-збутової внутрішньої та зовнішньої інфраструктури; оптимізацію витрат товароруху; загальні функції управління — стратегічний маркетинг, планування, організацію виробничо-збутових процесів; мотивацію і регулювання.

Проведене дослідження дозволило встановити рівень пріоритетності витрат, які характеризують не використані можливості. Натомість позитивний аспект транзакційних витрат виявляється у вигляді витрат на ринкову адаптацію підприємства, а отже, на формування та закріплення його конкурентної позиції, тому їх можна інтерпретувати як видатки.

Отже, з метою зниження транзакційних витрат насамперед слід провести аналіз витрат пошуку інформації, що можна здійснити за допомогою таких загальновідомих методів: бенчмаркінг структури транзакційних витрат пошуку інформації; вартісний аналіз, що базується на вивченні окремих видів витрат і напрямів їх мінімізації; функціонально-вартісний аналіз, метою якого є ретельне вивчення складових процесу реалізації сільськогосподарської продукції та їх нормування з метою мінімізації витрат.

Одним із підходів щодо зниження транзакційних витрат є зменшення кількості посередників. Так, у результаті скорочення довжини каналів реалізації продукції можна подолати асиметрію інформації на продовольчому ринку регіону; впровадити систему електронної торгівлі на основі діючих електронних бірж, що дозволить скоротити довжину каналів реалізації сільськогосподарської продукції та приведе до зниження витрат на пошук інформації; побудувати вертикальні маркетингові системи. Сільськогосподарські товаровиробники продукції, переробні підприємства та сфера обігу, інтегруючись, матимуть більший обсяг інформації й швидше обмінюватимуться нею.

It is established that in the conditions of increasing crisis phenomena, one of the main tasks of agricultural enterprises development is to determine the main strategies for increasing their competitiveness. Under current conditions, a business entity that constantly adapts to the environment and forms competitive advantages ensures a systematic approach to the development of organizational and economic measures aimed at maintaining its competitiveness.

In our opinion, adaptability and competitive advantage is only a prosperous side of competitiveness, which under certain conditions may not be realized. At the same time, only the results of economic activity directly reflect the real achievements in the field of competitiveness, so they should be used as its assessment.

We consider that ensuring the competitiveness of economic entities in the conditions of increasing uncertainty should cover: issues of product quality, its formation and storage, resource conservation, studying distribution and sales of internal and external infrastructure; optimization of commodity turnover expenses; general management functions — strategic marketing, planning, organization of production and sales processes; motivation and regulation.

The conducted research has allowed to establish the priority level of losses, characterizing unused opportunities. On the other hand, the positive aspect of transaction costs is in the form of costs for the market adaptation of the enterprise, and hence the formation and consolidation of its competitive position, so they can be interpreted as costs.

Thus, the first step should be to analyze the costs of finding information that can be done using such well-known methods: benchmarking the structure of transaction costs of information retrieval in order to reduce the cost of hosting; cost analysis based on the study of certain types of costs and directions for their minimization; functional and cost analysis, the purpose of which is to carefully study the process components of selling agricultural products and their valuation in order to minimize costs.

One of the ways to reduce transaction costs is to reduce the number of intermediaries. So, as a result of reducing the channels length of sales, it is possible to overcome the asymmetry of information on the food market of the region; to implement the system of electronic commerce on the basis of existing electronic exchanges, which will reduce the channels length for selling agricultural products and lead to a reduction in the searching cost for information; build up vertical marketing systems. Agricultural producers of products, processing enterprises and the sphere of circulation, integrating, will have more information and will exchange it more quickly.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, конкурентоспроможність, транзакційні витрати, збут, товари.

Key words: agricultural enterprise, competitiveness, transaction costs, sales, commodities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах посилення кризових явищ одним із головних завдань розвитку сільськогосподарських підприємств є визначення основних стратегій підвищення їх конкурентоспроможності. У нинішніх умовах втримується на ринку суб'єкт господарювання, який постійно адаптується до умов зовнішнього середовища та формує конкурентні переваги, забезпечує системний підхід до розробки організаційно-економічних заходів, спрямованих на підтримку його конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність підприємства є складною економічною категорією з такими основними характеристиками, як адаптивність до змін зовнішнього середовища; конкурентні переваги; результати економічної діяльності.

До конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств доцільно застосовувати підходи як до багатокомпонентної концепції. На нашу думку, основними видами адаптації можна вважати адаптацію до змін кон'юнктури ринку; до нововведень організаційно-технологічного характеру; до політико-правових, соціально-демографічних умов.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні, методологічні та прикладні положення розвитку конкурентоспроможності та конкурентних переваг розроблялися такими зарубіжними науковцями: Г. Азоєв, С. Брю, Д. Джоббер, П.Р. Діксон, М. Портер, Ф. Котлер, Дж.Р. Еванс, Б. Берман, Ф. Моріс, А.А. Томпсон, А.Дж. Стрікланд, Р. Фатхутдінов, Ф.А. Хайек, Й. Шумпетер та ін.

Питання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств висвітлюються у працях О.М. Варченко, В.І. Власова, А.С. Даниленка, Н.М. Дмитренка, І.З. Должанського, С.М. Кваші, С.А. Кравченко, Д.Ф. Крисанова, В.В. Липчука, М.Й. Маліка, Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, Т.О. Осташко, І.М. Паски, Б.Й. Пасхавера, І.В. Свиноуса, Г.С. Тимофієвої М.А. Хвесика, О.М. Шпичака, Г.В. Черевка, І.Б. Яціва та ін.

Водночас недостатньо розробленими як у методичному, так і практичному аспектах залишаються питання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. До основних із них відносять обґрунтування комплексної системи показників оцінки конкурентного потенціалу підприємства, обґрунтування адаптивних інструментів посилення конкурентних переваг суб'єктів господарювання в умовах динамічного та мінливого ринкового середовища.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо зниження рівня транзакційних витрат, як одного із шляхів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічні цілі адаптації визначаються для кожного її виду. Стратегічні цілі першого виду полягають у такому: збереження зайнятих та освоєння нових сегментів ринку; диверсифікація виробництва; освоєння виробництва нових

видів продукції; підтримка сформованих переваг продукції.

До стратегічних цілей другого виду відносять: реалізацію нових ідей і технологій; підвищення якості продукції, збереження родючості земель; підвищення соціальних стандартів життя сільського населення.

Для адаптації третього виду доцільно виділити такі стратегічні цілі: використання переваг економічного механізму регулювання сільськогосподарського виробництва; одержання гарантій та використання протекційно-ністських заходів органів регіональної влади.

Наступною важливою характеристикою конкурентоспроможності суб'єктів є конкурентні переваги, які можна поділити на дві категорії: переваги у набутому досвіді працівників і менеджерів; переваги у виробничих ресурсах [1]. Вважаємо, що перша група зумовлена ефективністю роботи працівників служби маркетингу і збуту, а саме: запровадження інструментів маркетингу в практичну діяльність підприємства; обґрунтоване використання інструментів ФОПСТИЗу (формування попиту та стимулювання збуту).

Другу групу переваг визначають: фінанси, кадровий склад та його кваліфікація; родючість земельних ресурсів; породний склад худоби; інноваційний рівень технічних ресурсів; сформована система науково-технічної, виробничої та комерційної співпраці та ін.

Однак, на нашу думку, адаптивність і конкурентні переваги — це лише потенційна сторона конкурентоспроможності, яка за певних умов може бути не реалізованою. Водночас лише результати економічної діяльності безпосередньо відображають реальні досягнення в області забезпечення конкурентоспроможності, тому їх слід використати як її оцінку. Вважаємо, що забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах посилення невизначеності має охоплювати: питання якості продукції, її формування та зберігання, ресурсозбереження, вивчення розподільчо-збутової внутрішньої та зовнішньої інфраструктури; оптимізацію витрат товароруку; загальні функції управління — стратегічний маркетинг, планування, організацію виробничо-збутових процесів; мотивацію і регулювання.

Перейдемо до оцінки функціонування організаційно-збутової інфраструктури як одного із важливих елементів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [2]. Характерною особливістю розвитку агропродовольчого ринку є повільне

формуванням розподільчо-збутової інфраструктури, яка б сприяла скороченню трансакційних витрат, збереженню та підвищенню якості сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що об'єкти розподільчо-збутової інфраструктури агропродовольчого ринку не зорієнтовані на повне виконання функцій щодо просування сільськогосподарської продукції до споживачів, а це стимулює сільськогосподарських товаровиробників використовувати неорганізовані канали збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу та диктатом посередника, внаслідок чого споживачі змушені купувати продукцію часто сумнівної якості за вищими цінами [3]. Отже, за таких умов розвитку розподільчо-збутової інфраструктури в Україні практично відсутні цивілізовані прозорі канали просування сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача на вигідних для всіх учасників процесу умовах, а особливо стабільних зв'язків у ланцюгу "виробник — оптовик — роздрібний продавець — споживач".

Окрім цього, такий стан справ є причиною великих цінових коливань на ринку сільськогосподарської продукції, призводить до неефективного використання ресурсів, зводить до можливості щодо забезпечення населення якісною продовольчою продукцією у широкому асортименті за доступною ціною, зумовлює додаткові витрати для виробників, переробників, споживачів, втрати державного та місцевих бюджетів.

Збільшення обсягів продукції виробництва та збуту, від яких прямо пропорційно залежить грошова виручка, не завжди забезпечує позитивний результат [4]. Це пояснюється тим, що зростання врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин пов'язане із додатковими витратами (мінеральні добрива, засоби захисту рослин, пально-мастильні матеріали, корми), які не завжди можуть бути відшкодовані, що може призвести до збитковості виробництва певних видів продукції.

Поряд із загальновідомими напрямками зниження собівартості виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції на ґрунті удосконалення галузевої структури підприємств із орієнтацією на вимоги ринку, підвищення продуктивності праці на основі комплексної автоматизації та механізації виробництва, дотримання режиму економії при використанні матеріально-грошових ресурсів, удосконалення маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств, у сучасних умовах доцільно приділити увагу скороченню трансак-

Таблиця 1. Структура трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств, %

Витрати	2012 р.	2017 р.
Витрати при укладанні контрактів	18,0	15,0
Витрати моніторингу і пошуку інформації	33,0	30,0
Витрати опортуністичної поведінки	9,0	7,0
Інші види витрат	40,0	48,0

Джерело: складено автором.

ційних витрат, що виникають у процесі продажу сільськогосподарської продукції [5].

Більшість науковців відносять до складу трансакційних витрат — витрати на пошук інформації, організацію і ведення переговорів, юридичне обслуговування, витрати на оцінку та контроль за виконанням контрактів, втрати від опортуністичної поведінки тощо [6].

Рівень і структура витрат, що зумовлені трансакціями, залежить від повноти й достовірності інформації про ринок, фаховості учасників договірної процесу, юридичного забезпечення угод та повноти їх виконання. У процесі опитування керівників сільськогосподарських підприємств нами з'ясовано основні групи трансакційних витрат (табл. 1).

У підприємствах знизився загальний рівень трансакційних витрат унаслідок зменшення витрат укладання контрактів із 18 до 15%, витрат моніторингу та пошуку інформації — із 33 до 30%, витрат опортуністичного поведінки — із 9 до 7%.

Отже, у процесі опитування було з'ясовано, що найбільшу частку впродовж досліджуваного періоду становили витрати, пов'язані з моніторингом сегментів ринку сільськогосподарської продукції й пошуком інформації про потенційних клієнтів. Нині провідні консалтингові агентства та науково-дослідні установи НААН пропонують купувати інформацію про стан ринків продукції сільського господарства. Проте через нестачу коштів, а також через високу вартість аналітичних матеріалів більшість керівників сільськогосподарських підприємств відмовляються її купувати.

Нині в Україні не сформовано базу даних про потенційних контрагентів сільськогосподарських товаровиробників, а рекламні пропозиції в засобах масової інформації не відображають реальний стан справ [7]. Як свідчать дослідження, рівень закупівельних цін, зазначених в оголошенні, суттєво відрізняються від реальної дійсності. Ця обставина вимагає від керівників господарств корпоративного сектору значних фінансових витрат на пошук вигідного покупця, що позначається на величині трансакційних витрат.

Зазначимо, що сільськогосподарські підприємства несуть значні витрати на укладання контрактів з реалізації продукції, що пояснюється здебільшого короткостковістю дії договорів. Основними причинами формування цих витрат керівники назвали — відсутність гарантій виконання укладених контрактів; низька заінтересованості переробників в укладанні довгострокових контрактів; диктат покупців під час встановленні термінів і умов контрактів; низька економічна привабливість короткострокових контрактів для сільськогосподарських товаровиробників.

Проведене дослідження дозволило встановити рівень пріоритетності витрат, які характеризують не використані можливості. Натомість позитивний аспект трансакційних витрат виявляється у вигляді витрат на ринкову адаптацію підприємства, а отже на формування та закріплення його конкурентної позиції, тому їх можна інтерпретувати як видатки.

Основним чинником, який визначає ефективність товароруку сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, є фаховий рівень підготовки спеціалістів, які виконують функції по збуту продукції. Зважаючи на це, сільськогосподарським підприємствам доцільно створити маркетинговий підрозділ (службу/відділ маркетингу) і в межах цього структурного утворення залучити до роботи спеціально підготовлених фахівців [8]. У нинішніх умовах товаровиробники мають обмеженні можливості для створення таких підрозділів, тому доцільно, на першому етапі ці функції можуть виконуватися на основі делегування фахівцям окремої служби (наприклад, виробничого, планово-економічного) здійснювати координацію та цілеспрямований розвиток збутової політики на підприємстві.

Очевидно, що створення служби маркетингу або спеціалізованого підрозділу в сільськогосподарських підприємствах буде залежати від таких чинників: розмірів підприємства; обсягів виробництва продукції; фінансових можливостей; географії збуту; специфічних особливостей його цільового ринку; широти товарного асортименту та специфіки продукції; цілей і ресурсів підприємства; стратегії розвитку тощо. Організаційно-управлінську структуру підрозділу маркетингу для великого сільськогосподарського підприємства наведено на рисунку 1.

Очевидно, що департамент збуту, організації товароруку та розробки заходів ФОП-СТИЗу повинен займатися координацією управлінських рішень стосовно розробки страте-

гічних, поточних та оперативних планів збуту продукції, організацією роботи з потенційними споживачами, питаннями складування, зберігання продукції на власних потужностях підприємств, а у разі їх відсутності у спеціалізованого оператора, налагоджувати продаж за власними каналами збуту (фірмової торгівлі).

Розглянемо більш детально основні функції фахівців відділу збуту, який входить до складу служби маркетингу.

Керівник служби збуту повинен виконувати такі функції: брати участь у розробці та коригуванні стратегії розвитку підприємства і планів маркетингу з огляду на можливості збуту продукції; відповідати за результати діяльності збутового підрозділу; розробляти стратегію збуту продукції та плани (із контрольними показниками) за основними напрямками роботи; координувати роботу фахівців служби для виходу на заплановані показники збуту продукції; здійснювати контроль ефективності діяльності збутового підрозділу; виступати як представник підприємства при укладанні договорів продажу продукції.

Відповідальний за розробку стратегічних, поточних та оперативних планів збуту продукції має виконувати такі функції: розробляти й контролювати виконання довго- і короткострокових планів з реалізації стратегії збуту продукції (визначати обсяги збуту за групами покупців, критичний і бажаний рівень цін на продукцію, ліміти витрат на організацію збуту і руху товару, узгоджувати терміни продажу із заходами ФОПСТИЗу); розробляти рекомендації для інших підрозділів служби маркетингу (з аналітичними розрахунками) щодо формування товарного портфеля підприємства та політики стимулювання з урахуванням існуючих тенденцій у збуті різних видів продукції; оцінювати ефективність існуючих каналів збуту (власні канали, залежні та незалежні посередники, фірмова торгівля і т.д.) і співробітників збутового підрозділу; виявляти слабкі позиції підприємства щодо збуту і причини їх виникнення, визначати можливі шляхи їх усунення.

Відповідальний за організацію продажу має виконувати такі функції: підтримувати відносини з існуючими клієнтами та посередниками (укладати договори на поставку продукції,

Рис. 1. Організаційна структура служби маркетингу сільськогосподарського підприємства

Джерело: авторська розробка.

відстежувати реалізацію запланованих відповідним покупцям обсягів збуту, організовувати підвищення якості обслуговування постійної клієнтури); залучати до співпраці потенційних покупців і посередників (з урахуванням планів збільшення обсягів виробництва продукції систематично відстежувати потенційні канали збуту, можливих покупців і займатися залученням їх до співпраці); розробляти і випробовувати систему мотивації залучення посередників: розробляти стратегії співробітництва з кожним клієнтом, каналом збуту; укладати договори на одноразові й довгострокові поставки, оформляти замовлення на поставку продукції; вести переговори щодо встановлення бажаного для підприємства рівня цін на продукцію та погодження інших умов поставок; контролювати виконання плану по збуту продукції (обсягу реалізації, величині прибутку, нормах витрат на збут, заходів ФОПСТИЗу та ін.).

Відповідальний за організацію товароруку продукції повинен виконувати такі функції: організовувати обслуговування за оформленими замовленнями: навантажування-розвантажування продукції, її пакування, транспортування, зберігання, складування; здійснювати і контролювати сортування продукції, її складування та тривале зберігання запасів з метою здійснення економічно вигідних продажів; визначати та регламентувати оптимальні обсяги готової продукції по каналах збуту; контролювати рух готової продукції підприємства і збереження її якості; укладати договори на співпрацю із холодо-, овоче- та іншими сховищами, базами, складами, вантажно-транспортними організаціями й різними агентами для оптимізації процесу руху товарів; аналізувати і прогнозувати попит на продукцію по каналах збуту; складати звіти відвантаження й іншу документацію, необхідну для обліку руху готової продукції та кон'юнктурного аналізу.

Нині більшість сільськогосподарських підприємств не мають можливості організувати

відокремлений маркетинговий підрозділ і повноцінну службу збуту, тому їхні функції можливо делегувати вже сформованим управлінським підрозділам [9]. Так, за таких умов доцільно розподілити відповідальність за організацію збутової діяльності між збутовим, виробничим і планово-фінансовим відділами. Основними результатами їх функціонування мають стати обґрунтування управлінських рішень щодо оптимального товарного асортименту, пошуку шляхів зниження витрат на виробництво, досягнення запланованих обсягів збуту, виходу на розрахунковий рівень ціни.

Вважаємо, що планово-фінансова служба підприємства може виконувати такі функції щодо маркетингової діяльності підприємства: розробляти основні цілі за обсягами продажів, величиною прибутку, ліміту витрат на збут продукції; проводити аналіз продажів (за каналами розподілу, обсягами замовлень, групами покупців, регіонами і т.д.); оцінювати ефективність роботи виробничих і збутових підрозділів; формувати бюджет на заходи ФОПСТИЗУ; визначати собівартість продажів, критичний і бажаний рівень цін.

Фахівці зі збуту (або служба збуту) можуть взяти відповідальність за такими напрямками: розробка стратегії збуту (по кожному покупцеві, регіону, каналу збуту); організація роботи з потенційними споживачами, посередниками та розробка механізму їх мотивації; ведення переговорів для здійснення продажу та укладання контрактів на поставку продукції; оформлення замовлень; відстеження обсягів товарно-матеріальних запасів на складах підприємства і посередників; збір інформації про рівні цін, наявність конкурентів у різних сегментах ринку та їх позиціях; розробка планів і маркетингового бюджету, розмірів витрат на рух товару, організацію збуту продукції; оцінка ефективності роботи власних фахівців зі збуту та посередників.

Відділ матеріально-технічного постачання та виробництва може взяти на себе такі функції: організація руху товару (навантажування, розвантажування, сортування, пакування продукції, її зберігання і складування); формування товарного асортименту (з урахуванням рекомендацій збутового підрозділу та планово-економічної служби).

Нами вивчено особливості функціонування підрозділу з управління товароруху продукції у ТОВ "Агро-Овен", налічує чотири працівники. Вони цілком несуть відповідальність за ефективність товароруху сільськогосподарської продукції від "від поля до прилавка", а та-

кож до проміжних покупців. Керівництво господарства розробило систему стимулювання працівників за виконання своїх службових обов'язків, яка включає в себе крім основної заробітної плати відповідно до штатного розпису ще й додаткову, яка залежить від результатів їхньої діяльності й визначається в обсязі 3—5% від величини отриманого прибутку від реалізації продукції, крім того існує система заохочення за дотримання платіжної дисципліни контрагентів [10].

ВИСНОВКИ

Отже, з метою зниження транакційних витрат насамперед слід провести аналіз витрат пошуку інформації, що можна здійснити за допомогою таких загальновідомих методів: бенчмаркінг структури транзакційних витрат пошуку інформації; вартісний аналіз, що базується на вивченні окремих видів витрат і напрямів їх мінімізації; функціонально-вартісний аналіз, метою якого є ретельне вивчення складових процесу реалізації сільськогосподарської продукції та їх нормування з метою мінімізації витрат.

Одним із підходів щодо зниження транзакційних витрат є зменшення кількості посередників. Так, у результаті скорочення довжини каналів реалізації продукції можна подолати асиметрію інформації на продовольчому ринку регіону; впровадити систему електронної торгівлі на основі діючих електронних бірж, що дозволить скоротити довжину каналів реалізації сільськогосподарської продукції та приведе до зниження витрат на пошук інформації; побудувати вертикальні маркетингові системи. Сільськогосподарські товаровиробники продукції, переробні підприємства та сфера обігу, інтегруючись, матимуть більший обсяг інформації й швидше обмінюватимуться нею.

Література:

1. Войтецький В.В. Визначення поняття "конкурентоспроможність підприємства" / В.В. Войтецький // Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. — 2015. — № 33. — С. 12—19.
2. Непочатенко О.О. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України / О.О. Непочатенко, С.А. Чекалюк // Економіка АПК. — 2015. — № 7. — С. 41—46.
3. Гура А. М. Організаційні засади формування партнерських взаємовідносин при збуті сільськогосподарської продукції / А.М. Гура // Економіка та держава. — 2014. — № 1. — С. 40—42.

4. Паска І.М. Удосконалення організаційно-економічних відносин за збуту сільськогосподарської продукції / І.М. Паска // Економіка та управління АПК. — 2014. — № 1. — С. 36—43.

5. Проданчук М.А. Трансакційні витрати як об'єкт бухгалтерського обліку в управлінні / М.А. Проданчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. — 2014. — Вип. 5(4). — С. 195—198.

6. Руда Т.П. Трансакційні витрати: методико-обліковий аспект / Т.П. Руда // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2017. — № 862. — С. 229—235.

7. Паска І.М. Трансакційні витрати та їх вплив на ефективність збуту сільськогосподарської продукції / І.М. Паска // Агросвіт. — 2015. — № 16. — С. 19—24.

8. Накісько О.В. Теоретичне узагальнення особливостей управління збутом сільськогосподарської продукції / О.В. Накісько, В.В. Даниленко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. — 2017. — Вип. 188. — С. 128—138.

9. Перкатюк І.Й. Моделювання стратегій реалізації збутової політики на ринку сільськогосподарської продукції / І.Й. Перкатюк, І.М. Мушеник // Моделювання регіональної економіки. — 2010. — № 1. — С. 250—254.

10. Якубенко Ю. А. Рівень конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств / Ю.А. Якубенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — № 2 (22). — Т. 2. — Мелітополь: ТДАТУ. — 2013. — С. 299—311.

References:

1. Vojtets'kyj, V.V. (2015), "Definition of the concept of "competitiveness of the enterprise"", Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 33, pp. 12—19.

2. Nepochatenko, O.O. and Chekaliuk, S.A. (2015), "Competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 41—46.

3. Hura, A.M. (2014), "Organizational basis for the formation of partnerships with the sale of agricultural products", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 40—42.

4. Paska, I.M. (2014), "Improvement of organizational and economic relations for the sale

of agricultural products", Ekonomika ta upravlinnia APK vol. 1, pp. 36—43.

5. Prodanchuk, M.A. (2014), "Transaction costs as an object of accounting in management", Naukovyj visnyk Kherson'skoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky vol. 5 (4), pp. 195—198.

6. Ruda, T.P. (2017), "Transaction costs: methodical accounting aspect", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika", Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, vol. 862, pp. 229—235.

7. Paska, I.M. (2015), "Transaction costs and their impact on the efficiency of agricultural products marketing", Ahrosvit, vol. 16, pp. 19—24.

8. Nakis'ko, O.V. and Danylenko, V.V. (2017), "Theoretical generalization of the peculiarities of the management of sales of agricultural products", Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, vol. 188, pp. 128—138.

9. Perkatiuk, I.J. and Mushenyk, I.M. (2010), "Modeling strategies for implementing sales policy in the agricultural market", Modeliuvannia rehional'noi ekonomiky, vol. 1, pp. 250—254.

10. Yakubenko, Yu.L. (2013), "Competitiveness level of agricultural enterprises", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 2 (22), no. 2, pp. 299—311.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2019 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 519.87: 631.11

Н. М. Горобець,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-5032-2903

І. А. Чорна,

студент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003-3811-9069

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.52

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Gorobets,

PhD, associate professor of management and law, Dnipro State Agrarian and Economic University

I. Chorna,

student, Dnipro State Agrarian and Economic University

OPTIMIZATION OF THE MANUFACTURING PROGRAM IN MANAGEMENT SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Статтю присвячено розгляду загальних аспектів розробки оптимізаційної економіко-математичної моделі виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств. Виявлено резерви виробничого потенціалу, раціонального використання сівозмін та підвищення економічної ефективності господарської діяльності агропідприємства. Досліджено характерні умови та чинники, які потрібно враховувати в процесі розробки виробничої програми. Встановлено, що підвищення рівня дохідності агровиробників забезпечується за рахунок оптимізації їх виробничої структури на підставі результатів економіко-математичного моделювання. Обґрунтовано доцільність прийняття подальших управлінських рішень щодо їх економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на ринку. За результатами оптимізації виробничої структури передбачається збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва і зростання виручки від реалізації продукції. Запропоновано системний підхід щодо планування обсягів посівних площ сільськогосподарських культур. Встановлено оптимальне співвідношення посівних площ, що дозволить збільшити обсяги виробництва сільськогосподарського підприємства.

The article is devoted to the consideration of general aspects of the development of an optimization economic-mathematical model of agricultural resources of agricultural enterprises. Reserves of productive potential, rational use of crop rotation and increase of economic efficiency of economic activity of agro enterprises are revealed. The characteristic conditions and factors that need to be taken into account in the development of a production program are investigated. Applied testing of mathematical calculations has been carried out for an agricultural enterprise that wants to optimize its production structure in order to ensure maximum overall profitability. Such a model can be used to analyze and identify the reserves of resource potential of enterprises of any form of ownership, for different periods of time, as well as to identify the features of strategies for increasing the economic efficiency of economic activity, not only the enterprise as a whole, but also its individual units. In addition, the constructed model can be modified both structurally and substantively. The developed of economic-mathematical model provided for the main types of activities, in particular, the crop industry, namely, the cultivation of cereals and oilseeds. It was established that increasing the profitability of agricultural producers is ensured by optimizing their production structure based on the results of economic and mathematical modeling. The expediency of making further management decisions concerning their economic development and increase of competitiveness of agricultural products on the market is substantiated. According to the results of optimization of the production structure, it is expected to increase the volumes of crop production and increase the proceeds from sales of products. A systematic approach to planning the volumes of crop area of agricultural crops is

proposed. The optimal correlation of sown area is established, which will allow to increase the volume of agricultural enterprise production. It has been proved that the process of modeling in the activity of agricultural enterprises enables to make optimal and effective management decisions at different stages of operation and development of the enterprise.

Ключові слова: виробничий менеджмент, виробнича програма, економіко-математична модель, оптимізація, сільськогосподарське підприємство.

Key words: production management, production program, economic-mathematical model, optimization, agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі адаптації сільськогосподарських підприємств до змін, що відбуваються в політико-правовій, економічній та техніко-технологічній сферах країни, все більшого значення набуває системне використання широкого інструментарію статистичних та економіко-математичних методів досліджень. З метою покращання виробничо-економічної та збутової діяльності агропідприємств все більше уваги приділяється стратегічному плануванню, зокрема, оптимізації бізнес-процесів виробничого менеджменту. На сьогодні підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції, покращення власних позицій на ринку відбувається на підставі проведення якісного аналізу внутрішніх ресурсних резервів та планування виробничої програми підприємств. За допомогою створення модельного апарату стає можливим більш ґратно та адекватно описати, а також вивчити виникнення й розвиток процесів та явищ у роботі підприємств аграрної сфери. Аналізуючи розроблену економіко-математичну модель за допомогою інформаційних технологій, можливо отримати досить вірогідні висновки щодо реальних процесів, які відбуваються в діяльності агропідприємств та ухвалити найбільш оптимальне управлінське рішення стосовно формування та реалізації виробничих програм. За цих умов проблематика та актуальність статті обумовлена вимогами щодо довгострокового виживання сільськогосподарських підприємств в ринковому середовищі та, в зв'язку з цим, доцільністю використання методів економіко-математичного моделювання, зокрема, оптимізації їх виробничої структури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні, методологічні та загальні методичні питання щодо планування та програмування діяльності сільськогосподарських підприємств, розробки їх оптимальних виробничих програм знайшли відображення в працях таких зарубіжних вчених: Р. Акофф, Г. Армстронг, В. Вонг, Д. Сондерс та ін., серед вітчизняних вчених, які ґрунтовно висвітлили резерви

раціонального використання виробничих ресурсів аграрних підприємств на підставі використання економіко-математичних методів, це: В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, О.А. Бугуцький, Н.К. Васильєва, В.В. Вітлінський, С.І. Демяненко, О.Ю. Єрмаков, О.В. Крисальний, І.І. Лукинов, В.Я. Месель-Веселяк, С.І. Наконечний, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, С.С. Савіна, В.М. Трегобчук, М. Турченко, А. Швайка та ін.

Однак недостатня вивченість процесу використання інструментів планування при прогнозуванні виробничо-економічної діяльності аграрних підприємств щодо їх виробничо-галузевої структури на підставі розв'язування оптимізаційних задач обумовлює необхідність у проведенні подальших теоретичних та практичних досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення напрямів виробничо-господарської діяльності аграрного підприємства на підставі виявлення резервів виробничого потенціалу за рахунок оптимізації його виробничої програми, що сприятиме покращанню планово-економічної роботи виробників сільськогосподарської продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення ефективності виробничо-економічної та збутової діяльності сільськогосподарських підприємств досягається за рахунок оптимізації його виробничо-галузевої структури. За допомогою вірно розподілених завдань між складовими моделі стає можливим більш раціонально використовувати наявний ресурсний потенціал. Застосування перспективного планування на рівні сільськогосподарського підприємства визначає цілі розвитку виробництва, якими повинен керуватися виробничий підрозділ. Дотримання такого напрямку діяльності дозволяє підвищити економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції повністю відшкодує витрати на виробництво.

Бігдан М.Г. та Карлик Ю.Ю. зазначають, що перспективною виробничою структурою сільськогосподарського підприємства є структура, в якій кількісні співвідношення між окремими галузями здатні забезпечити виконання планових завдань з продажу продукції, дозволять найбільш повно і ефективно використовувати наявні й додатково використовувані виробничі ресурси, отримати найвищий економічний ефект та підвищити рентабельність підприємства [1, с. 90].

Головним завданням виробничої програми сільськогосподарських підприємств має бути максимальне задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції, яку виробляють агро-виробники за умови найкращого використання ресурсів та отриманні максимального прибутку.

Дьяченко Н.К. та Гусак В.В. зауважують на тому, що в процесі розробки виробничої програми агропідприємства на всіх рівнях потрібно дотримуватися таких умов:

- 1) точне визначення потреби в продукції, що виробляється, та, на підставі даних щодо попиту на неї, обґрунтування обсягу виробництва;
- 2) узгодження натуральних та вартісних показників обсягів виробництва й реалізації продукції;
- 3) обґрунтування плану виробництва продукції наявністю ресурсної бази та розрахунковими оптимальними значеннями показників виробничо економічної діяльності агропідприємства [3, с. 63].

Таким чином, виробнича програма повинна розроблятися з урахуванням наявного ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства, її метою має бути одержання найкращих оптимальних результатів. При формуванні виробничої програми аграрних підприємств аналізують наступні чинники:

- 1) попит та пропозиція на продукцію;
- 2) виробнича потужність підприємства;
- 3) номенклатура та асортимент продукції;
- 4) трудомісткість виробництва продукції;
- 5) витрати на виробництво продукції;
- 6) ринкові ціни [2].

Процес формування виробничої програми агропідприємства може ґрунтуватися на оптимізації виробничої структури, на підставі чого можна вирішувати певні економіко-математичні завдання як на рівні підприємства і його підрозділів (оптимізація основних показників плану організаційно-господарського устрою, виробничої програми господарства, внутрішньогосподарського розміщення виробництва), так і на регіональному рівні (оптимальна спе-

ціалізація і розміщення виробництва по території в районі, області, країні).

На думку Сичкова О.А., модель дозволяє вирішувати ряд питань, пов'язаних з бізнес-процесами діяльності підприємств не тільки щодо оптимізації витратного механізму, а також складів, машино-тракторного парку, використання мінеральних добрив, засобів захисту рослин, пестицидів тощо [5].

На підставі проведених досліджень С.А. Нужна та Н.М. Самарець встановлено, що застосування результатів оптимізації структури виробництва дає змогу найефективніше використати виробничий потенціал підприємства. У моделі передбачені елементи, які дають можливість враховувати урожайність культур, ціну, собівартість, ресурсний потенціал, продуктивність тварин та інше. Така модель може вживатись для проведення аналізу діяльності будь-якого сільськогосподарського підприємства, за різні періоди часу, а також виявити особливості не тільки підприємства загалом, але й окремих його підрозділів, а крім того, дає можливість ухвалювати управлінські рішення на різних етапах функціонування та розвитку підприємства. Як результат, підтверджено, що застосування економіко-математичних методів є дуже ефективним при оцінці не тільки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, а також оптимізації обсягів реалізації продукції, кормів, сировини на інше [4, с. 232].

Отже результати досліджень вчених дають підстави для використання моделей оптимізації галузі рослинництва фермерських господарств України, зокрема, досліджуваного селянського (фермерського) господарства "Лад" Межівського району Дніпропетровської області.

З метою досягнення стратегічних та операційних цілей щодо власного розвитку при формуванні виробничої програми досліджуване аграрне підприємство має орієнтуватися на ринкові вимоги, споживчі потреби, вміти своєчасно визначати можливості та загрози з боку макрооточення, а також систематично аналізувати складові внутрішнього середовища. В зв'язку з цим ефективно налагодження розробки та реалізації планування комплексу бізнес-процесів в агропідприємствах тільки тоді дасть імпульс для їх позитивного економічного зростання в довгостроковій перспективі, коли ґрунтуватиметься на оптимальному використанні економіко-математичних методів та стратегічних інструментів виробничого менеджменту.

Оскільки роль наведених методів під час планування основних параметрів виробничо-

господарської діяльності підприємства, а особливо при формуванні виробничої програми постійно зростає, актуальною, на наш погляд, є діагностика особливостей виробничої та маркетингової діяльності аграрного підприємства. З цією метою нами проведено стратегічний аналіз виробничо-господарської діяльності досліджуваного фермерського господарства, основним завданням якого є вивчення особливостей формування виробничої програми, а також розроблено економіко-математичну модель оптимізації посівних площ.

На підставі проведених досліджень та результатів аналізу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища пропонуємо наступний алгоритм щодо вдосконалення напрямів діяльності досліджуваного аграрного підприємства:

1. Оцінка економічної ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства (прибуток, витрати, окупність витрат тощо).

2. Оцінка стратегічного положення агропідприємства на ринку та його привабливість (використання портфельних методів аналізу).

3. Співставлення структури земельних угідь (співвідношення ріллі, сінокосів, пасовищ з товарним портфелем сільськогосподарських культур та попитом на продукцію).

4. Зіставлення переліку всіх господарських напрямків та визначення їх взаємозв'язку: чи є вони конкуруючими, супутніми чи доповнюючими.

5. Розрахунок декількох альтернативних варіантів, співставлення переваг та недоліків, вибір найбільш кращого з них.

6. Розрахунок потреби в основних ресурсах (земельні, трудові, матеріальні).

З метою формування найефективнішої стратегії розвитку необхідно звернути увагу на переорієнтацію методів управління агропідприємством, враховуючи внутрішні чинники, а також чинники зовнішнього ринкового середовища (наявні та перспективні сільськогосподарські культури, наявні та інноваційні технології тощо). На практиці процес оптимізації виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства передбачає вивчення ємності товарного ринку та визначення реальних можливостей продажу виробленої сільськогосподарської продукції споживачам за вигідними цінами.

Агровиробникам, при виборі ефективного напрямку господарювання, потрібно враховувати всі наявні в них можливості та особливості — сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, економічну кон'юнктуру, наявність матеріально-технічної бази та кваліфікованих працівників, ви-

гідне місцезорозташування агропідприємства тощо.

Разом з цим, найскладнішим залишається прогнозування результатів у кожному з напрямів розвитку сільськогосподарського підприємства. Частіше за все найкращий результат отримується шляхом поєднання методів математичної статистики та інструментів стратегічного аналізу. На нашу думку, такі розрахунки можуть бути використані з метою виявлення слабких місць у господарському механізмі функціонування агропідприємства і згодом стануть надійною кількісною основою для проведення планових розрахунків. Слід зауважити на доцільності застосування методів оптимізаційного моделювання в діяльності сільськогосподарських підприємств, що обумовлено такими причинами:

1. У сільському господарстві вирощування різних сільськогосподарських культур відбувається за наявності практично однакових ресурсів, кожний варіант розвитку виробництва характеризується засобом використання ресурсів, якому відповідають технології вирощування певних сільськогосподарських культур, кількість та рівень витрат. При цьому відбувається диференціація за ознаками якості та обсягу сільськогосподарської продукції; фондоемності та трудомісткості; різного поєднання ресурсів; технологій та типу виробничого процесу тощо.

2. Наявність обмежень щодо інтенсивності застосування певного виробничого напрямку, бо ресурси в кожному конкретному періоді обмежені і потрібно враховувати економічні умови щодо їх збільшення.

3. Необхідність визначення показника ефективності для варіантів розвитку, що порівнюються, та кількісно виразити його, або визначити критерій оптимальності. Отже, такі математичні методи дозволяють серед всіх можливих варіантів використання ресурсів знайти той, який з позиції обраного критерію є найкращим.

Принцип порівняння переваг дає можливість агропідприємству визначити спеціалізацію на найбільш вигідних сільськогосподарських культурах. Водночас спеціалізація дозволяє керівникам агропідприємств концентрувати свої управлінські навички на вирощуванні тих культур, які мають максимальні переваги. Крім того, це дає можливість збільшувати обсяги виробництва з метою досягнення економічних показників, з урахуванням максимально можливого прибутку з одиниці продукції. За рахунок наведених переваг ефектив-

Таблиця 1. Вихідні дані до оптимізації виробничої програми

Культура	Середня урожайність, ц/га	Ціна продукції у 2018 р., грн/ц	Обсяги реалізації у 2018 р., ц	Дохід з одиниці площі посіву, грн/га
Пшениця озима	30,8	560,4	6979,6	17245,3
Кукурудза на зерно	41,3	455,9	1510,9	18835,3
Ячмінь ярий	23,7	520,4	1766,2	12331,4
Соняшник	20,1	850,5	7680	16242,8
Ріпак озимий	22,9	975,1	967,3	22315,7

нішим стає процес задіявання ресурсної бази сільськогосподарського підприємства.

З метою забезпечення зростання показників ефективності виробничо-економічної діяльності досліджуваного агропідприємства визначимо раціональне поєднання всіх сільськогосподарських культур, що є в галузі рослинництва на підставі використання економіко-математичних методів за допомогою ЕОМ. Що дозволить провести оптимізацію структури посівів для досягнення максимуму доходу та підвищити економічну ефективність виробничо-економічної діяльності досліджуваного господарства.

Важливою умовою правильної побудови економіко-математичної моделі є обґрунтування критерію оптимальності рішення. Критерієм оптимальності в розробленій економіко-математичній задачі є максимізація доходу, що дозволить об'єднати дві методики дослідження в одну, оскільки вихідні умови для моделі були сформовані на основі концепції максимізації; а також, враховуючи цільову спрямованість досліджень щодо удосконалення функції пла-

нування у виробничому менеджменті досліджуваного агропідприємства.

Цільова функція має вигляд:

$$\sum_{j=1}^n c_j x_j \longrightarrow \max \quad (1),$$

де c_j ціна реалізації 1 ц j -го виду продукції, тоді загальний дохід мож-

на виразити формулою: $\sum_{j=1}^n c_j x_j$.

Для його проведення встановимо обмежувальні вимоги:

— площа під посіви не повинна перевищувати 1001 га;

— площа під посіви кукурудзи на зерно має бути в межах 150 га;

— площа під посіви соняшнику — 390 га;

— площа під посіви ріпаку озимого — 110 га.

Крім того, підприємство має виробити обсяги продукції, що є не меншими за обсяги реалізації року, попереднього до року досліджень. Розрахунок проведемо в цінах 2018 року та за середньою врожайністю 2016-2018 років. Вихідні дані для проведення оптимізації посівних площ наведені в таблиці 1.

За допомогою надбудови Microsoft Excel "Поиск решения" отримали результати, які наведені на рисунку 1, де:

— x_1 — посівна площа пшениці озимої;

— x_2 — посівна площа кукурудзи на зерно;

— x_3 — посівна площа ячменю ярого;

— x_4 — посівна площа соняшнику;

— x_5 — посівна площа ріпаку озимого.

	Посівні площі							
	x1	x2	x3	x4	x5			
Значення	284,4	150,0	74,5	382,1	110,0			
	Обмеження							
Назва	Коефіцієнти					Ліва частина	Знак	Права частина
За зборами пшениці	30,8	0	0	0	0	8759,1	≥	6979,6
За зборами кукурудзи	0	41,3	0	0	0	6195,0	≥	1501,9
За зборами ячменю	0	0	23,7	0	0	1766,2	≥	1766,2
За зборами соняшнику	0	0	0	20,1	0	7680,0	≥	7680
За зборами ріпаку	0	0	0	0	22,9	2519,0	≥	967,3
Межа посівної площі кукурудзи	0	1	0	0	0	150,0	≤	150
Межа посівної площі соняшнику	0	0	0	1	0	382,1	≤	390
Межа посівної площі ріпаку	0	0	0	0	1	110,0	≤	110
За площею посівів	1	1	1	1	1	1001,0	≤	1001
	Критерій оптимальності							
Назва	Коефіцієнти					Розрахункове значення		
Загальний дохід	17245.3	18835.3	12331.4	16242.8	22315.7	17309544.9	→	max

Рис. 1. Результати економіко-математичного моделювання посівної площі досліджуваного агропідприємства

Таблиця 2. Зміни у структурі посівної площі агропідприємства

Культура	2018		Розрахункове значення		Відхилення (+ або -), в.п.
	посівна площа, га	%	посівна площа, га	%	
Пшениця озима	330	32,97	284,4	28,41	-4,56
Кукурудза на зерно	60	5,99	150,0	14,99	9,00
Ячмінь ярий	75	7,49	74,5	7,44	-0,05
Соняшник	439	43,86	382,1	38,17	-5,69
Ріпак озимий	97	9,69	110,0	10,99	1,30
Разом	1001	100,00	1001	100,00	0

Обмеження щодо обсягів зборів мають вигляд:

$$30,8x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 0x_4 + 0x_5 \geq 6979,6;$$

$$0x_1 + 41,3x_2 + 0x_3 + 0x_4 + 0x_5 \geq 1501,9;$$

$$0x_1 + 0x_2 + 23,7x_3 + 0x_4 + 0x_5 \geq 1766,2;$$

$$0x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 20,1x_4 + 0x_5 \geq 7680;$$

$$0x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 0x_4 + 22,9x_5 \geq 967,3.$$

Обмеження за земельними ресурсами опишемо так:

$$0x_1 + 1x_2 + 0x_3 + 0x_4 + 0x_5 \leq 150;$$

$$0x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 1x_4 + 0x_5 \leq 390;$$

$$0x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 0x_4 + 1x_5 \leq 110;$$

$$1x_1 + 1x_2 + 1x_3 + 1x_4 + 1x_5 \leq 1001.$$

Критерій оптимальності, що визначає загальний дохід від реалізації урожаю, підлягає максимізації:

$$17245,3x_1 + 18835,3x_2 + 12331,4x_3 + 16242,8x_4 + 22315,7x_5 \rightarrow \max.$$

Порівняємо зміни у розрахованій структурі посівної площі відносно 2018 року в таблиці 2.

На підставі проведеного економіко-математичного моделювання визначено, що для зростання дохідності виробничо-економічної діяльності агропідприємства до 17309,5 тис. грн, тобто на 4264,1 тис. грн більше ніж у 2018 році, необхідно провести зміни у структурі посівних площ. А саме, слід збільшити площу посіву під кукурудзу на зерно та ріпак озимий відповідно на 90 і 13 га або 9,0 і 1,3 в.п. Посіви озимої пшениці і соняшнику необхідно зменшити відповідно на 45,6 і 56,9 га або 4,56 і 5,69 в.п. Посівна площа ячменю ярого при цьому майже не зазнає змін.

Отже, з метою підвищення доходу від реалізації рослинницької продукції агропідприємству необхідно провести раціоналізацію посівних площ, згідно з якою посіви кукурудзи на зерно і ріпаку озимого підлягають збільшенню за рахунок зменшення площі під озимою пшеницею та соняшником. За умови ухвалення управлінського рішення щодо вилучення з товарного портфелю ярого ячменю та враховуючи сучасні тенденції розвитку нішевого рослинництва на аграрних ринках й активний розвиток галузі рослинництва в досліджуваному підпри-

ємстві можливо запропонувати відкрити новий напрям — вирощування зернобобових культур, зокрема сої.

За результатами обґрунтування виробничої програми на підставі оптимізації виробничої структури передбачається збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва і зростання виручки від реалізації продукції. Запропоновано системний підхід щодо планування обсягів площ перспективних сільсько-

господарських культур, зокрема, сої. В результаті впровадження запропонованих заходів буде досягнуте оптимальне співвідношення посівних площ, що дозволить збільшити обсяги виробництва.

Підставою для подальших досліджень може стати планування з урахуванням витрат на вирощування продукції щодо підвищення ефективності виробничого менеджменту досліджуваного агропідприємства. Як метод дослідження можливих варіантів тактики господарської діяльності щодо забезпечення оптимізації виробничої програми підприємства доречно використовувати метод економіко-математичного моделювання, оскільки: по-перше, повністю реалізується принцип системного підходу; по-друге, вирішується проблема реалізації багатоваріантної постановки задачі; по-третє, існує можливість оперативного коригування досліджуваних параметрів відповідно до зміни внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на агропідприємство.

Побудова економіко-математичної моделі оптимізації структури виробництва дозволить визначити сукупність основних умов реалізації економічного процесу в різних її складових: обмеження по продукції та ресурсах, способи виробництва, варіанти використання ресурсів з точки зору витрат і ефективності.

Потрібно звернути увагу на той факт, що раціональність спеціалізації окремих галузей рослинництва визначається врожайністю сільськогосподарських культур та розмірами витрат на одиницю посівної площі. Тому критерієм оптимальності концентрації галузей рослинництва слугує її відповідність найбільшій ефективності виробництва рослинницької продукції. В рослинництві оптимізація забезпечує раціональне використання ресурсів та підвищує ефективність виробництва продукції землеробства за рахунок моделювання процесу застосування інтенсивних технологій, які пов'язані зі зростанням витрат на вирощування культур, передусім на добрива, засоби захисту рослин, на насіння більш високих кон-

дицій, на збір врожаю та переробку продукції тощо. Але в цьому випадку спостерігається зростання показнику собівартості на одиницю сільськогосподарської продукції. Тому одним з ключових питань визначення спеціалізації агропідприємства є розробка та застосування критерію оптимальності, який ґрунтується на порівнянні продуктивності сільськогосподарських земель з рівнем виробничих витрат. Водночас потрібно враховувати зовнішні умови, внутрішньогосподарські зв'язки, виявляти залежності й пропорції за допомогою використання економіко-математичних моделей, процес розв'язку яких має передбачати ітеративні розрахунки та корегування рішень.

Підвищення ефективності виробництва досягають через дотримання принципу пропорційного розвитку сільськогосподарських культур, що дає змогу провести певну балансову ув'язку всередині підприємства між його ресурсами та запланованими обсягами виробництва продукції та вирощування окремих сільськогосподарських культур.

Отже, реалізація оптимального варіанту рішення, отриманого за результатами розв'язку оптимізаційної моделі, має призвести до суттєвого збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та зростання прибутку, а також дозволить забезпечити всебічний облік зовнішніх та внутрішніх чинників сільськогосподарського виробництва, порівняти майбутні витрати та оцінити результати виробничої діяльності агропідприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за рахунок оптимізації виробничої структури сільськогосподарські виробники мають можливість швидко відреагувати на зміну попиту на продукцію на ринку та ухвалювати науково-обґрунтовані управлінські рішення щодо планування обсягів виробництва. Оптимізація виробничих програм дає можливість більш раціонально використовувати ресурси аграрним підприємствам, відповідно, отримувати максимальний прибуток, що є пріоритетним завданням для будь-якого підприємства. В результаті застосування економіко-математичного моделювання щодо оптимального формування виробничої структури досягається ефективне функціонування виробничого менеджменту сільськогосподарського підприємства.

Подальші дослідження полягатимуть у вивченні підходів до управління виробничим потенціалом аграрних підприємств на підставі системного підходу.

Література:

1. Бігдан М.Г. Перспективи оптимізації виробничої структури підприємства для підвищення рівня рентабельності / М.Г. Бігдан, Ю.Ю. Карлик // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. — 2014. — Вип. 6 (89). Ч. 2. — С. 90—94.
2. Гукалюк А.Ф. Моделювання процесу розробки оптимальної виробничої програми // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 9. — С. 78—85.
3. Дьяченко Н.К. Особливості оптимізації виробничої програми аграрного підприємства / Н.К. Дьяченко, В.В. Гусак // Агросвіт. — 2018. — № 6. — С. 62—66.
4. Нужна С. А., Самарець Н. М. Оптимізація використання виробничих ресурсів підприємствами аграрного сектору. / С.А. Нужна, Н.М. Самарець // Економічний аналіз. Тернопіль. — 2018. — Том 28. — № 4. — С. 225—234.
5. Сичков О.Л. Виробничі програми як спосіб досягнення стабільної діяльності виробничих підприємств в Україні [Електронний ресурс] / О.Л. Сичков, Ю.В. Тюленева // Збірник наукових праць молодих вчених "Актуальні проблеми економіки та управління" КПІ імені І.П. Сікорського. — Вип. 9. — 2015. — Режим доступу: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/41655>

References:

1. Bihdan, M.H. (2014), "Prospects for optimizing the production structure of the enterprise to increase profitability", Visnyk KrNU imeni Mykhajla Ostrohrads'koho, vol. 6 (89), pp. 90—94.
2. Hukaliuk, A.F. (2006), "Modeling the process of developing an optimal production program", Aktual'ni problemy ekonomiky, no. 9, pp. 78—85.
3. D'iachenko, N.K. and Husak, V.V. (2018), "Features of optimization of the production program of the agrarian enterprise", Ahrosvit, no. 6, pp. 62—66.
4. Nuzhna, S. A. and Samarets', N. M. (2018), "Optimization of use of productive resources by enterprises of the agrarian sector", Ekonomichnyj analiz, Ternopil', vol. 28, no. 4, pp. 225—234.
5. Sychkov, O.L. (2015), "Production programs as a way to achieve a stable activity of manufacturing enterprises in Ukraine", Zbirnyk naukovykh pratsi molodykh vchenykh "Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia" KPI imeni I.P. Sikors'koho, [Online], vol. 9, available at: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/41655> (Accessed 26 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 27.05.2019 р.

УДК 339.187: 608.1

М. Т. Аббасзаде,
 д. ф. э., докторант, Институт Экономики НАНА
 ORCID ID: 0000-0002-8555-6440

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.59

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В СТИМУЛИРОВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

М. Abbaszade,
 Ph.D. in economics, doctorant of Institute of Economics of ANAS

THE ROLE OF GOVERNMENT IN STIMULATING OF ECONOMIC GROWTH

В статье исследованы вопросы, связанные с ролью государства в стимулировании экономического роста. Международный опыт показывает, что обеспечение экономического роста в развитых государствах считается одной из актуальных задач. Меры по государственному регулированию экономики служат созданию благоприятных условий для ускорения экономического роста и этот процесс тесно связан с многочисленными факторами. В статье также затронуты международные модели в области государственного регулирования национальной экономики, рассмотрены их основные особенности. Кроме того, в статье также рассматриваются вопросы влияния экономического роста на социально-экономическое развитие страны.

В последнее время проводятся исследования, связанные с измерением и масштабом государственного влияния на экономику, осуществляются способы сравнительной его оценки между разными странами.

Известно, что экономическая динамика носит изменчивый характер и это естественно. Развитие рыночных отношений, устойчивый экономический рост, уровень человеческого капитала основаны на современном и качественном уровне производительных сил. В соответствии с этим, меры государственного регулирования должны способствовать качественному экономическому росту, устойчивому социально-экономическому развитию и повышению уровня жизни населения. Особенности экономического роста в соответствии с этими условиями, должны определяться соответственно стоимостным и натуральным показателями. Должны быть устранены случаи отрицательного влияния на эффективное государственное регулирование, тенденции экономического роста должны быть основаны на экономической эффективности.

В социально-экономическом отношении наша страна обладает большими потенциальными возможностями. Эффективное государственное регулирование этих возможностей в соответствии с возникающими ситуациями и обеспечение оптимальной макроэкономической среды будет способствовать устойчивому развитию и ускорению экономического роста. В статье выдвинуты предложения и рекомендации по решению изученных вопросов, показаны пути государственной поддержки стимулирования экономического роста.

The article examines issues related to the role of state in stimulating economic growth. International experience shows that ensuring economic growth in developed countries are considered one of the urgent tasks. Measures to regulate the economy by the state create favorable conditions for accelerating economic growth, and this process is closely linked to many factors. The article also presented international models in the field of state regulation of the national economy, their main features are considered. In addition, the article also discusses the impact of economic growth on the socio-economic development of the country.

As it was noted, recently conducted research related to the measurement and scale of state influence on the economy, carried out methods of its comparative assessment between different countries.

It is known that economic dynamics is changeable and it is natural. The development of market relations and sustainable economic growth, the level of human capital are based on the modern and qualitative level of productive forces. In accordance with this, the measures of state regulation should contribute to the qualitative economic growth, sustainable socio-economic development and improvement of the living standards of the population. We believe that the characteristics of economic growth in accordance with these conditions should be determined by the cost and natural indicators. Cases of negative impact on effective state regulation should be eliminated, and economic growth trends should be based on economic efficiency.

In general, the task of state regulation of the economy in market conditions is a very complex, relatively new and little studied problem. The main objective of public administration of the economy is to create normal conditions for the market mechanism in achieving a high level of production and economic activity and its stable development.

In socio-economic relation, our country has great potential. Effective government regulation of these opportunities in accordance with emerging situations and ensuring an optimal macroeconomic environment will contribute to sustainable development and accelerate economic growth. The article presents proposals and recommendations for solving the different problems, shows the ways of state support to stimulate economic growth as well.

У статті досліджено питання, пов'язані з роллю держави в стимулюванні економічного зростання. Міжнародний досвід показує, що забезпечення економічного зростання в розвинених державах вважається одним з актуальних завдань. Заходи з державного регулювання економіки слугують створенню сприятливих умов для прискорення економічного зростання і цей процес тісно пов'язаний з численними факторами. У статті також порушені міжнародні моделі в галузі державного регулювання національної економіки, розглянуто їх основні особливості. Крім того, у статті також розглядаються питання впливу економічного росту на соціально-економічний розвиток країни.

Як було зазначено, останнім часом проводяться дослідження, пов'язані з виміром і масштабом державного впливу на економіку, які здійснюються способами порівняльної його оцінки між різними країнами.

Відомо, що економічна динаміка має мінливий характер і це природно. Розвиток ринкових відносин, стійке економічне зростання, рівень людського капіталу засновані на сучасному та якісному рівні продуктивних сил. Відповідно до цього, заходи державного регулювання мають сприяти якісному економічному зростанню, сталому соціально-економічному розвитку та підвищенню рівня життя населення. Ми вважаємо, що особливості економічного зростання відповідно до цих умов, повинні визначатися відповідно вартісним і натуральним показниками. Повинні бути усунені випадки негативного впливу на ефективне державне регулювання, тенденції економічного зростання повинні бути засновані на економічній ефективності.

Загалом завдання державного регулювання економіки в умовах ринкових відносин являє дуже складну, відносно нову і мало вивчену проблему. Основна мета державного управління економіки полягає в створенні нормальних умов для ринкового механізму в досягненні високого рівня виробничо-економічної діяльності і стабільного її розвитку.

У соціально-економічному відношенні у нашої країни є великі потенційні можливості. Ефективне державне регулювання цих можливостей відповідно до виникаючих ситуацій і забезпечення оптимального макроекономічного середовища сприятиме сталому розвитку і прискоренню економічного зростання. У статті висунуті пропозиції та рекомендації щодо вирішення вивчених питань, показано шляхи державної підтримки стимулювання економічного зростання.

Ключевые слова: регулировать, национальная экономика, макроэкономика, государственная политика, интеграция, инвестиции.

Key words: regulate, national economy, macro-economy, state policy, integration, investment.

Ключові слова: регулювати, національна економіка, макроекономіка, державна політика, інтеграція, інвестиції.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Государственное регулирование экономики состоит из совокупности методов и мер влияния на деятельность многочисленных хозяйственных субъектов для достижения поставленных целей с учетом их интересов. Наблюдения показывают, что в условиях рыночной экономики методологической основой государственного регулирования экономики является макроэкономика. Методы и способы, применяемые государством в процессе регулирования многочисленны и различны. Каждый из них отличается специфическим содержанием, управленческими функциями (менеджмент), характером управления и организационной структурой. При этом используются также экономико-правовые методы, административно-организационные, социально-психологические, культурно-нравственные и др. Основную роль в обеспечении правильного и целевого процесса государственного экономического процесса играют такие важные экономические категории, как прибыль, цена, заработная плата, процент, налог, кредит, рента и др. [1].

Следует отметить, в современном мире при государственном регулировании экономики отдается предпочтение следующим основным моделям:

Американская модель. Согласно этой модели, регулирование экономики страны происходит за счет ее либерализации. Естественно, что при этом меры по экономическому регулированию, в основном, направлены на устойчивый рост рыночных отношений, основанных на спросе и предложении. Государство, принимая необходимые шаги по разработке нормативно-правовых актов и формированию здоровой бизнес среды, создает благоприятные условия для бизнеса и реализует в соответствии с этим меры по регулированию.

Немецкая модель. Наряду с использованием механизма (принципов конкуренции) управления рынком в процессе управления экономикой страны, осуществляются меры по эффективной социальной защите граждан.

Японская модель. Основной целью является проведение централизованных мер регулирования в процессе социально-экономического развития

страны. Несмотря на специфические особенности этой модели, основное содержание этой модели заключается в правильной консолидации человеческих способностей на выполнение поставленных целей на основе глубокой преданности государству, рыночного механизма и методов государственного и корпоративного управления.

Шведская модель предусматривает более активное государственное регулирование в управлении социально-экономического развития страны. При этом меры государственного регулирования экономики осуществляются с аспекта распределения и перераспределения доходов населения, повышения уровня жизни населения и других аналогичных целенаправленных мер в соответствии со стратегическими дорожными картами.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Доктор экономических наук М.А. Ахмедов и доктор философии по экономике А.Д. Гусейн считают, что цель государственного регулирования в процессе проведения экономической политики по воздействию на рыночный механизм состоит в усилении тенденций экономического развития и роста, обеспечении сохранения стабильности цен и национальной валюты для защиты рынка от негативных воздействий, обеспечении сбалансированных тенденций во внешнеэкономических связях. Отмеченное охватывает государственные структуры и неправительственные организации [1].

Исследования показывают, что в странах, развивающихся на основе рыночных отношений, государственное регулирование осуществляется в двух методологических направлениях [4]:

— теория государственного регулирования хозяйственного механизма (Кейнская школа рыночной экономики);

— теория невмешательства государства в хозяйственную жизнь общества.

В целом, каждое государство, в целях вывода страны из кризиса и сохранения экономической системы, вынуждено применять механизмы комплексного регулирования. Именно, исходя из этого в Кейнской теории были разработаны концептуальные основы вмешательства государства в экономическую жизнь общества в условиях рыночной экономики. Д.М. Кейнс, создав концепцию экономической системы, провозгласил настоящую революцию в экономической науке того периода.

Таким образом, Кейнсовская модель регулирования экономики основывается на един-

стве государственного регулирования и рыночного механизма в управлении спросом. Согласно этой теории, цель вмешательства государства в экономику состоит в доведении до минимума случаев кризисных влияний, обеспечении максимального уровня занятости населения и экономического роста.

Кейнская модель государственного регулирования в экономической литературе оценивается в следующих аспектах:

— достижение перераспределения государственной доли в экономике;

— создание государственного сектора предпринимательства посредством образования предприятий государственной и смешанной имущественной формы;

— стабилизация существующей экономической среды, смягчение периодических колебаний, широкое использование методов бюджетно-налогового и финансово-кредитного регулирования для ускоренного роста национального продукта и обеспечения высокого уровня занятости населения.

Важно отметить, что теоретическое наследие Д.М. Кейнса представлено как в работах последователей его школы, так и в многочисленных исследованиях по всесторонней и достаточно резкой критике идей Кейнса. Наряду с этим, надо отметить, что феномен Кейнса до сих пор полностью не изучен [5]. Это связано с тем, что значение любого теоретического открытия определяется уровнем достигнутых научных знаний. Если в 30-х годах прошлого века в период Великой депрессии позиции "кейнсцев" с аспекта макроэкономического эффекта воспринимались в основном как антипод неоклассических идей, научное обоснование макроэкономических методов регулирования, то сегодня, с точки зрения экономических процессов прошлого периода и накопленных теоретических знаний, эти высказывания уже не актуальны. Наряду с этим, несмотря на стремительное вхождение в науку и признание неомарксизмом, эта теория постепенно превращается в фактор, замедляющий создание теоретических идей, соответствующих требованиям современной, динамичной и интегрирующей экономики.

Однако, значение и сущность кейнсовского подхода заключается не в важности его положений и открытий, а в конструктивном освещении и определении особенностей качественно новой методологии.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Наблюдения показывают, что в различные отрезки времени измерители государственного

влияния или вмешательства в экономику были в разных ракурсах. Естественно, что в условиях рыночных отношений прошлого периода отношение к функциям государственного регулирования были неоднозначны. В целом, основная задача связана с определением измерения и масштаба государственного влияния на экономику или определением уровня правизны и левизны экономики. Так, в каждой стране и в каждом конкретном периоде вмешательство государства в экономику было неодинаковым. Экономические системы (модели) различных стран в значительной степени отличаются в зависимости от уровня государственного вмешательства в экономику. Часть этих отличий обусловлена вмешательством в политико-конкурентных формах. При этом они придают экономике определенные характерные особенности. Совокупность этих особенностей можно назвать левизной и правизной экономики. На сколько больше вмешательство государства в экономику по этим критериям (как в отдельности, так и в целом), на столько экономика более левая и наоборот, на сколько меньше, на столько более правая.

Соизмеримость правизны или левизны экономики обусловлена соизмеримостью форм вмешательства. Экономическая теория для этого пока предложила единый (интегральный) измеритель, но в последнее время были разработаны достаточно точные способы отдельной оценки уровня многих форм государственного вмешательства в экономику и постепенно в этой области наблюдаются более серьезные научные сдвиги.

В целом, задача государственного регулирования экономики в условиях рыночных отношений представляет очень сложную, относительно новую и мало изученную проблему. Основная цель государственного управления экономики состоит в создании нормальных условий для рыночного механизма в достижении высокого уровня производственно-экономической деятельности и стабильного ее развития. Меры по государственному регулированию экономики служат созданию благоприятных условий для ускорения экономического роста и этот процесс тесно связан с многочисленными факторами. Эффективная деятельность государства определяет стратегические направления развития страны и создает благоприятные условия для интеграции национальной экономики в систему международных экономических отношений.

Надо отметить, что при переходе на государственное регулирование экономического роста следует учесть два фактора [2].

Во-первых, методы влияния на экономический рост носят вспомогательный характер. Значение этих методов состоит в том, что у инвесторов должен быть достаточно существенный мотив для вложения средств, так как эти средства или личные, или же взяты в кредит. Поэтому, вкладывая эти средства, он подвергает себя риску. Материальная сторона инвестиций создает такое впечатление, что как — будто она остается за кадром. Точнее задача ставится так: для инвестиций прежде всего требуются деньги, а производители появятся сами. Иначе говоря, после организации производства найдутся и производители. Такая политическая линия хотя и выглядит однозначно, однако точно отражает реальную экономику.

Во-вторых, рыночная экономика как регулирующий механизм оказывает определенное влияние на экономический рост, так как последовательно контролируемые процессы сами по себе действуют в пользу экономического роста.

Следует отметить, что Азербайджан на основе многолетнего опыта развитых стран и изучения концепций, опирающихся на положительные результаты, избрал стратегический курс экономического развития, соответствующего национальным традициям хозяйствования. Это основной путь формирования социально направленных рыночных отношений, либерализации экономики, устранения монопольных тенденций в производственно-хозяйственной деятельности, развития свободной конкуренции, присоединения к международной экономической интеграции и других стратегических направлений.

Для реализации этой стратегической линии были определены соответствующие инструменты экономической политики, в том числе необходимые механизмы и средства, нормы и правила, новые направления экономической деятельности, основанные на тенденциях здоровой инициативы. Все сказанное дает основание утверждать, что для эффективной деятельности государства и большего ее усиления, важным условием является создание современной экономической системы, полностью отвечающей предусмотренным целям. Наряду с этим, системообразующая деятельность государства является также решающим фактором эффективности социально-экономической инфраструктуры [3].

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Таким образом, правильное эффективное государственное регулирование экономики,

рыночная экономика и рыночные отношения — это дополняющие и объединяющие друг друга процессы. Сегодняшняя реальность показывает, что свободная от какого-либо вмешательства, от каких-либо ограничений рыночная экономика бывает только в теориях и такая модель пока нигде не испытана. Считаем, что, хотя рыночной системе присущи специфические регулирующие механизмы и элементы, иногда она создает непредвиденные ситуации и различные серьезные проблемы. Поэтому, если они не будут продуманно и целесообразно регулироваться государством, то это может привести к нарушению социального равновесия и установленных правил, так как рынок не может сам по себе создавать и последовательно развивать устойчивую экономическую инфраструктурную систему.

Модель влияния государства на экономическую деятельность должна быть выбрана в соответствии с требованиями времени и экономического развития. Эта модель должна учитывать взаимосвязь принципов либерализма и материализма в управленческом механизме. В результате усилится роль государства в управлении экономикой Азербайджана. Особо надо отметить, что сбалансированность спроса и предложения должна устанавливаться государством, чтобы обеспечивалась сбалансированность рынка (товарного, трудового и рынка капитала) и цен. Сбалансированность будет способствовать устойчивости доходов населения и препятствовать росту инфляции. В Азербайджане правительство не регулирует сбалансированность спроса и предложения. Наличие высокого уровня монополизма в Азербайджане является уже общепризнанным фактом. Принятие в стране социально направленной модели экономического развития предусматривает усиление роли государственного регулирования.

Роль государства в управлении экономикой страны без вмешательства в экономические процессы, происходящие в обществе, обосновываются следующим: "...в обществе всегда бывают такие виды деятельности, которые нельзя оценивать только с аспекта прибыльности общества. Решение таких проблем, как оборона страны, защита окружающей среды, строительство автомагистралей, устранение последствий природных катаклизмов, развитие фундаментальных наук и образования и т.д. может быть реализовано только государством. Наряду с этим, экономике присуще циклическое развитие, одной из фаз которого являются кризисы. Государство, вмешиваясь в эконо-

мику, смягчает отрицательные последствия кризиса и ускоряет выход из него".

Рыночная экономика имеет многочисленные преимущества. Во-первых, рыночная экономика дает возможность свободного выбора деятельности как производителям, так и потребителям. Во-вторых, дает возможность потребителям свободного выбора в удовлетворении своих потребностей. Создает всесторонние условия потребителям для эффективного удовлетворения своих потребностей. В-третьих, стимулирует производителей к экономному и эффективному использованию ресурсов. В-четвертых, создает условия производителям для оперативного изменения производственных условий и направлений производства. В-пятых, стимулирует производителей создавать новые виды товаров, в том числе повышать качество товаров и услуг. В-шестых, создает благоприятные условия для ускоренного применения новых технологий. В-седьмых, создает благоприятные условия для оптимального использования в методах организации и управления производства новейших достижений научно-технического прогресса [6].

Естественно, что рыночная экономика имеет и определенные недостатки. Во-первых, в условиях рыночной экономики отдельные предприниматели зачастую не заинтересованы в развитии фундаментальных наук и системы образования. Фундаментальные науки и образование могут развиваться только в масштабах общества. Это требует государственной поддержки, контроля и регулирования. Во-вторых, рыночная экономика не дает гарантию права на труд, отдых и доход. В-третьих, оказывает отрицательное воздействие на охрану окружающей среды. В-четвертых, рыночная экономика не гарантирует полную занятость. В-пятых, не создает условия для сохранности невозобновимых ресурсов. В-шестых, не гарантирует стабильность цен. В-седьмых, не дает гарантию развития коллективного использования товаров и услуг. В-восьмых, отсутствует механизм устранения нарушения социальной справедливости в обществе. Поэтому государство вынуждено вмешиваться в эти процессы.

ВЫВОДЫ

Исследования показывают, что в условиях рыночной экономики, анализируя основные особенности экономического роста, особое внимание должно уделяться правильному определению элементов государственного регулирования. В этом отношении к объектам государственного регулирования, в основном,

относятся сферы производства и услуг, протекающие в обществе социально-экономические процессы и др. Процессы, необходимые для эффективного формирования экономики страны, составляют основные объекты государственного регулирования, к которым можно отнести следующие:

- различные имущественные формы и структуры;
- экономические циклы и сегменты процесса воспроизводства;
- процессы разгосударствления и приватизации;
- государственная структура экономики;
- накопление капитала и денежное обращение;
- ценовые и антиинфляционные процессы;
- нормальная конкурентная среда и антимонопольные меры;
- социальная сфера, трудовые отношения, механизм социальной защиты населения;
- внешнеэкономическая деятельность и др.

Анализ показывает, что цель государственного регулирования в процессе проведения экономической политики по воздействию на рыночный механизм состоит в усилении тенденций экономического развития и роста, обеспечении сохранения стабильности цен и национальной валюты для защиты рынка от негативных воздействий, обеспечении сбалансированных тенденций во внешнеэкономических связях. Отмеченное охватывает государственные структуры и неправительственные организации [4].

Механизмы влияния на государственные рыночные институты реализуются посредством финансовой (фискальной) и монетарной политики. Антиинфляционные меры в государственном регулировании рыночной экономики, в том числе политика в сферах конъюнктуры, рынка труда и социальных структур составляет основные направления экономической политики государства. По нашему мнению, при реализации экономической политики государства должны правильно и системно определяться ее основные цели и направления.

Таким образом, в условиях современных рыночных отношений существует ряд форм государственного регулирования экономики страны или же средства воздействия государственной политики на рыночный механизм, два из них — финансовая (фискальная) и монетарная политика отражены в выше представленной схеме. Наряду с этим, существуют такие формы государственного регулиро-

вания, как макроэкономическое, антимонопольное, инвестиционное, регулирование развития предпринимательства, особенно малого и среднего, регионального развития, аграрного развития, в том числе регулирование социального положения и деятельности населения и др. формы.

Литература:

1. Ахмедов М.А., Гусейн А.Д. Основы государственного регулирования экономики (методическое пособие). — Баку: Unec, 2011. — 120 с.
2. Шакаралиев А.Ш. Экономическая политика государства: торжество устойчивого и стабильного развития — Баку, Изд. Victory, 2011. — 542 с.
3. Гаджиев Ш.Г. Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического развития. — Киев: Экспресс-объява, 2000. — 503 с.
4. Колесов В.П., Кулаков М.В. Международная экономика. — М.: Инфра-М, 2009. — 345 с.
5. Мировая экономика (под редакцией Булатова А.С.). — Москва: Юрист, 2000. — 734 с.
6. Кузьмин Д.В. Национальная конкурентоспособность, глобальная нестабильность и макроэкономическое равновесие. — М.: Наука, 2015. — 222 с.

References:

1. Ahmedov, M.A. and Huseyn, A.D. (2011), Osnovi qosudarstvennoqo requilirovaniya ekonomiki [The base of state regulation of economy], UNEC, Baku, Azerbaijan.
2. Shakaraliyev, A.Sh. (2011), Ekonomiceskaya politika qosudarstva: torjestva ustoycivoqo i stabilnoqo razvitiya [Economic policy of state: triumph of sustainable and stable development], Victory, Baku, Azerbaijan.
3. Hacıyev, Sh.Q. (2000), Azerbaydjan na puti k mirovomu soobshestvu: strateqiya vneshne-ekonomicheskogo razvitiya [Azerbaijan on the way to world community: strategy of foreign economic development], Ekspress-obyava, Kiev, Ukraine.
4. Kolesov, V.P. and Kulakov, M.B. (2009), Mejdunarodnaya ekonomika [International economics], Infra, Moskva, Russia.
5. Bulatov, A.S. (2000), Mirovaya ekonomika [World economy], Yurist, Moscow, Russia.
6. Kuzmin D.V. (2015), Nasionalnaya konkurentosposobnost, qlobalnaya nestabilnost i makro-ekonomiceskie ravnovesii [National competitiveness, global unstability and macroeconomic balance], Nauka, Moskva, Russia.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2019 р.

УДК 332.3

Niu Lichen,
Postgraduate student, Sumy National Agrarian University, Sumy

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.65

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF LAND USE IN AGRICULTURE OF CHINA

Ню Лічен,
аспірант, Сумський національний аграрний університет, Суми
ORCID ID: 0000-0003-0481-846X

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ КИТАЮ

Under the current economic background, the effective use of land can ensure the stable and healthy development of individual enterprises and national economy. The primary task of China today is to complete land reform, standardize and adjust land relations, and make investment more standardized and transparent in the field of agricultural development. Supply and demand can not be carried out in accordance with market principles, there are significant differences in farmers' income, these factors are affected by the land system.

Effective and rational use of agricultural land in China can greatly alleviate the situation of large population and small land in our country, make rational use of land and promote technological transformation and industrial upgrading of modern agriculture. In this case, the establishment of appropriate market mechanism can better protect the interests of various organizations and farmers. Establishing the market mechanism of land resources allocation is of great significance to the rational use of land resources, the development of agriculture and the increase of farmers' income.

The purpose of this paper is to study the characteristics of agricultural land in China, to provide theoretical and practical basis for the smooth development of market mechanism in rural land in China, and to put forward the feasibility, necessity and reality of market mechanism. This will help to optimize the current situation of the agricultural sector and provide prospects and directions for future development. Nowadays, there are some problems in the current situation of agricultural land use in China, which need to be further improved. Only a few separate provinces use market mechanism in land use. In order to overcome the imbalance between supply and demand of agricultural land, market factors should be introduced into land circulation. However, the market often has some shortcomings, and the government should play an economic and political role. The government's macro-control must play an appropriate supporting role, but it should not be too cumbersome. It should establish a reliable social protection system for the rural population and farmers.

У сучасних умовах господарювання ефективне використання земель виступає запорукою стабільного функціонування як окремого підприємства, так економіки держави. Одним із пріоритетних завдань Китаю є завершення земельної реформи, а також забезпечення комфортних і прозорих правил земельних відносин для залучення інвестицій в аграрний сектор. Зміни попиту та пропозицій, значна диференціація доходів господарюючих суб'єктів, відмінності цінової політики здійснюють вагомий вплив на вартість окремої земельної ділянки.

Ефективне використання сільськогосподарських угідь в Китаї, осучаснення організаційно-правових форм землеволодіння та землекористування має сприяти технологічній трансформації аграрного виробництва. При цьому актуальності набуває розробка відповідного механізму забезпечення розподілу наявних земельних угідь в розрізі різних організаційно-правових форм господарюючих суб'єктів. Основою відповідного механізму можна визначити ринкові засади розподілу наявного земельного фонду. Запровадження такого процесу сприятиме розвитку сільськогосподарства та збільшенню доходів населення у сільській місцевості.

Метою написання наукової статті є дослідження особливостей сільськогосподарського землекористування в Китаї за умови імплементації окремих складових ринкового механізму, що сприятиме оптимізації значень індикаторів, які характеризують стан та подальші перспективи розвитку аграрного сектору країни.

Сучасне становище трансформації сільськогосподарського землекористування в Китаї потребує подальшого вдосконалення. Лише в окремих провінціях започатковано окремі маркетингові елементи обігу.

З метою подолання дисбалансу між попитом і пропозицією наявних земельних угідь, слід запровадити ринкові елементи регулювання цього виду ресурсів.

Враховуючи організаційно-політичні особливості функціонування економіки досліджуваної країни, слід зазначити, що сільськогосподарське землекористування не може спиратися виключно на ринок. Макроекономічне регулювання і контроль уряду повинні відігравати відповідну допоміжну роль, але вона не може бути занадто обтяжливою. Органи державної влади мають створити надійну систему соціального захисту сільського населення, дрібних землекористувачів та фермерів.

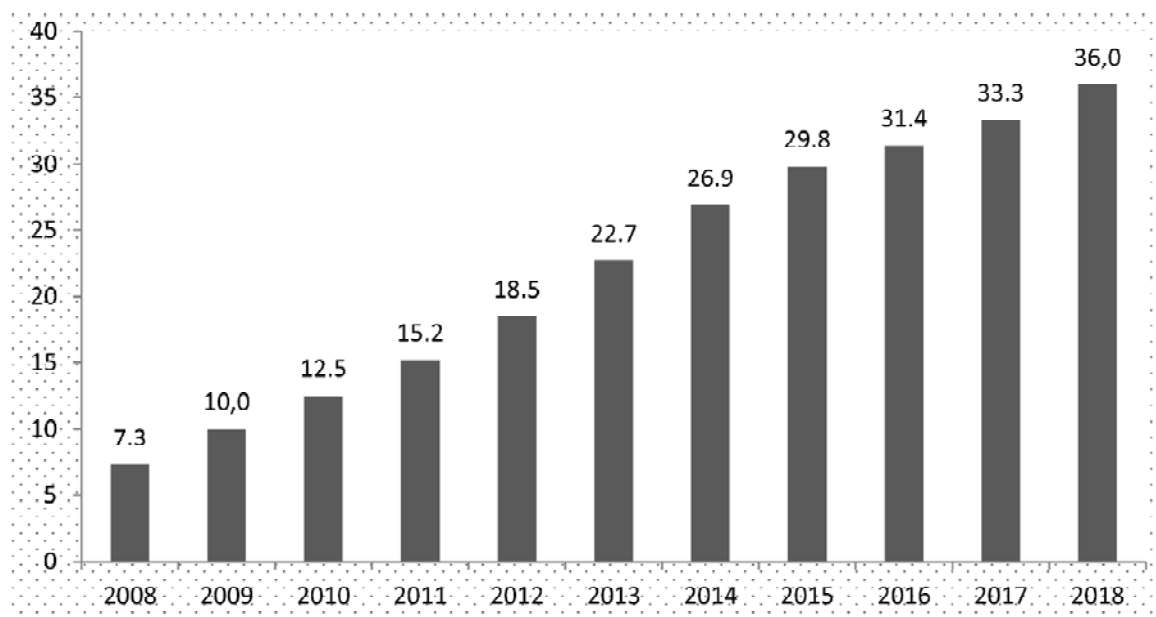
Key word: competitive mechanism, macro-control, market mechanism, land transfer, supply and demand.

Ключові слова: конкурентний механізм, макроконтроль, ринковий механізм, передача землі, попит та пропозиція.

PROBLEM STATEMENT IN GENERAL FORM

At present, after the land transfer in China, there are still many cultivated land unmanaged, which is caused by poor management and defrauding land transfer subsidies. Another factor affecting the formation of the land transfer market is the farmers' ideological understanding. Full-time farming can no longer guarantee the needs of

farmers. Now many farmers subcontract the land to relatives and friends. Even a small number of full-time farmers have rarely cultivated new technologies, but traditional farming methods. Very rare. It can be seen that the role of market-oriented operations in land circulation has not yet been fully realized [2]. There is no effective competition in the process of land transfer, and the

Fig. 1. China's land transfer area chart (unit: million hectares)

Data from: Ministry of Agriculture of China.

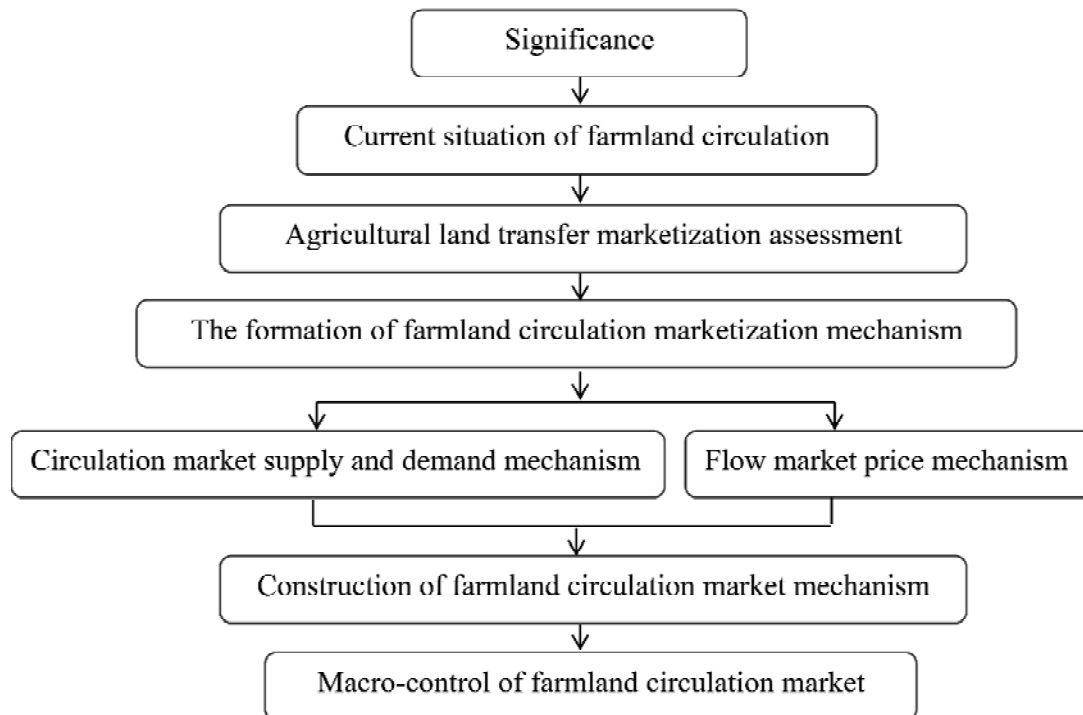

Fig. 2. Research ideas in this article

expected benefits of land transfer have not been realized. Starting from the actual situation in China, giving play to the basic role of market mechanism in land transfer is of great significance to China's land transfer.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

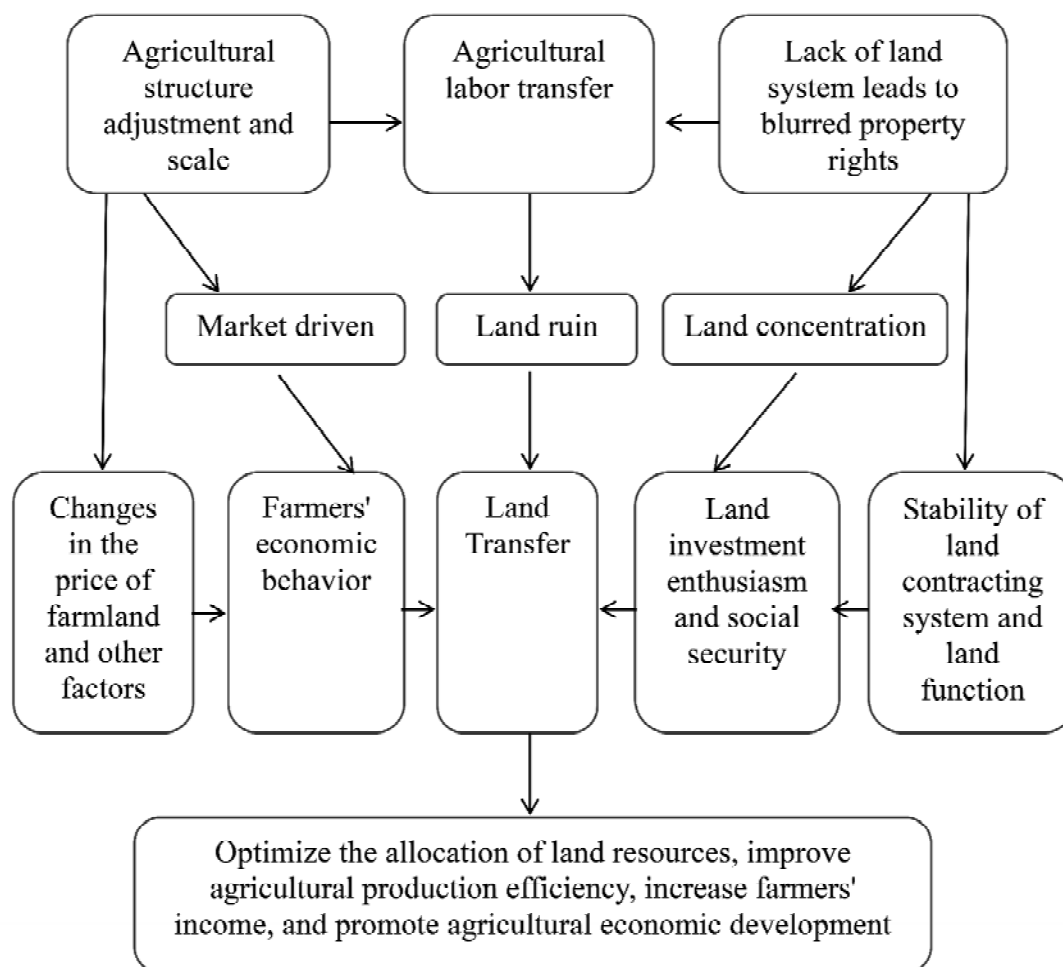
Chinese scholars have been conducting research on the transfer of agricultural land use rights. However, there are few studies on the market mechanism to control the transfer of agricultural land use rights. With the continuous innovation of the transfer of agricultural land use rights and the establishment of China's market economic system, the research on the market transfer of farmland use rights began to take off [1]. With the change of the land transfer mode, the transition from the period of helping farming and swapping has begun to lease and share various ways. This phenomenon has also begun to attract the attention of scholars. The land transfer between farmers has been paid, and the paid contracting of collective land has become the main content of the land market in recent years. The area of agricultural land transfer in China is on the rise (Fig. 1).

However, the impact of the market for agricultural land use rights on resource allocation is still inconclusive. Some scholars believe that the market mechanism is a way to effectively allocate land resources. Another group of scholars worry

that under the influence of market mechanisms, there may be a concentration of land resources, leading to an increase in the gap between the rich and the poor in rural areas.

Domestic scholars Liu Xiangying, Jia Zhengwen, Guo Dong, Chen Yinrong, Mei Yun, and others believe that: "If there is no complete market system for land transfer, rural land will encounter many obstacles in the process of circulation. Many places lack a unified land transfer market. The service system has led to the failure of many rural land transfer to be effectively managed. Therefore, it is necessary to strengthen the construction of the land transfer market".

Sun Yajuan and Qiu Xiaoming pointed out: "The marketization of rural land transfer is to revitalize land resources, stimulate land vitality, and rationally allocate rural surplus labor. Integrate agricultural resources, further exert the effectiveness of land, and complete the commercial operation of land use rights. Land management rights will be transferred to the market through paid mechanisms, and land resources will be turned into capital, which will maximize the value of land and improve land utilization. The land that has been transferred will be centralized and integrated into a third-party operation. The operator will transform the traditional agriculture, market-oriented, adjust the industrial development structure according to market demand, implement scientific management methods, and invest in modern technology. Enter Improve land input and

Fig. 3. The formation mechanism of rural land circulation

output efficiency, the development of large-scale operation, has important practical significance.

IDENTIFY PREVIOUSLY UNRESOLVED PART OF THE PROBLEM

In recent years, with the establishment and improvement of China's rural market economic system, there are more and more peasant land circulation phenomena, but the marketization direction is not obvious enough. Generally speaking, the land transfer is mostly between friends and relatives, and often does not charge any rent. Moreover, in the land transfer with market attributes, the scale of circulation is small, scattered, and the low efficiency of rural land resource allocation still exists. There are still many problems in the marketization of rural land circulation.

THE PURPOSES FORMATION OF THE ARTICLE

The purpose of this paper is to study the characteristics of agricultural land in China, to provide theoretical and practical basis for the

smooth development of market mechanism in rural land in China, and to put forward the feasibility, necessity and reality of market mechanism (Fig. 2).

PRESENTING THE MAIN MATERIAL

The market-oriented assessment of land transfer, China's rural land transfer marketization assessment is the use of market mechanisms to judge the current marketization of land transfer in China. Strive to build a system for the formation of rural land transfer in China (Fig. 3). In order to maximize the benefits of their own land, farmers have to transfer their own land contractual management rights, which is one of the internal driving forces for the realization of market-oriented circulation. Therefore, to judge the degree of marketization of circulation, we must first look at whether the circulation price is marketized, free circulation, and the deviation of the circulation price from the market price is not market-oriented circulation. Secondly, to trade, it is necessary to consider whether the situation meets the legal requirements [3]. For example, it

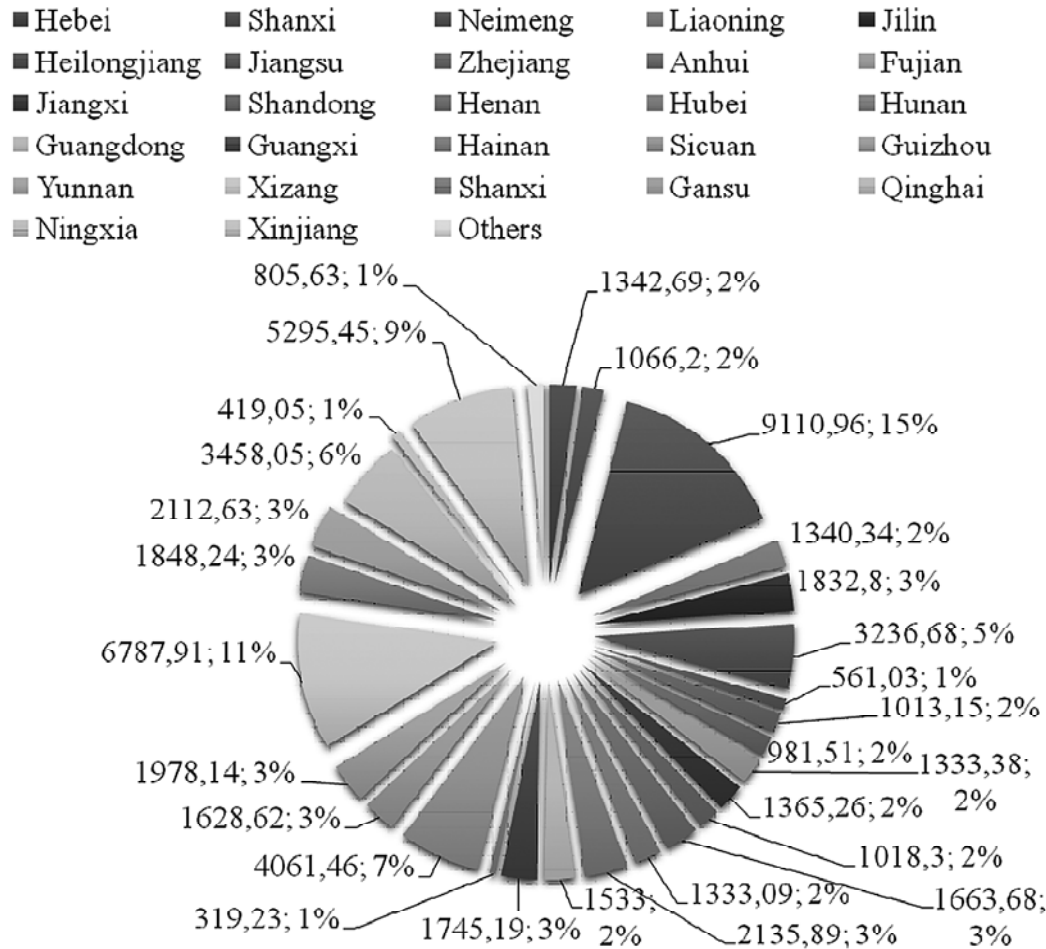

Fig. 4. Land area of various provinces in China (Unit: 10,000 hectares)

Data from: www. Baidu.com

is illegal to engage in real estate development by exploiting agriculture because he has changed the land use. Third, it depends on whether administrative power or monopolistic behavior interferes with the competition mechanism, so that competition cannot be carried out or the process of circulation does not compete at all. Finally, it depends on the increase in the efficiency of the land-based output after the land transfer.

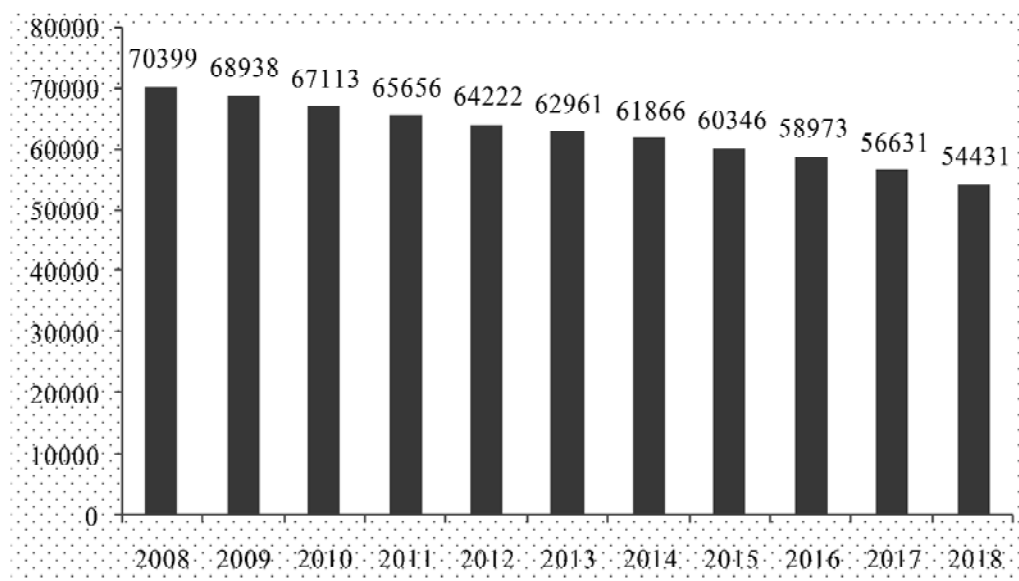
The degree of marketization of agricultural land contracting management rights in China is very different: first, the form of circulation with a low degree of marketization, and the widespread free transfer in rural areas belong to this type. Second, there is a trend of market-oriented circulation, but it is not a real market-

oriented circulation. For example, the mutual exchange of land reflects the market mechanism to a certain extent. All parties involved maintain their own interests with reference to market conditions, but the price formation The mechanism is still not obvious. Third, the form of land transfer with relatively high degree of marketization, such as the lease system and the shareholding system, the purpose of transferring the land contractual management right is to pursue the interests. Under this circumstance, the role of the market mechanism in the process of land transfer can be fully exerted. Class is the ideal market-based land transfer. However, in general, the shortcomings of small land circulation and low allocation efficiency of rural land resources

Table 1. Comparison of land transfer payments in 2015 and 2018 years

Type of operations	2015 year	2018 year
	Collect 5267 samples	Collect 4532 samples
Paid transfer	3030 (57.5%)	3014 (66.5%)
Free transfer	2237 (42.5%)	1518 (33.6)

Data from: Financial investigation.

Fig. 5. Rural population chart (unit: 10,000 people)

Data from: Ministry of Agriculture of China.

still exist, and the first two methods are adopted in most parts of the country.

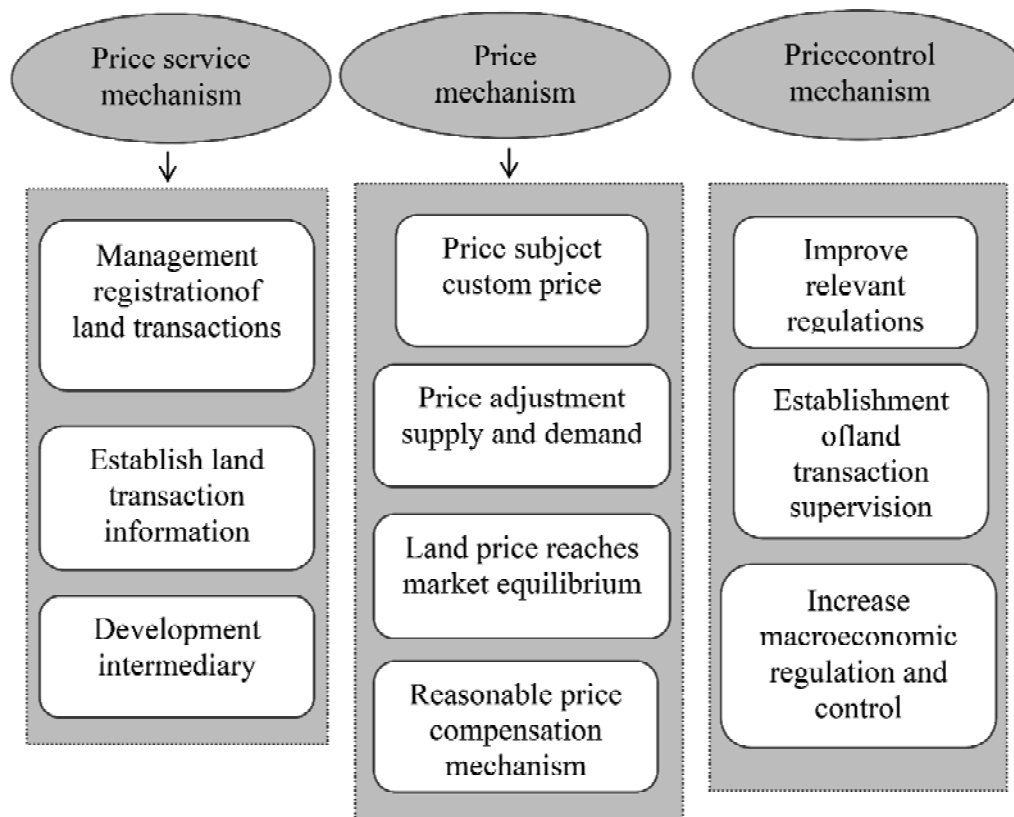
The necessity of the formation of rural land transfer market, Although China's agricultural land resources are relatively abundant, the agricultural land resources in each province are unevenly distributed (Figure 4). Due to the large population, China's per capita cultivated land area is ranked 127 in the world, with a per capita income of only 1.4 mu. China's land reserve resources are also very small. Due to social and economic development, the need to accelerate urbanization and restore ecosystems, there is no way to change the reduction of cultivated land. The food of more than 1.3 billion people is still an important issue. Therefore, how to rationally use existing land and improve the utilization efficiency of existing agricultural land resources is a major and urgent issue.

The possibility of the formation of rural land transfer market mechanism: farmland is a resource with commodity attributes. As agricultural products become more and more commodities, agricultural land, as an irreplaceable production factor, also exhibits commodity attributes and participates in circulation and exchange. The successful implementation of the urban land market allocation and the many years of exploration of the marketization of agricultural land in many parts of the country provide a practical basis for the establishment of the land transfer market mechanism. In the southeastern coastal areas, with the development of the economy, the market mechanism has shown an

upward trend in the land transfer price (Table 1). At the same time, the transfer of rural labor has made some farmers have the desire to give up land use rights, and the gradual establishment of rural social security system will also relieve the worries of these farmers, which provides an objective basis for market-oriented allocation.

The reality of the formation of market mechanism: Market economy is the embodiment and foundation of commodity trading. Through market economy regulation of land circulation, it can influence land circulation in terms of supply and demand, competition and price, and regulate the distribution of resources and personal compensation. The market economic system has greatly improved farmers' commodity awareness in rural areas, and has stimulated farmers' sense of competition and labor enthusiasm, which are changing the behavior and thinking of farmers. The establishment of a market economic system has gradually increased the interaction between closed and backward rural areas and cities, Transfer more rural population to the city (Fig. 5), and has raised the level of development of the rural economy [4].

How to construct China's agricultural land transfer market mechanism. The implementation of the rural land transfer system is to maximize the benefits of the land and maximize the interests of the peasants. In the process of circulation, the following basic principles should be adhered to: First, the land use must not be changed. The use of cultivated land cannot be changed, and the cultivated land cannot be converted into non-cultivated land in the name of circulation. It is

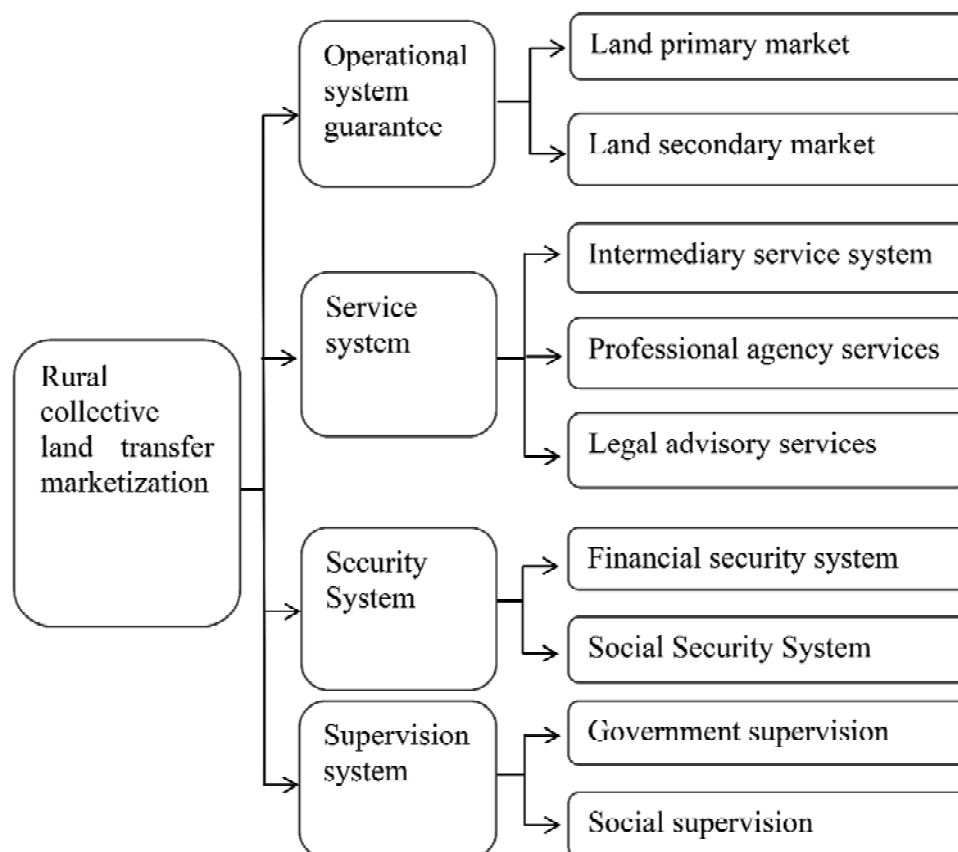
Fig. 6. Land transfer supply and demand price mechanism

necessary to protect cultivated land and ensure food security. Second, the collective nature of the land must not be changed. The purpose of rural land transfer is to optimize the allocation of land resources, improve the efficiency of land production, maximize the economic and social benefits of land, and never change the collective ownership of rural land. Third, the farmer's land contractual rights and interests must not be harmed. Farmers' land contracting rights are an important right of farmers. They include farmers' right to use land, management rights and income rights. They have economic functions and social security functions. For farmers, land is everything, and must not be in the process of land transfer. Damage to farmers' rights and interests. Fourth, the market mechanism is combined with macroeconomic regulation. The continuous establishment and improvement of the market economic system will inevitably require the market to play a fundamental role in resource allocation. However, the market mechanism itself has its own shortcomings, often giving priority to interests and ignoring social benefits [5]. The state must ensure that market entities pursue maximum benefits while not damaging social benefits, achieving current interests and long-term interests, and unifying the local interests and overall interests. Therefore, market mechanisms and macro-control must be implemented in the process

of rural land transfer. The combination of land transfer makes China's economic development compatible with China's economic development.

The market operation mechanism generally includes the price mechanism, supply and demand mechanism, and competition mechanism. This is also the three major elements of China's rural land transfer market mechanism.

Farmland circulation price formation mechanism (Fig. 6). In market economy transactions, the role of price in resource allocation is very important. The land transfer price is the core of the land transfer market. It can reflect the rural land transfer status and reveal the supply and demand relationship of the transfer land. The land transfer price is determined through the land transfer market. The price is a signal for adjusting the scale of the transaction and the trading time for the land transfer right. For the purchaser, it is the basis for adjusting the demand content and demand. The marketization of land transfer will inevitably require the price mechanism to play an important role in it. Through the adjustment of land circulation price, the balance of supply and demand in the land transfer market will be realized, and the allocation of rural land resources will be optimized [6]. The information disclosure platform for improving land transfer prices makes land price information easy to obtain and highly transparent.

Fig. 7. Rural soil flow marketization system structure diagram

At the same time, we must also vigorously develop rural land transfer intermediaries.

Supply and demand mechanism: The land transfer market supply and demand mechanism is the combination point of the transfer land. The best state of supply and demand operation is to let the supply and demand sides achieve their goals. At present, the demand for land circulation is increasing. The purpose of demand is diversity development. Some farmers use it themselves, and some develop scale operations, which are often affected by the economic situation. The relationship between supply and demand often reflects the inherent relationship between price and supply and demand. If the supply of land is less than demand, it is very likely that the price will rise [7]. Of course, it will stimulate the flow of land supply. If there is more land supply, less demand, and the price of circulation is lower. Inevitably, at this time, the demand for land transfer will increase. Therefore, it is very important to establish a reasonable flow of land supply and demand mechanism.

Competition mechanism: Land transfer market competition occurs between buyers and sellers. Land is a non-renewable resource with limited supply. Therefore, competition is more intense than other markets. It is better to establish and

improve market competition mechanism, maintain fair and reasonable competition in the market, and ensure the equal status of market entities. Competition will inevitably lead to the survival of the fittest. In the process of competition, the competitors must abide by the law and law, and the functional departments should abide by the law and achieve orderly competition. Don't waste or use insufficient land resources in rural areas because of excessive competition. Of course, they cannot unite to monopolize the market.

Innovation of land transfer carriers and implementation of a new type of land joint-stock cooperative system. Establish a land assessment team to evaluate the transferred land, then convert it into shares and distribute the shares to farmers. Establish land joint-stock cooperatives and elect leading bodies through the General Assembly, which perform land ownership and use rights and management. The system of land joint-stock cooperation enables farmers to acquire property rights and management rights in a real sense, thus participating in market operation. Establishing and improving the agricultural land market system, the rural land transfer market should set up market system including agricultural land ownership, use rights and rural financial market according to local

conditions. The main task of this market is to establish modern agricultural services and speed up land transfer [8].

Due to the market itself has its drawbacks, we must join the national macro-control. Agriculture is not only a matter of food and economy, but also a matter of politics. In the process of rural land transfer, we should always pay attention to this problem, which determines that the rural land transfer behavior should be macro-controlled, make up for the defects of market mechanism in the transfer of land contractual management rights, build a harmonious society, and achieve sound and rapid development. Improve the rural land transfer marketization system in China through the above methods (Fig. 7).

CONCLUSIONS AND PERSPECTIVES OF FURTHER RESEARCH

The innovation of this paper is to analyze the agricultural land transfer in China from the perspective of market mechanism, put forward corresponding theories from the aspects of feasibility, reality and necessity, and find out the corresponding according to the current situation of land circulation in China. Its solution.

Through analysis and arrangement, the main conclusions and suggestions of this paper are as follows: First, the degree of marketization of rural land transfer in China is low. To promote the smooth development of land transfer and marketization, it is necessary to improve the corresponding market mechanism and related supporting facilities. Let the role of the market mechanism be fully utilized to promote the rational flow of rural land to improve the efficiency of allocation. Second, the marketization of land circulation cannot rely solely on the market. The government's macroeconomic regulation and control should play a corresponding auxiliary role, but it cannot be too strong. The government should establish a sound rural social security system to solve worries for farmers. Third, there is competition in the market mechanism, and the winners are eliminated. Farmers, as a weak subject in the process of land transfer, should receive more education, training and benefit protection, in order to better establish themselves in the market mechanism of land transfer.

References:

1. Guo Dong, (2018), Study on the Current Rural Land Transfer Model in China, Economic science press, Beijing, China.
2. Fan Ming, (2018), Land transfer and moderate scale operation, social sciences academic press, Beijing, China.

3. Chen Yinrong and Mei Yun, (2017), Research on Rural Land Transfer Transaction Mechanism and System, Science Press, Beijing, China.

4. Lv Shichen, (2012), Farmers' Social Security under the Rural Land Transfer System, social sciences academic press, Beijing, China.

5. Ding Donghong and Peng Buzhuo, (2010), "Three essential characteristics of modern land property rights system", Issues in Agricultural Economy, No. 5, PP. 28—30.

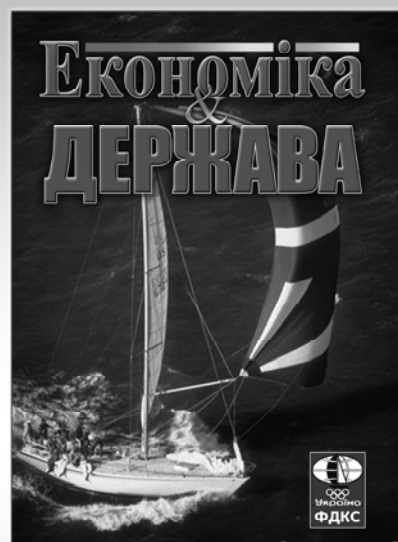
6. Deng Dacai, (2000), "Barriers to the flow of rural land use rights", Journal of Yangzhou University, No. 4, PP. 43—48.

7. Zhang Hongyu, (2008), "China's rural land property rights policy: continuous innovation", Chinese Rural Economy, No. 9, PP. 8—18.

8. Zheng Jingji and Xu Yiding, (2014), "Research on Commercialization of Rural Land Use Right in China", The Economist, No. 6, PP. 35—39.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330.131.52

Л. М. Помазан,

аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID iD: 0000-0002-6789-9124

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.74

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА

L. Pomazan,

PhD student of the Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF A METHOD FOR DETERMINING THE INDICATORS OF THE EFFICIENCY OF PRODUCTION AND SALE OF GRAIN

У статті досліджено основні теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності виробництва та реалізації зерна в сучасних умовах господарювання, оскільки наразі це набуває особливо важливого значення, адже агропромислові підприємства прагнуть не тільки задовільнити потреби споживачів, а й знизити необґрунтовані витрати своїх ресурсів під час збереження якості продукції. Розглянуто системи взаємопов'язаних показників та їх класифікацій, що забезпечують порівнянність витрат, які понесені на виробництво продукції з кінцевими результатами роботи та за допомогою яких більш ефективно і об'єктивно відображається рівень економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в колективних, державних і міжгосподарських підприємствах і об'єднаннях. Доведено, що зернова галузь виступає базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового виробництва, основою аграрного експорту і запорукою продовольчої безпеки держави.

The article deals with the main theoretical and methodical approaches to the estimation of the economic efficiency of grain production and sale, since in today's economic conditions the study of this topic becomes of particular importance, since the main aspirations of agro-industrial enterprises are to achieve maximum results in minimizing costs and reduce unreasonable resource losses and reduce the cost of production while maintaining its quality. In order to assess the economic efficiency of agricultural production, use a number of relevant criteria and a system of interrelated indicators that should ensure the comparability of costs incurred for the production of products with the end result of work. To date, there is no single definite system of indicators, as well as their classification, on the basis of which a detailed analysis of the economic efficiency of economic entities can be carried out, therefore the system considers the systems of interconnected indicators and their classifications, by means of which it is more efficient and 'The level of economic efficiency of agricultural production in collective, state and inter-farm enterprises and associations is clearly reflected. It is proved that the grain industry serves as the basis and source of sustainable development of most branches of agro-industrial production, the basis of agricultural exports, which should meet the needs of domestic demand and ensure the growth of export potential, and the guarantee of food security of the state. But in order to ensure profitability of the grain industry and bring it to the appropriate level, agricultural producers need financial support from the state, whatever they want to buy the latest high-quality machinery and equipment; the purchase of high-yielding, resistant against diseases of varieties of sowing material; studying and applying new technologies for growing crops; development, research and scientific substantiation of programs for the production and sale of grain that could really work in modern economic conditions.

Ключові слова: ефективність, витрати, показник, оцінка, економіка.

Key words: efficiency, costs, valuation, indicator, economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання дослідження економічної ефективності виробництва та реалізації зерна набуває особливого значення. Адже прагнення агропромислових підприємств це не лише задоволення потреб споживачів, а насамперед досягнення максимальних результатів роботи при мінімізації витрат, а саме зниження необґрунтованих втрат ресурсів та зменшення собівартості продукції при збереженні її якості. Не менш важливим питанням є обрання оптимальної системи по-

казників, яка б дозволила з усіх сторін та максимально точно оцінити ефективність функціонування зерновиробничих підприємств.

Головною метою економіки агропромислового комплексу є формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки країни та вирішення соціальних, економічних та інших завдань розвитку галузі. В майбутньому зернове господарство повинно посісти одне з пріоритетних місць в економіці держави, тому що, виходячи з цьо-

го, визначається і рівень виробництва зерна, який би задовольняв потреби внутрішнього попиту і забезпечував зростання експортного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичні аспекти щодо проблем підвищення економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання по виробництву та реалізації зерна в сучасних умовах господарювання знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних вчених: В. Андрійчук, П. Борщевський, А. Гончарук, С. Закоморний, О. Ефімова, Г. Іваницька, І. Маркіна, В. Мартиненко, С. Москвін, Т. Мостенська, С. Мочерний, Ю. Новикова, С. Покропивний, В. Прядко, В. Радченко, П. Руснак, П. Саблук, К. Салига, А. Чупис, О. Шпичак, В. Яценко і зарубіжних: К. О'Дем, Е. Деніс, Д. Грейсон, Р. Макконелл, В. Маршалл, В. Паретто, Стенлі Л. Брю та багатьох інших. Ними висвітлено основні теоретичні та методологічні аспекти економічної ефективності функціонування підприємств із виробництва й реалізації зерна.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження методичних аспектів оцінювання економічної ефективності виробництва і реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження, які проводилися видатними науковцями свого часу показують, що економічна ефективність є складною і багатогранною категорією сучасної економічної науки, яка виникла паралельно з формуванням періоду матеріального виробництва, і все ще не має однозначного визначення і трактування в науковій літературі нашого часу, і залежить від оптимально обґрунтованого співвідношення витрат і результатів виробництва. В процесі наукового пошуку потрібно звернути увагу на оцінку ефективності підприємства як завершального етапу фінансового та управлінського аналізу господарської діяльності підприємств.

Для того, щоб оцінити економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, використовують ряд відповідних критеріїв і систему взаємопов'язаних показників, які повинні забезпечувати порівнянність витрат, які понесені на виробництво продукції з кінцевими результатами роботи. На сьогоднішній день не існує єдиної визначеної системи показників,

а також їх класифікації, на основі яких можна провести детальний аналіз економічної ефективності господарюючих суб'єктів.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва визначається відповідно як ефективність народногосподарська, галузей і виробництв окремих продуктів, а також господарської діяльності сільськогосподарських підприємств і окремих заходів. Залежно від цього, використовують різні показники, які повинні бути органічно взаємопов'язані й відповідати критерію ефективності. Вони не можуть бути єдиними для оцінки рівня народногосподарської ефективності сільського господарства і госпрозрахункової ефективності окремих його галузей та видів продукції.

Під час оцінювання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в колективних, державних і міжгосподарських підприємствах та об'єднаннях необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які повинні більш ефективно і об'єктивно відображати її рівень. З цією метою широко використовуються як натуральні, так і вартісні показники. Доцільно використовувати насамперед натуральні показники виходу продукції з урахуванням її якості, які є вихідними під час визначення економічної ефективності виробництва, проте вони не можуть бути єдиними для всього сільськогосподарського виробництва. Водночас одні й ті самі рівні урожайності досягаються при різних витратах виробництва [4, с. 122—125].

Всі показники можна розподілити на дві основні групи: на абсолютні (розміри явищ і процесів) та відносні (співвідношення між двома абсолютними величинами). Абсолютні можуть бути виражені у натуральних одиницях (кілограми, тонни, літри), вартісних (гривні, копійки) і умовними одиницями, а відносні — у коефіцієнтах або відсотках, залежно від результату, який бажають одержати в процесі проведеного аналізу.

На думку Л. Бровко, О. Онищенко, всі економічні показники слід розділяти на специфічні (окремі) та загальні. За допомогою специфічних показників проводиться вивчення конкретної сторони досліджуваного явища, а за допомогою загальних показників проводиться аналіз у цілому усіх процесів на підприємстві. Загальні показники можуть включати в себе сукупність показників.

До загальних показників, які характеризують економічну ефективність слід віднести: фонд оплати праці; загальну рентабельність продаж; енергомісткість виробництва та ін., а

до специфічних показників: якість випущеної продукції; ефективність використання основних виробничих фондів та матеріальних ресурсів, обігових коштів щодо конкретної промисловості... [2, с. 61—67].

Зерно на шляху від виробників сільськогосподарської продукції до її споживачів проходить через складну систему, що включає в себе функції купівлі-продажу зерна, його зберігання, переробки та реалізації продукції. Також зерно — це один із специфічних видів продукції агропромислового комплексу й ефективності його виробництва притаманні багато особливостей. Наприклад, під час виробництва зерна складно розрахувати кількість робочої сили та основних засобів застосованих при цьому. Витрати від використання таких видів ресурсів розподіляються на окремі види продукції пропорційно іншим витратам, тому в рослинництві доцільно визначати ефективність споживаних ресурсів як специфічну форму прояву загальної ефективності виробництва (діяльності). У цьому випадку ми говоримо про витратний підхід до визначення ефективності виробництва зерна як сукупності вигід що співставляються з витратами. Таке визначення передбачає порівняння результатів у натуральному чи вартісному виразі з витратами як окремих видів спожитих ресурсів у натуральному чи вартісному виразі, так і з загальними витратами (собівартістю продукції).

У методиці визначення ефективності слід звертати увагу на номенклатуру витрат й оцінювати можливості їх моніторингу. Моніторинг ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств включає аналіз витрат, собівартості, цін, прибутковості та рентабельності як у загальногосподарському ракурсі, так і конкретно за видами продукції. Здійснюється оцінкою фактичних показників за певний період із метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків між факторами за обраною методикою. "Методика — це сукупність способів, правил найбільш цілеспрямованого виконання певної роботи. В економічному аналізі методика є сукупністю аналітичних способів та правил дослідження економіки підприємства, певним чином підпорядкованих досягненню мети аналізу" [6].

Систему показників економічної ефективності у підприємствах сільськогосподарського виробництва, доречно будувати на основі показників валового і чистого доходу та валової продукції у її натуральному та вартісному виразі. У валовому доході, на ряду з обсягом виробництва, відображається економія затрат на

оплату праці. Отже, валовий дохід показує результати виробництва точніше ніж валова продукція, а чистий дохід — ще більш точно, ніж валовий. У залежності від того, які види результатів виробництва співставляються із затратами ресурсів у сільськогосподарських підприємствах, показники економічної ефективності розподіляються на чотири групи:

— узагальнюючі показники підвищення економічної ефективності використання землі;

— показники ефективності використання праці;

— показники ефективності використання основних фондів;

— показники ефективності використання капітальних вкладень.

Також особливе значення мають такі показники: собівартість продукції, продуктивність праці, урожайність, валовий і чистий дохід на 1 люд. — год. і 1 га посівної площі, рентабельність.

У сучасних умовах господарювання успішна діяльність будь-якого підприємства визначається рухом його товарів на ринку, досягненням переваг над конкурентами. Система показників господарської діяльності за цих умов передбачає три основні групи й оціночні показники (прибуток, товарооборот, умовно чиста продукція); показники витрат виробництва (затрати на оплату праці, амортизація, матеріально-технічне забезпечення); відносні показники господарської діяльності [3, с. 5—8].

Ефективність зернопродуктового комплексу має характеризувати не тільки ефективність безпосереднього виробництва, але й передбачати необхідність ефективної реалізації виробленої продукції. Загальна ефективність виробництва на сучасному етапі знаходиться у безпосередній залежності від ефективності реалізації зерна. Необхідно зважити на те, що вартість кінцевої продукції, а відповідно, і ефективність сільськогосподарського виробництва, в більшій мірі залежать від цін реалізації і каналів збуту.

Підвищення ефективності зернового господарства розглядається як успішне рішення багатьох задач. Так, ряд вчених розробили систему показників, яка відображає ефективність виробництва й заготівлі зерна. При розробці цієї системи вони керувались наступними принципами:

— система показників економічної ефективності зернового господарства повинна відображати рівень виробництва споживчої вартості і ріст продуктивності праці. Показники повинні забезпечувати можливість порівняння результатів діяльності в динаміці.

Принципу співставності необхідно дотримуватись при складанні будь-якого показника системи;

- система показників ефективності зернового господарства повинна мати причинно-наслідковий зв'язок з показниками економічної ефективності галузі;

- системі показників слід мати чітко виражений економічний зміст, всебічно характеризувати економічну ефективність зернового господарства в системі агровиробництва, відображати реальний вклад у підвищення ефективності національної економіки [7, с. 62—64].

Виходячи з цього, можна вважати, що система показників економічної ефективності зерновиробничих підприємств будується в двох підходах: ресурсному і витратному.

Формула ефективності, що базується на ресурсному підході, характеризує рівень використання виробничих ресурсів розділений на одиницю економічного ефекту. А формула ефективності, що базується на витратному підході характеризує рівень поточних виробничих витрат розділений на одиницю економічного ефекту. В додачу до цих двох, Коновалов С. пропонує ще і третій підхід щодо визначення загальних показників — механічний, поєднання невідповідності економічних показників [1, с. 122].

Але більшість вчених вважають, що у сільськогосподарських підприємствах з виробництва та реалізації зерна найбільш точним для оцінки ефективності є витратний підхід, тому що він дозволяє застосувати наскрізні показники на всіх рівнях управління зернового господарства, а також впродовж всього шляху руху зерна до кінцевого споживача.

Для визначення економічної ефективності виробництва в цілому по сільськогосподарських підприємствах використовується система показників, які доцільно обчислювати в такій послідовності:

- вартість валової продукції (грн) на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд./год., на 100 грн виробничих витрат, на 1000 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;

- розмір валового і чистого доходу та прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд./год., на 100 грн витрат виробництва, на 1000 грн виробничих фондів;

- рівень рентабельності;

- норма прибутку сільськогосподарського виробництва.

Показники економічної ефективності виробництва у сільському господарстві обчислю-

ють і порівнюють за окремі роки чи за 3—5 років. Ці показники визначають ефективність використання землі як основного засобу виробництва, рівень продуктивності праці, тобто ефективність використання трудових ресурсів, фондодідачу і фондомісткість продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності виробництва.

У тому випадку, коли базовою одиницею часу дослідження за яку будуть розглядатися результати роботи й підбиватися підсумки, обирається один рік, то зважаючи на технологічні особливості вирощування зернових експерти оперують поняттям "маркетинговий рік" (англ. "marketing year" — дослівно "ринковий рік"), який на зерновому ринку розпочинається 1 липня — в час початку збору урожаю. Таким чином ними досягається ряд таких переваг: зерно урожаю окремого року розподіляється і використовується протягом звітного періоду, що дозволяє визначити ефективність використання урожаю саме обраного року; витрати на виробництво порівнюються із витратами в межах одного періоду, що знімає проблему авансованого капіталу і перерваного виробничого циклу.

З позиції часу, зерновиробництво та ринок зерна є досить динамічною системою зі змінними показниками, а використання у зерновиробництві маркетингового року як базової одиниці виміру часу дозволяє забезпечувати єдність матеріального зернового потоку в часі.

З метою успішного функціонування в сучасних економічних умовах кожний товаровиробник повинен систематично аналізувати нормотворючі фактори конкурентоспроможності, забезпечувати науково обгрунтовані рівні затрат праці й засобів виробництва продукції. Адже конкурентоспроможність продукції є одним із вихідних чинників, що забезпечує конкурентоспроможність підприємства, галузі, країни. Наприклад, конкурентоспроможність галузі визначається її здатністю отримувати прибуток на одиницю витрачених ресурсів більший, ніж в інших сферах економіки.

Одним із найважливіших напрямків підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції є підтримання її цінових переваг, для чого собівартість, як базова величина ціни, має формуватися за принципом забезпечення цільового прибутку, виходячи з фактичних виробничих витрат і відповідного рівня прибутковості. Такий підхід досягається за рахунок удосконалення галузевої структури суб'єктів господарювання, науково обгрунтованої спеціалізації і концентрації виробництва, підвищення продуктивності праці, ефек-

тивного використання ресурсного потенціалу. Для забезпечення конкурентних переваг слід враховувати вплив зовнішньоекономічного середовища, глибоко вивчати ринок і потреби споживачів [5, с. 78—82].

Для того щоб забезпечити прибутковість зернового господарства та вивести його на відповідний рівень, сільськогосподарським товаровиробникам потрібна фінансова підтримка з боку держави, яку б вони спрямовували на придбання новітньої якісної техніки та устаткування; закупку високоврожайних, стійких проти хвороб сортів посівного матеріалу; вивчення та застосування нових технологій вирощування зернових; розробку, дослідження та наукове обґрунтування програм виробництва і реалізації зерна, що могли б реально працювати в сучасних умовах господарювання.

ВИСНОВКИ

Не зважаючи на значну кількість наукових досліджень і опублікованих праць, основні теоретичні положення й практичні аспекти економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, залишаються дискусійними і потребують подальшого наукового дослідження. Подальших наукових досліджень потребують методичні підходи щодо вибору складових і критеріїв системи показників оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств, виявлення резервів і можливостей їх функціонування, визначення напрямів підвищення економічної ефективності та розвитку, використання економіко-математичних методів під час прогнозування їх подальшого розвитку.

Для того щоб зерновиробничий підкомплекс забезпечив стабільність економічного розвитку, потрібно особливу увагу приділяти методиці визначення показників ефективності виробництва та реалізації зерна, бо зерновиробництво виступає одним із базових джерел розвитку більшості галузей агропромислового виробництва, основою аграрного експорту і запорукою продовольчої безпеки держави.

Література:

1. Кованов С.И. Экономические показатели деятельности сельского хозяйства предприятий / С.И. Кованов, В.А. Свободен. — М.: ВО "Агропромиздат", 1991. — 216 с.
2. Кудренко Н.В. Теоретико-методичні підходи щодо оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств / Н.В. Кудренко // Економіка. — 2014. — № 24. — С. 61—67.
3. Омеляненко Г.Г. Концептуальні положення відновлення та розвитку зернового ви-

робництва в Україні / Г.Г. Омеляненко // Економіка АПК. — 2015. — № 12. — С. 5—8.

4. Павлова Г.Є. Методика визначення показників ефективності виробництва зерна для забезпечення для забезпечення економічної безпеки підприємства / Г.Є. Павлова, І.П. Приходько, К.Є. Костенко // Економіка і суспільство. — 2016. — № 7. — С. 122—125.

5. Рунчева А.С. Методичні засади економічної оцінки ефективності функціонування галузі зерновиробництва / А.С. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2011. — № 4 (16). — С. 78—82.

6. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие. — 7-е изд., испр. / Г.В. Савицкая. — Мн.: Новое знание, 2002. — 704 с. — (Экономическое образование).

7. Шелудько О.О. Ефективність комплексного захисту зрошуваної озимої пшениці / О. Шелудько, С. Косаков // Пропозиція. — 2014. — № 8—9. — С. 62—64.

References:

1. Kovanov, S.I. and Svoboden, V.A. (1991), *Jekonomicheskie pokazateli dejatel'nosti sel'skogo hozjajstva predprijatij* [Economic performance of agricultural enterprises], Agropromizdat, Moskva, Rosiia.
  2. Kudrenko, N.V. (2014), "Theoretical and methodical approaches to assessing the economic efficiency of enterprises", *Ekonomika*, vol. 24, pp. 61—67.
  3. Omelianenko, H.H. (2015), "Conceptual provisions for the restoration and development of grain production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 5—8.
  4. Pavlova, G.Y. Pryhodko, I.P. and Kostenko, K.Y. (2016), "The technique of definition of indicators of efficiency of grain production to ensure the economic security of the enterprise", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 7, pp. 122—125.
  5. Runcheva, A.S. (2011), "Methodical bases of economic estimation of efficiency of functioning of the grain industry", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (16), pp. 78—82.
  6. Savytskaia, H.V. (2002), *Analiz hozjajstvennoj dejatel'nosti predprijatija: ucheb. posobie* [Analysis of the economic activity of the enterprise: studies. allowance], 7th ed, New knowledge, Minsk, Rosiia.
  7. Sheludko, O. and Kosakov, S. (2014), "Efficiency of integrated protection of irrigated winter wheat", *Propozytsiia*, vol. 8—9, pp. 62—64.
- Стаття надійшла до редакції 27.05.2019 р.